

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EKONOMİ POLİTİK: TARİH, TEORİ VE KAVRAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa BÖLÜKBAŞ

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Uluslararası Ekonomi Politikası Bilim Dalı

KASIM, 2021

EKONOMİ POLİTİK: TARİH, TEORİ VE KAVRAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa BÖLÜKBAŞ
(Enstitü No)
ORCID:

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Uluslararası Ekonomi Politikası Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK
ORCID:

KASIM, 2021

BTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 1929731021 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Musa BÖLÜKBAŞ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "EKONOMİ POLİTİK: TARİH, TEORİ VE KAVRAM" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK**
Bursa Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ŞİMŞEK
Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Enes Battal KESKİN
Uludağ Üniversitesi

Teslim Tarihi :
Savunma Tarihi :01.11.2021

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Musa BÖLÜKBAŞ

İmzası :

X X X X X

Anneme ve Babama,

ÖNSÖZ

Ekonomi Politik kavramı, bir yanıyla ekonomi diğer yanıyla da politika kavramını ilgilendiren disiplinlerarası bir kavramdır. Bu kavramın şu ana kadar müstakil bir yüksek lisans tez çalışmasına çok az konu olması literatürde görülen önemli eksikliklerden birisidir. Bu çalışmada söz konusu konu tarih, teori ve kavram ekseninde ilgili literatürden yararlanarak bir nebze de olsa ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tez sürecinde gösterdikleri ilgi ve yardımlar için danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK'e yürekten teşekkür ederim.

Kasım, 2021

Musa BÖLÜKBAŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	10
1.1 Amaç	11
1.2 Yöntem	11
1.3 Konu	12
2. EKONOMİ POLİTİK KAVRAMININ TERMİNOLOJİK SÜRECİ.....	13
2.1 Kavramın Tarihçesi	13
2.2 Ekonomi Politik'in Kavramsal Olarak Tanımları	14
2.3 Devlet ve Politika	21
2.4 Teori	28
2.5 İdeoloji	29
3. EKONOMİ POLİTİK BAĞLAMINDA KAVRAM VE TANIMLAR.....	31
3.1 Emek-Değer	31
3.2 Soyut Emek - Somut Emek	37
3.3 Üretim.....	38
3.4 Sermaye	41
3.5 Mülk	43
3.6 Sınıf	47
3.7 Adil Fiyat.....	50
3.8 Artı-Değer	51
3.9 Meta.....	52
4. EKONOMİ POLİTİĞİN KAYNAKLARI	56
4.1 Feodalizm	56
4.2 Merkantilizm	58
4.3 Fیزیokrasi	62
4.4 Liberalizm	64
4.5 Keynesyen Teori	70
4.6 Marjinal Devrim – Neo klasik İktisat.....	76
4.7 Kapitalizm	77
4.8 Sosyalizm	84
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	90
KAYNAKLAR	95

EKONOMİ POLİTİK: TARİH, TEORİ VE KAVRAM

ÖZET

Aristoteles'in görüşleri ile başlayan ekonomi tarihi, günümüzde de güncel konuların arasındaki yerini korumaktadır. Antik çağlarda bir ailenin geçimi noktasında anlamlandırılan ekonomi, çağlar boyunca değişim ve dönüşümlere uğrayarak gelişimini sürdürmüştür. İnsanların toplumsal hayata geçişi ile devlet nizamına olan ihtiyaç doğmuş ve bunun sonucu olarak insanların, belli yasalar çerçevesinde hareket etmeleri sağlanmıştır. Ekonomi politik; insanlar ile insanlar, insanlar ile kurumlar, insanlar ile nesneler arasında oluşan her türlü ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı olarak ele alınmıştır. Ekonomi bilimi açısından belli bir dönemi ve klasik iktisadî ifade eden kavram, ekonominin matematikselleşme sürecine kadar politik kavramıyla beraber kullanılmıştır. Tarihsel süreçte ekonomi ve politika arasındaki ilişkilere ve gerilimlere kaynaklık eden ekonomi politik kavramı, ekonominin görece erken bir dönemde bağımsızlaşmasıyla birlikte bazı tartışmalara yol açmıştır. Tezde öncelikle ekonomi politik kavramının kavramsallaşma süreci ele alınmış ve bu bağlamda kavramın tarihi kısaca anlatılmış, ardından konuyla ilgili temel kavram ve tanımların analizine geçilmiştir. Ekonomi politiğin temel kavramları emek-değer, somut ile soyut emek ayrımı, üretim, sermaye, mülk, sınıf, adil fiyat, meta ve artı-değer kavramlarıdır. Bu kavramlar açıklığa kavuşturulmadan, ekonomi politik ile ilgili açıklamalar yetersiz kalacaktır. Bu kavramların ortaya çıkışına belli başlı teoriler kaynaklık etmiştir. Bu teoriler; kısaca feodalizm, merkantilizm, fizyokrasi, liberalizm, sosyalizm ve kapitalizmdir. Tarihsel süreçte Aristotelesçi ekonomiden, ekonomi politiğe bir geçiş yaşanmıştır. Ekonomi matematiksel olarak bir bilim dalına dönüşerek politikten ayrılmış, Aristo ekonomisinden farklı bir ekonomi bilimi doğmuştur. İnsanın ve toplumun sosyolojik, ekonomik ve politik yönleri birbiri ile ilişkili olduğundan, ekonomik problemlere salt matematiksel çözüm aranması yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ekonomi politiğe yeniden dönüşe ihtiyaç duyulmaktadır. Tezde ilgili kavramın tarihsel süreçteki evrimi incelenirken, İslam düşünce geleneğindeki izlerine de yer verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ekonomi Politik, Emek-Değer, İdeoloji, Teori, Mülk

POLITICS OF ECONOMY: HISTORY, THEORY AND CONCEPT

SUMMARY

The history of economics, which started with the views of Aristotle, maintains its place among the current issues today. The economy, which was interpreted as a means of living for a family in ancient times, continued its development by undergoing changes and transformations throughout the ages. With the transition of people to social life, the need for state regulation arose and as a result, people were enabled to act within the framework of certain laws. Political economy has been considered as a branch of science that examines all kinds of relations between people and people, between people and institutions, and between people and objects. The concept, which expresses a certain period and classical economics in terms of economics, was used together with the concept of politics until the mathematization process of the economy. The concept of political economy, which has been the source of the relations and tensions between economy and politics in the historical process, has led to some debates with the relatively early independence of the economy. In the thesis, first of all, the conceptualization process of the concept of political economy was discussed and in this context, the history of the concept was briefly explained, then the analysis of the basic concepts and definitions related to the subject was started. The basic concepts of political economy are labor-value, distinction between concrete and abstract labor, production, capital, property, class, fair price, commodity and surplus-value. Without clarification of these concepts, explanations about political economy will be insufficient. The emergence of these concepts has been the source of certain theories. These theories are briefly feudalism, mercantilism, physiocracy, liberalism, socialism and capitalism. In the historical process, there has been a transition from Aristotelian economy to political economy. Economics turned into a branch of science mathematically separated from politics, and different science of economics emerged from Aristotelian economics. Since the sociological, economic and political aspects of people and community are associated with each other, it is insufficient to seek absolute mathematical solutions to economic problems. For this reason, a return to political economy is needed. While examining the evolution of the related concept in the historical process in the thesis, it has been tried to include its traces in the tradition of Islamic thought.

Keywords: Political Economy, labour theory of value, ideology, theory, property

1. GİRİŞ

İnsanlar hayatta kalabilmek için, birbirleriyle ilişki kurarak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Bu ilişkiler tarihsel süreçte insanların ihtiyaçlarının değişmesi, farklılaşması gibi nedenlerle değişime uğramıştır. Bir araya gelen insan toplulukları aile, kabile, şehir, devlet vb. kurumları oluşturmuş ve bunlar içinde hareket eden insanların yönetimi için politika ortaya çıkmıştır. Toplumsal uzlaşmayı sağlamak için de yasalar oluşturulmuştur.

Ülke, millet, din vb. gözetmeksizin yaşamlarını sürdürmek adına ekonomik faaliyetler içine giren insanlığın, bu faaliyetlerinden emek değer karşılığını alabilmesi ve adil bir paylaşım sistemine ulaşabilmesi için, ekonomi politik teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler, temel de problemlerin çözümü için her ne kadar iyi olanı hedeflese de tarihsel süreç içerisinde başarısızlıklar ya da kendine ait problemlerle yüzleşmişlerdir.

Aristoteles'e göre "gerek bireyler, gerekse şehirler için en iyi yaşam, erdemin gerektirdiği eylemleri yapmaya yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmiş erdemi olan yaşamdır" (Aristoteles, 2000, s.197). Antik çağda ekonomi, bireysel çıkarların yerine erdemi koyar ve insanı bencillikten uzak tutarak maddi varlıkların üretimini de sınırlandırmış olur. Antik dönemde bu düşünce, kendi çağının şartları içerisinde önemli ve geçerli olmuştur. Ancak zamanla insanlığın nüfus yoğunluğunun artması, makineleşmenin ve teknolojik gelişmelerdeki ilerlemeler insanlığın ihtiyaçlarını artırmış ve erdemin yerini daha fazla mülkiyet ve çıkar almıştır.

Politik tercihlerin ekonomi üzerindeki etkisi küçümsenemez. Çünkü politik kararlar küreselleşen dünyada ekonomik ilişkileri olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Politik kararları da toplumların kültürel yaşam biçimleri, sermayenin yerli olup olmaması ve fikri yaklaşım tarzı belirlemektedir.

Bireyin demokratik ve siyasal varoluşuna sosyal ve siyasal hayatın ekonomikleşmesi, finansallaşması ve kemer sıkma politikaları, yıkıcı etkilerde bulunmaktadır. Dünyayı farklılıklarıyla kavrayan entelektüel ve siyasal bilinç, müşterek sahiplikler (ortak mülkiyet), adalet ve eşitlik (hukuk), müşterek yönetim (demokrasi), müşterek yaşam

(kamusallık) şirket yönetimi kontrolünde dönüşerek demokratik bir halkı meydana getirecek gerçek siyasal potansiyelleri, içerikleri ve koşulları yok etmektedir (Gürkan, 2019, s.5). Sosyal hayatın ve siyasal sistemin ekonomikleşmesiyle, bireylerin ekonomik şartları gereğince hareket etme zorunluluğunu ortaya çıkarmış bu da insanların erdemli ve özgür hareket etmelerini engelleyerek demokratik bir toplumun oluşmasını güçleştirmiştir.

Ekonomi politik; toplumların, kitlelerin, ülkelerin hatta küresel dünyanın entegre bir şekilde ekonomik faaliyet ve ilişkiler ağı örmesidir. Bu ilişkilerin adil ve sürdürülebilir olması için, ekonomi politik yaklaşımlar tarihsel süreç içinde sürekli geliştirilmiştir. Ancak savaşlar, kültürler, zihniyet inşaları, sömürü vb. sebeplerle; çatışma, bölüşümde adaletsizlik ve geri kalmış toplumları oluşturmayı da engelleyememekle beraber kapitalist kar, çıkar anlayışını da sürdürmeye devam etmektedir.

Giriş kısmına kısaca değindikten sonra amaç, yöntem ve konuyu aşağıdaki şekilde belirtebiliriz.

1.1 Amaç

Ekonomi politik kavramını anlamadan, onun hakkında bilgi ve tasavvurlarımız eksik ve yarım kalmaktadır. Sosyal bilimlerde bazı temel kavramlar üzerinden teori ve tartışmaları inşa ederler. Kavramsal düzeyde açıklığa kavuşturulmamış kavramlarla teori ve tartışma inşa etmek mümkün olmadığı gibi bu alandaki tartışma ve teorileri anlamak imkânı da yoktur. Bu kavramın neyi ifade ettiğini anlamak demek, ekonomi politik alanında çalışma yapacak olanları bu kavramın nasıl bir tarihsel süreçlerden geçtiğini ortaya koyarak kavramın anlaşılması demektir. Zira ilgili literatürde konuyla ilgili doğrudan çalışma yok denecek kadar azdır.

1.2 Yöntem

Ekonomi politik kavramının terim olarak karşılıkları doğrudan ve dolaylı olarak ilgili literatürlerden referans verilmek suretiyle gücümüz nispetinde araştırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte ekonomi politik'in dayandığı kavramlarla tarihsel süreçte gelişimi ele alınmıştır. Tezde takip edilen yöntem literatür analizi, tartışma ve durum tespitidir.

1.3 Konu

Çalışmamızda ekonomi politik kavramının tarihi, teorik ve kavramsal olarak incelenmiştir. Kavramın tarihsel süreçte politikten ayrılma sürecine de değinilerek, ekonomi politik kavramı birlikte ele alınarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra iletişimin, medyanın, devletin ekonomi politiğı gibi nesneler ve kurumlar ekonomi politiğı çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur.

2. EKONOMİ POLİTİK KAVRAMININ TERMİNOLOJİK SÜRECİ

2.1 Kavramın Tarihçesi

Tarihi süreç içerisinde toplumların önde gelen düşünürleri, aristokratları toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda kavramlar ortaya koymuşlar ve bu kavramlar zamana, yaşam şartlarına, toplumsal dönüşümlere göre evrilerek günümüze kadar gelmişlerdir. Hançerlioğlu (1976)'nın *Ekonomi Sözlüğü*'nde; Ekonomi terimi yunanca ev ile ev yönetimi anlamına gelen “oikos” sözcüğü ile yasa manasına gelen “nomos” sözcüğünden türetildiği ve ilk kez Aristoteles tarafından ortaya çıkarıldığı belirtilmiştir (Hançerlioğlu, 1976, s.78). Aristoteles'in ekonomiyi bu anlamda kullanması, kavramın ilk olarak ortaya çıkma sürecindeki başlangıç aşaması şartlarına göre bir tanımlamadır. Bu anlamda Arendt (1994), ekonomik olan, bireyin ve türün hayatıyla ilgili yani haneye (oikos) ait bir meseledir ve tanımı gereği siyasal olmayandır (Arendt, 1994, s.48) tespitinde bulunurken, Rousseau (2005) ise, ekonomi sahip olunmayanı ele geçirme arayışından çok, elde olanı akıllıca yönetme sanatıdır (Rousseau, 2005 s.41) şeklinde tarif eder.

Rousseau (1996)'ya göre ekonomi politik, Grekçe ev (oikos) ve yasa (nomos) sözcüklerinden oluşmuştur. Ailenin fertlerinin ortak iyiliği için evin dürüstlük ve bilgece yönetilmesi anlamına gelir. Bu anlamı, zamanla devleti kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Burada ev ekonomisi ya da özel ekonomi sözcükleri aileyi kapsarken, genel ekonomi ya da politik ekonomi sözcükleri devleti kapsayan anlamda kullanılır (Rousseau, 1996, s.180). Yine Rousseau (2005)'ya göre politik, kamusal alanı ifade etmektedir ve kamusal ile aile kavramı arasında benzerlikler olsa da bu iki kavram birbirlerinin yerini asla alamaz. Ailede baba kavramı kamusal alanda devlet kavramına denk düşmekle beraber her iki kavramın içinde bulunduğu koşullar birbirlerinin yerini ikame etmeyi imkânsız kılmıştır. Buradan hareketle karar verme yetkisine sahip erk'in tercihleri politik bir anlam kazanmakta ve toplumsal faaliyetleri etkilemektedir (Rousseau, 2005, s.7-8). İnsanın biyolojik ve siyasal varlığı arasındaki ayrım antik düşüncedeki hane ile kamusal arasındaki zıtlığa benzer. Hane, biyolojik üretimin alanı iken; kamusal alan dünyanın, ortak olanın ve hür iradenin alanıdır (Çelik ve Aykutalp, 2017, s.225). Hane ile kamusal ayrımı, ekonomi ya da ekonomi politik alanda da ikileme neden olmaktadır. Hanenin kamusala dâhil edilip edilmemesi konusu başlıca tartışmalardan biri olmuştur.

Ekonomi politik terimi, merkezinde hane halkının yer aldığı ekonomiden, devletin merkez konumda yer aldığı bir ekonomiye geçişi gösterir (Ercan, 2006; akt. Levent, 2021, s.32). Ekonomiye eklenen politik ifadesi bütün bir toplumu ve kurumları kapsamaktadır. Böylece ekonomi politik, ekonominin kavramsal sınırlarını aşmıştır.

Ekonomi bilimi, toplum halinde yaşamını sürdüren insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, gerçekleştirmeye mecbur bulundukları ekonomik faaliyetlerdir. Bu faaliyetler üretim, tüketim, bölüşüm, mübadele gibi ekonomik eylemlerdir (Zeytinoğlu, 1985, s.1). Ekonomik faaliyetler olmaksızın insanlar yaşamlarını sürdüremezler. Çünkü ekonomik faaliyetler, insanların yaşam olanaklarını sağlamak için gerekli gördükleri eylemlerden doğmuştur. İnsanı bu eylemlere sevk eden, doğada her şeyin insan yaşamına uygun olarak bulunmayışıdır.

Ekonomi bilimi, insanların günlük hayatlarında yaşadığı sorunlarla ve kaynakların yetersizliği karşısında sonsuz ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ve ne gibi sonuçlarla karşılaşılacağı ile ilgilenmektedir (Kılıçaslan, 2012, s.23). İnsan ihtiyaçlarının sonsuzluğu ve bu ihtiyaçların tatmininin nasıl sağlanacağı ekonominin temel konusudur. Bu nedenle zaman içinde üretimdeki hızlı artış ve çeşitlilik ekonominin bir gereği olarak doğal akışı içinde gerçekleşmektedir.

“Bir moral felsefe, politika ve hukuk olarak politik ekonominin asıl doğum yeri İskoç aydınlanmasıdır. Çünkü ekonomi politik, Fransa ve İngiltere’de özel risaleler içinde karşımıza çıkarken İskoçya’da başlı başına bir inceleme nesnesi olarak görülmüştür” (Thomson, 1987; akt. Levent, 2021, s.62). Buradan ekonomi politik’in 18. yüzyılda İskoç aydınlanmasının bir sonucu olarak doğduğu anlaşılmaktadır.

Antik çağlarda ev ve aile yönetimi olarak değerlendirilen ekonomi, zamanla anlamsal olarak genişlemiş ev ekonomisi anlamından çıkarak bireyi, toplumu ve devleti kapsayan anlamda ekonomi politik olarak kullanılmıştır. Antik çağın hane vurgusu yerini kamusal’a bırakmış, baba figürünün yerini devlet almıştır. Yine bu dönemde özel mülkiyete yer verilmiş ve yasaların önemine değinilmiştir.

2.2 Ekonomi Politik’in Kavramsal Olarak Tanımları

Ekonomi politik Aristoteles’ten günümüze değin gelen *économie* kelimesine, etkinliğini artıran devlet mekanizmasını yansıtacak şekilde *politique* kelimesinin eklenmesiyle oluşmuştur. Bu kavramla felsefi, ekonomik, toplumsal, kurumsal

alanların yaklaşımları bir potada eritilerek, toplumun sosyolojik sorunlarına çözüm aranmıştır. Bu yönüyle ekonomi politik bir bilimsel alan olarak tanımlanamamıştır.

Aristoteles'in ifade ettiği ve hanenin yönetilmesi anlamına gelen ekonomi kavramı, felsefenin sınırları içerisinde yer almıştır. Bu kavram 17. ve 19. yüzyıl arasında ekonomi politik olarak anılmıştır. Ekonomi kavramına eklenen politik ifadesi ekonominin felsefi detayı ve sosyal olarak insan eylemlerini içerisine alan bir anlamı ifade etmektedir (Levent, 2021, s.11). Burada 17. yüzyılda ulus devletlerin etkili bir şekilde rol üstlenmeleri, ekonominin hane halkı yönetimini ve devletin vatandaşlarının yönetimini kapsayacak şekilde kullanılmış olması da önem arz etmektedir.

Ekonomi politik terimi ilk olarak 1615 yılında, Antoine de Montchrestien'in kullandığı görüşü yaygın olsa da *Ekonomi Politik* Turquet tarafından 1611 yıllarında egemen devletin yurttaşlarına karşı görevleriyle ilişkili olarak kullanılmıştır (Altan, 2013, s.5). Turquet'in 1611 yılında bu kavramı devletin yurttaşlarına olan görevleriyle ilişkili olarak kullanması, kavramın çıkış noktası olarak önem arz etmektedir.

Evreni anlamayı merkezine almış birçok bilim dalı bulunmaktadır. Bu bilim dallarından bir kısmı toplum bilimlerini bir kısmı da doğa bilimlerini inceler. Toplum bilimleri toplumsal ilişkilerin sebep ve sonuçlarını incelerken, doğa bilimleri ise maddenin yapısını incelemektedir. Ekonomi politik doğa bilimlerinden ziyade toplumsal bir bilimdir (Nikitin, 1990, s.9). Hayek (1955)'e göre ise sosyal bilimler; nesneler arası ilişkilerle değil, insanlarla insanların ya da insanlarla nesnelerin ilişkilerini inceler. Sosyal bilimler insanların eylemleriyle ilgilenmektedir ve amacı; insanların eylemlerinin önceden planlanmamış sonuçlarını açıklamaktır (Hayek 1955; akt. Yılmaz, 2009, s.172). O halde ekonomi politik sosyal bilimler olması münasebetiyle insan ilişkilerine odaklı olarak çok yönlülük arz eder. Yine Hayek (1955)'e göre doğa bilimleri objektiftir, bulgularla ilgilenir. Sosyal bilimler ise subjektiftir ve fikirlerle ilgilenir (Hayek, 1955; akt. Levent, 2021, s. 89).

Ekonomi politik bilimi, sermayenin birikim sürecinin dinamik, çalkantılı, çelişkili ve bunalımlarla dolu bir süreç olduğu gerçeğini dikkate almak suretiyle sosyal bilim olma özelliği taşımaktadır. Ekonomi politiğin temel ilgi alanını üretim, etkileşim, sınıfsal ilişki ve çatışmaların yanı sıra insanın nesneye dönüştüğü sosyal bir süreç oluşturur (Özel, 2012; akt. Gündoğdu, 2017, s.265). İnsanların servet elde etmek adına birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkiler, ekonomi politiğin sosyal bilim olarak ele

alınmasını gerekli kılmıştır. İnsan ilişkilerinden uzak yalnızca teorik ve matematiksel bir ekonomi politik kısır olacak, insan ve toplum etkileşimlerini anlamaktan ve buna çözüm aramaktan uzak kalacaktır.

Boulanger (2000), “Ekonomi Politik insanların toplum halinde yaşamlarını sürdürmeleri ve bu toplumda onları mutlu kılma sanatıdır. Ve insan ırkı içinde bundan daha yararlı daha ilgili ve yüce bir amaç olamaz” (Boulanger, “Ekonomi politik” Diderot ve D’Alembert, 2000, s.191) tespitinde bulunmak suretiyle ekonomi politiği önemli bir konuma yerleştirmiştir. O halde bu kavram, insanların mutluluğunu kapsamakta ve bu yönüyle yüce bir amaç taşımaktadır.

İnsanoğlu herhangi bir nesne veya organizma değildir. İnsan üretime ve ticarete ilgi duyan bir varlıktır. Bu nedenle herhangi bir beşeri bilimin çıkış noktası, topluluk olarak anılan birlikteliğin değil, insanın doğrudan incelenmesi olmalıdır. Çünkü insanın incelenmesiyle toplumun bilgisine ulaşılabilir. Toplumu önceleyerek insan hakkında hiçbir şey öğrenilemez (Rand, 2004, s.10) denilerek bireyin toplumdan önce gelmesi gerektiği, toplumun içinde bireyin haklarının zarar gördüğü bu nedenle toplumdan bireye değil, bireyden topluma yönelik hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

“Ekonomi politik ile ilgili gelişmeler 17. yy.’dan itibaren Tanrı dışılıktan, bireyin öne çıktığı aklın egemenliğine geçiş süreciyle birlikte yumuşak ve kademeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu geçiş döneminde, Descartes ve Spinoza’nın çalışmalarında görülen önceden tasarlanmış Tanrısal düzenden, inşa edilebilir ve yeni insanın (aydınlanma düşüncesinin etkisi ile) ön planda olduğu düzene doğru bir değişim ve gelişim süreci yaşanmıştır. Bireyin bu denli ön plana çıkması ile birlikte ekonomi politik bilimi ortaya çıkmıştır.” (Sarfati, 2010; akt. Gündoğdu, 2017, s.265)

Sarfati (2010), ekonomi politiğin ortaya çıkışını bireyin merkeze alınmasına bağlar. O insan aklının hâkimiyetinin diğer inanış ve kültürlerin önüne geçmesiyle, ekonomi politiğin ortaya çıktığını savunmaktadır. Çünkü inanış ve kültürün etkisinden çıkan insan, toplumun içinde bulunduğu şartlara, bireyi merkeze alarak çözüm aramıştır.

Kavramsal olarak ekonomi politik, ekonomik yapılanmanın yanı sıra toplumsal, politik ve kültürel yaşamın birbirleri arasındaki ilişkiler bütününe kapsayacak şekilde ele alınmaktadır (Golding ve Murdock, 1997; akt. Gündoğdu, 2017, s.265). Bu bağlamda ekonomi politik yalnızca felsefe, sosyoloji, politika ya da ekonomi değildir. Ekonomi politik, tüm bunları iç içe geçmiş yaklaşımlar olarak sunan geniş bir sosyal

teoridir (Levent, 2021, s.35). İnsan toplumdan, kültürden, politikanın etkilerinden bağımsız değildir. Bu nedenle ekonomi politik, bu alanların birbirleri arasındaki ilişkilerini de ele alır.

Mill (1995)'e göre ekonomi politik insanın bütün hareketlerini incelemeyiz. Yalnızca serveti elde etme arzusunu inceler. Bu açıdan insan, hedefini ele geçirmek için gerekli araçları kullanabilen bir varlıktır. Bütün insanlar, daha çok zenginliği daha azına tercih etmese de genel olarak bu soyutlama, bilimin ilerlemesi için gereklidir (Mill, 1995, s.52). Bu konuda, insan tutkulara sahiptir ve bu tutkularının gerçekleşme arzusu ile yaşar ve ölür. Fakat ortaçağda birey tanrının kulu olarak değerlendirilmiştir. Machiavelli ortaçağın bu görüşüne insan arzu varlığıdır diyerek karşı çıkmıştır. Bu bağlamda politika herkesin mutluluğunun sağlanmasının aksine insan arzusunun hayata geçirilme alanıdır (Kardeş, 2015, s.66) denilmiştir.

Ekonomi politik devlet adamı ve kanun yapıcı ile ilgili bir bilim olarak var sayıldığında, iki farklı hedef belirler: Bunlardan birincisi, tebaasını refah içinde yaşatmak ve onlara zenginliğin imkânını sunmak, ikincisi ise; devletin imkânlarını artırarak kamu hizmetlerini güçlendirip devletin ve halkın zenginliğini sağlamaktır (Smith, 2016, s.455). Ekonomik olarak zayıf olan bir halk varsa, yine ekonomik olarak zayıf olan bir devlet vardır. Çünkü halk ve devlet birbirlerinden güç almakta ve birlikte zayıflayıp yine birlikte güçlenmektedirler.

Ekonomi politik; ekonomik sistem ile politik kurumlar arasındaki ilişkiyi, siyaset, ekonomi, sosyoloji ve hukuk gibi bilim dallarından yararlanarak inceleyen disiplinler arası bir alandır (Altan, 2013, s.5). Bu kapsamda, ekonomi politik kavramı, ekonomi ile politikanın aralarında güçlü ilişki bağları olduğunu gösterir. Ekonomik açıdan gerçekleşen problemler politik açıdan bağımsız değildir. Ekonomi ile politikanın geniş bir ortak alanı vardır. Ekonomik problemler, sınıflar arası çatışmalar politik süreçten ayrı olamaz. Bu nedenle ekonomi politiğe salt ekonomi olarak bakılamaz (Çaklı, 1998, s.4). Bu iki kavram birbiriyle iç içe geçerek birbirlerinden etkilenmektedirler ve siyasal/politik olan devlet kavramının kapsamı içerisindedir. Ekonominin kötü ya da iyi olması siyaseti de etkileyecektir. Bununla birlikte siyasetin kararları da ekonomiye etki edebilmektedir.

Ekonomik sistemler, siyasi sistemlerden etkilenmektedir. Siyasi olarak demokrasiyi benimsemiş toplumların ekonomik sistemleri kapitalizm olurken, Totaliter sistemlerde

ekonomik sistem sosyalizm olmuştur. Devlet bu siyasal sistemlere göre hukuki bir düzen belirlemektedir (Zeytinoğlu, 1985, s.24). Siyasi yaklaşımlar ekonomik faaliyetlerin esaslarını belirlemektedir. Kapitalizme tepki olarak doğan sosyalizm de, diğer ekonomi biçimlerinde olduğu gibi siyasi rejimlerin görüşleri çerçevesinde uygulanmıştır.

Ekonomi politik olgulardan değil varsayımlardan hareket eder ve hipotezler üzerine kuruludur. Ekonomi politiğe göre insan, en az emekle en çok hazzı yakalamaya çalışan varlıktır. Bu varsayım soyut bir geçerliliğe sahiptir. Ekonomi politik soyuttur ve yöntem olarak da a priori bir yöntem kullanır (Mill, 1995, s.53). Burada haz, arzu gibi soyut kavramalara değinilerek ekonomi politiğin, soyut yönüne vurgu yapılmaktadır. Ekonomi politik, bir taraftan servetin, diğer taraftan ise insanın incelenmesinin bir parçasıdır (Marshall, 1964, s.1). Çünkü salt servetin incelenmesiyle insanın ve toplumun sosyolojik olarak etkileşimi göz ardı edileceğinden, ekonomi politik kavramı anlamını yitirme tehlikesiyle karşılaşacaktır.

İhtiyaçlarımızı satış yapanların yardımseverliğinden değil de, onların çıkarlarına katkı sağladığımız için elde ederiz. Bu insanların, insaniyetleri yerine bencilliklerine kurban edildiğimizden dolayı kendi ihtiyaçlarımızı elde etmemizden değil, onların kazançlarından söz ederiz (Smith, 2016, s.16). Smith'in bu ifadesini Polanyi şöyle değerlendirir:

“...Hiçbir gizli el kişisel çıkar adına bize yamyamlık ayinlerini kabul ettirmeye uğraşmaz. İnsanın değeri, ailenin devletin ve toplumun bir üyesi olarak ahlaki bir varlık oluşundan gelir. Akıl ve insanlık bölünmeyi engelleyecektir, rekabet ve çıkar buna boyun eğme durumundadır. Doğal olan insan aklındaki ilkelerle uyumlu olandır, doğal düzende bu ilkelerle uyumlu olan” (Polanyi, 2013, s.169).

Şu halde insan, kişisel çıkar uğruna ahlaki dezenformasyona uğramamalı ve toplumun bir ferdi olarak insanlık çerçevesinde ekonomik faaliyetlerini sürdürmelidir. Doğal olan budur.

Hegel (1991)'e göre, “Ekonomi politik, bu görüş noktasından [emek ve ihtiyaçlar] hareket eden bilimdir ve buradan hareketle kitlelerin ilişkilerini ve davranışlarını, bütün karmaşıklığı ve kalitatif ve kantitatif karakteri içinde açıklamaya çalışır” (Hegel, 1991, s.164). O halde ekonomi politik, ilişkilerin ve davranışların karmaşıklığını da açıklamaya çalışan bir bilimdir.

“Ekonomi politik, “üretimle” değil, üretimdeki insanların toplumsal ilişkileriyle, toplumsal üretim düzeniyle uğraşır. Bu toplumsal ilişkiler araştırılıp, etraflıca tahlil edilince, her sınıfın üretimdeki yeri ve dolayısıyla, ulusal tüketimden aldığı pay, böylelikle belirlenmiş olur” (Lenin, 1975, s.46-47). Marx (1979), *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*’nın Önsöz’ünde “Araştırmalarım... sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politikin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı” (Marx, 1979, s.25) tespitinde bulunmaktadır. Bu yaklaşım ekonomi politikin, politik ve sosyolojik boyutlarını ve bu yapılardan etkilenecek meydana gelen toplumsal düzenin varlığını gösterir.

Ekonomi politik, sömürü düzenini, insanların çeşitli ekonomik faaliyetlerini ve üretim sürecindeki ilişkilerini inceleyerek ortaya koyar. Bu tespitin olumsuz sonuçlarından kurtulmanın teorik yollarını gösterir. Bu açıdan ekonomi politik, kapitalist sınıflarca tarafsız olmamakla suçlanır. Fakat ekonomi politikin sınıfsal niteliğe sahip olmasından dolayı, çıkarımları doğal inceleme alanının bir sonucudur (Bilgi, 1992, s.61). Ekonomi politikin üretim sürecindeki ilişkileri incelemesinin tarafsız görünmesi, onun sınıflar arasındaki eşitsizliğe karşı doğal olarak bakış açısı geliştirmesinden ileri gelmektedir.

“Ekonomi Politikin Eleştirisi” ifadesini Marx *Kapital*’in alt başlığında kullanmıştır. *Kapital*’in önsözünde “bu eserin en sonundaki amacı modern toplumun ekonomik hareket yasasını ortaya çıkarmaktır” (Marx, 1974, s.35) ifadesini kullanır. Engels’e göre “Ekonomi politik, genel mana da, insanların oluşturduğu toplumda maddi ihtiyaçlarının üretim ve değişimini yöneten yasaların bilimidir” (Engels, 1977, s.249). Marx ve Engels ekonomi politiki, insanların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında gerçekleştirilen faaliyetlerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin sistematiki olarak görmüş, bu mana da ekonomi politiki insan ilişkileri temeline oturtmuşlardır. Bu bağlamda ekonomi politik, gelişim sürecinde mal üretimi ve dağıtımını etkileyen yasaları ortaya koyar (Nikitin, 1990, s.20).

Steuart’a göre “genel olarak her bir sınıf ve özel olarak her bir birey toplumdan aldığı yardım oranında topluma yardım ediyor, destek oluyorsa, devletin ekonomi politiki mükemmel hale gelir.” (Steuart, 1992; akt. Eren, 2014, s.151). Çünkü yalnızca devletin ekonomik aksaklıklara müdahalesi yetersiz kalmaktadır. Toplumsal dayanışma ile devletin hedeflediği ekonomi politik yakalanabilecektir. Yine ekonomi politik kavramı; devlet ile piyasa arasındaki ilişkileri, siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkilerin ahengini, refah devletinin oluşturulmasında ve dağıtılmasında devletin

rolünü ve siyasi kararların ekonomik işleyişe olan etkilerini açıklamaya çalışır (Gilpin, 1987, s.9). Bu yönüyle disiplinler arası bir inceleme sahasına sahiptir.

Ekonomi politik, devlet politikalarının piyasalara müdahale ederek, piyasaları etkilemesi ile sermayenin, ekonomik güçlerin devlet politikalarını etkilemesi ve yönlendirmesi mücadelesidir (Frieden ve Lake, 1987; akt. Ataman, 2007, s.446). Bu durumda ekonomi politiği hem devletin piyasaya müdahalesi yoluyla piyasa şartlarını etkilemesi, hem de sermaye sahiplerinin devlet politikalarını etkileme durumu olarak da görebilmekteyiz. Bu mana da Gilpin (1987, s.9)’e göre ekonomi politik; devletin siyasi ve ekonomik faaliyetleri arasındaki ilişkileri, devletin refah üretimi ve bu refahın dağıtımını konusundaki etkisini, piyasa ile devlet arasındaki ilişkileri, siyasi kararların ve siyasi mercilerin ekonomik faaliyetleri ne ölçüde etkilediğini, tespit etmeye çalışır. Yine Gilpin (1987)’e göre devlet ve piyasa, ekonomi politik çalışmaların en önemli kavramlarıdır. Ekonomi politik bu iki kavram olmaksızın anlaşılamaz. Bu kavramların yanı sıra pazar, mübadele, refah, güç, ülkesellik gibi kavramlar da esas alınarak ekonomi politik çalışmalar yapılmıştır (Gilpin, 1987, s.9).

Ekonomi politik, ekonomi ile siyasetin birleşmesinden çok birbirinden farklı olması gerektiği esasına dayanır (Caporaso ve Levine, 1996, s.7). Ekonomi politiğin iki ayrı alan olarak faaliyette bulunabilmesi için, bu iki disiplin ayrı olarak kabul edilmelidir. Bu perspektiften bakıldığında devletlerin ve siyasilerin ekonomik konulardaki görev ve sorumlulukları tartışma konusu olmuştur (Caporaso ve Levine, 1996, s.1). Siyaset ile ekonominin bir arada ya da ayrı olarak ele alınması gerektiği görüşleri bu iki alanın birbirlerine olan bağımlılıklarından ileri gelmektedir. Bu nedenle, her iki kavramında aldığı karar bir diğerini etkilemektedir. Dünya da meydana gelen değişimler, devlet yönetimi uygulamalarında ve devleti yeniden teorik olarak tanımlama da önemli ölçüde değişime neden olmuştur. Dünyanın hızla değişimi devlet mekanizmasının ekonomik ve toplumsal kalkınmada oynayacağı rolü hakkındaki görüşlerde değişime ve dönüşüme uğramaktadır (The World Bank, 1997; akt. Tüleykan, 2010, s.95).

Ekonomi politik, modern çağın ortaya çıkardığı mevcut şartlardan doğan bir bilimdir. Ekonomi politiğin gelişmesi, düşüncenin sonsuz detayları (Smith, Say, Ricardo) içinden, maddenin basit prensiplerini nasıl ortaya çıkardığını gösterir (Hegel, 1991, s.164). Sanayileşmenin başlaması, aydınlanma döneminin yaşanması, Smith’in iğne üretimi örneğini verdiği fabrikalaşma vb. dönemdeki gelişmeler nedeniyle, dönemin düşünürleri çalışmalarında bilimsel sonuç almışlardır. Levent (2021)’e göre “politik

ekonomi ticari ve sanayi kapitalizmi dönemlerinde geliştiği için temel inceleme nesnesi, ticaret ve sanayinin getirdiği kitlesel üretim ve bu kitlesel üretimin sınıflar arasındaki bölüşüm sorunlarıdır” (Levent, 2021, s.15). Bu yönüyle ekonomi politik bir sosyal bilim olarak kabul edilebilir. Ancak içinde ekonomi de bulunmaktadır.

Yunanlılarda *oikos* 18. yüzyıla kadar ev ve hane idaresi/yönetimiyle ilgiliydi. Bu dar çerçeveye sıkışmış olan ekonomi kavramı, Adam Smith ile geliştirilmiştir. Aristo’nun etik, ekonomi, politika üçlemesinden kopan ekonomi, çıkarları esas alan burjuva toplumu şeklinde ayrılmıştır. Buna göre ekonomi ulusal, devletsel, dünya ölçeğinde ihtiyaçlar zincirine ve ihtiyaçların sürekliliğine bağlı olarak, sermaye sahiplerinin ve teknolojik gelişmelerin itici güç olduğu sanayi toplumunu oluşturmuştur (Koselleck, 2009, s.421). Tarihsel süreç içerisinde ekonomide gerçekleşen baş döndürücü gelişme, ekonomi politik kavramının da tarihsel sürecidir. Erdemli insandan homo economicus’a geçişle ekonomi anlayışı büyük bir değişim ve dönüşüme uğramış, teknolojinin etkisiyle insan nesnelerin etkisi altına girmeye başlamıştır.

Ekonomi politik, bir disiplin olarak sosyal bilimlerin sınırlarının belirlenmediği bir döneme karşılık gelmektedir (Cilift, 2019; akt. Levent, 2021, s.12). Bu nedenle ekonomi politik disiplinler arası bir yaklaşıma sahiptir. 20. yüzyılın başlarında bu kavram yerini ekonomiye bırakacaktır.

2.3 Devlet ve Politika

Devlet deyimi Arapça kökenli olup “devl” kökünden türemiştir ve elden ele geçen iktidar, saltanat manasına gelir. Devlet, başlangıçta hükümdar ya da hükümdar ailesine ait olan egemenlik ve saltanat olarak anlandırılırken, daha sonra bu dar anlamdan çıkarak bütün bir ülkeyi kapsayacak şekilde soyut bir egemenlik ve saltanat manasında ifade edilerek kullanılmaya başlanmıştır (Tüleykan, 2010, s.87). İlk çağlarda aile reisliğinden ya da kabilede güçlü ve büyük aile liderliğinden hareketle devlet, hükümdar ve ailesine aittir anlayışı ortaya çıkmıştır.

Devlet; sınırları belirlenmiş bir coğrafi bölge ve nüfusun idaresini elinde bulunduran, yönetim sürecinde önemli kararlar alan bir yasal kurum ya da aralarında uyum sağlamış özerk kurumlar sistemi olarak tanımlanır. Devlet, 17. yüzyılın ortalarından bu yana uluslararası toplumda başat aktör olarak yükselmiş ve kendi sınırları içinde yöneticilik yetkisine sahip bir varlık olarak kabul edilmiştir (Altan, 2003, s.15).

Devletin belli bir sınırın içinde olması yetki alanını da belirlemiştir. Devlet bu sınırlar içinde yaşayan halkın bir ürünüdür. Böyle olmakla devletin halka, halkın da devlete karşı sorumlulukları vardır.

Mill, devletin parklar, müzeler vb. yerlerin yanı sıra eğitim kurumlarının da hamiliğini yaparak, iktisadi olarak sivilleştirici bir rol oynadığını öne sürmüştür. Devlet, bu rolü ve aynı zamanda iktisadi istikrarı sağlama işlevini de vergilerden elde edilen hasılatlarla yerine getirebilecektir (Erim, 2011, s.57). Devlet, toplumsal ihtiyaçların karşılanması bakımından etkin rol oynamalıdır. Ayrıca, toplum üzerinde ne sadece ezici bir güç ne de ekonomiyi tekelinde tutan bir güç olmamalıdır. Devlet vergiler yoluyla sosyal refahı destekleyen bir unsur olarak görevini sürdürmelidir.

Hobbes, devletin kökensel kaynağı olarak halkı görmüştür. Yasayı halkın iradesi oluşturur. Bu açıdan halk yasanın kurucu öznesidir. Yasanın halk için yapılması yasanın meşruiyetini sağlar. Hobbes'a göre egemen olanın kuruluşunu sağlayan halktır (Kardeş, 2015, s.70-71). Yasalar halk için ve halkın iradesi ile yapılır. Yasaya meşruiyet tanıyan yine halktır. Bu nedenle halka rağmen oluşturulan yasalar kabul görmeyecek, benimsenmeyen yasalar da zamanla geçerliliğini yitirecektir. Yasa bireyin can ve mal mülkiyetinin de koruyucusudur.

Mülkü ve serveti koruyacak olan da yasadır. Halka dayanan yani amacı halkın refahı ve iyiliği olan yönetimin uyması gereken kural, her konuda genel iradeyi uygulamaktır. İnsanların korunmak amacıyla bir araya gelmelerinden teşekkül eden toplumlar, kamusal gereksinimleri de karşılamak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle insanların malının, mülkünün, emeğinin, özgürlüğünün yasalar çerçevesinde sınırlandırılması olağandır. İnsanların, başkalarının özgürlüğüne zarar vermeden yaşayabilmesi olanağını sağlayan yasalar insanlara adaleti ve özgürlüğü sunar. İnsanlar arasındaki eşitliği yasalar hukukta gerçekleştirir (Rousseau, 1996, s.181-182). Yasayı tanımlayarak adalet ve toplumsal uyuma değinen Rousseau, yasayı aynı zamanda özgürlüğün temeli, mülkiyetinde korunmasında etkili bir güç olarak görür. Ona göre yasaya yurttaşlar kadar yönetiminde uyması önem arz etmektedir.

İnsanların yukarıda tarifi verilen yasaya uygun hareket edebilmeleri ve toplumla uyumlu birer yurttaş olabilmeleri için eğitime gerek vardır. Yurttaşların eğitimi, iyi bir devlet yönetimi için gereklidir. Bu eğitim çocuk yaşta başlamalı ve yurttaşlara devlet sevgisi ve yasalara uyum öğretilmeli ve erdemli yurttaşlar yetiştirilmelidir. Erdem

olmadan özgürlük, özgürlük olmadan yurt, yurttaşlar olmadan erdem olmaz (Rousseau, 1996, s.183). Eğitim iyi bir devlet yönetiminin de gereğidir. Eğitimli bir toplum ekonomik ve sosyolojik olarak da bir uyum yakalayacaktır. Eğitimli yurttaşların yetiştirilmesi, egemen bir ulus olmanın en önemli basamaklarından.

İnsanlar doğa tarafından bağımsız, eşit ve özgür kılınmışlardır. Bu nedenle hiç kimse kendi iradesi dışında servetinden yoksun bırakılamaz. Bir insanın doğadaki özgürlüğünün elinden alınarak sivil toplum yasalarına uyumunun sağlanabilmesinin yolu, mülkiyetlerinin güvenli kullanımının sağlanması ve bir sivil topluma aidiyetin güvenlik, huzur ve barışı getireceği konusundaki inançtır. Böylelikle bir araya gelen topluluklar siyasal bütün oluştururlar ve karar verme hakkına bu bütün içindeki çoğunluk sahiptir (Locke, 2012, s.64). Özgürlüğün önemini Rand, şu sözlerle vurgulamaktadır: “Özgürlük, insan aklı için temel gereksinimdir” (Rand, 2004, s.13). Özgür olmayan insan köleleşmektedir. Bu kölelik onu; mülkiyetten, güvenlikten ve huzurdan mahrum bırakmaktadır. Bu anlamda özgürlük, bireyin yaşamı için olmazsa olmaz bir öneme sahiptir.

Devletler ve piyasalar için güvenlik son derece önemli bir yer tutar. İnsanların bireysel ve toplumsal olarak paylaştıkları ortak kaygılardan olan hastalık, şiddete maruz kalma ve yabancı istilas gibi konulara karşı, kendini güvende hissetme temel bir ihtiyaçtır. Yine insanlar, servet, mülk, iş ile ilgili olarak güvenlik gereksinimi duyduğu gibi; kültürlerini, çevrelerini ve dinlerini de koruma ihtiyacı duyarlar. Bu nedenle güvenlik, devletler tarafından üstlenilen ve asla sona ermeyecek bir çabadır (Altan, 2003, s.15). Devlet temel de güvenlik gerekçesiyle oluşmuştur. Devlet bu önemli vazifesini yerine getirebilmek için ekonomik gereksinime ihtiyaç duyar. Demir (1997)’e göre ekonomik olarak devlet;

“Vergi toplama, para basma ve toplum adına borçlanma tekeli elinde tutan, bu yolla topladığı gelirleri cari, yatırım ve transfer harcaması şeklinde harcayan, yurttaşlar arasındaki sorunların çözümünde hakem rolü üstlenen ve bu yolda kuvvet kullanabilen, hak ve özgürlükleri güvence altına (alan) organize bir güçtür” (Demir, 1997; akt. Tüleykan, 2010, s.88).

Devlet mekanizması toplumsal sistemi düzenli, sürdürülebilir ve güvenli kılması için, ekonomik olanaklara duyduğu ihtiyacı vergi toplama, para basma vb. yollarla karşılayabilmektedir. Böylece devlet, ekonomik eylemlerden etkilenen ve etkileyen bir varlık konumundadır.

Schmitt “İktidar iyi midir, kötü müdür?” diye sorar. Yanıt olarak iktidarın kendinde iyi veya kendinde kötü olmadığını vurgular. Kötü olan iktidar değil iktidarın kullanılma iradesidir, iktidar nötrdür. “İktidarın kötülüğü” ifadesi liberal bir düşünceye dayanır ve bu düşünce apolitiktir. Schmitt’e göre insan, insan için tehlikelidir. Bununla birlikte iktidar da aynı tehlikeye sahiptir. Fakat iktidara sahip olmayanlara “iyi insanlar” da denilebilmesi garanti değildir. Bu durum da iktidarın tehlikeli olmaktan çıkmasının yolu, iktidardakilerin “insan kalmaya karar vermek ya da vermemek” konusunda verecekleri karara bağlıdır (Kardeş, 2015, s.41). Schmitt, insanlar iyidir ya da kötüdür diyerek, insanların bir araya getirdikleri oluşumları da insanüstü görmemiş, bu oluşumları insanların iyilik ya da kötülüklerinin belirleyeceğini ifade etmiştir.

Schumpeter’in siyaset analizinde, müteşebbislerin piyasadaki rolü ile elitlerin rolü arasında benzerlik bulunmaktadır. Schumpeter’a göre demokratik yönetim, politik liderler ya da elitler arasında ki rekabet ortamıdır. Elitler insanlardan oy alabilmek için kendi aralarında rekabet eder ve böylece siyasi alan da mümkün olan en iyiye ulaşılabilir. Bu yönüyle Schumpeter’in siyaset analizinde kitleler hükümeti yönetmez. Kitleleri yöneten kitleler tarafından seçilen elitlerdir (Bilir ve Şahin, 2021, s.272). Nasıl ki, ekonominin olmazsa olmazı işçiler olmasına rağmen, ekonomiyi yöneten sermaye sahipleri olmuşsa; yönetim egemenliğini elinde bulunduranlar da elit zümre olmuştur. Burada müteşebbisler ile yönetime hâkim olan elit zümrenin ortak yönleri görülmektedir.

Kurz’a göre “İktisadi dünya da bu yeterliliğe sahip olan liderler, gerekli olan hayal gücüne, iradeye ve riske karşı tahammüle sahip olan insanlardan oluşan “elit tabaka”dır” (Kurz, 2017; akt. Bilir ve Şahin, 2021, s.268). Bu liderlik vasıflarına sahip olan elitler toplumu yönetmektedir. Ancak bu vasıflara sahip olamayan ya da vasıflarını doğru kullanamayan liderlerle birlikte, toplumları da yok olma tehlikeleriyle karşılaşmışlardır.

Ekonomik ve sosyal gelişmeler karşısında devlet anlayışı, devletin görev ve sorumlulukları da değişime ve dönüşüme uğramıştır. Bu kökten radikal değişiklikler, devrimler vb. şekillerde gerçekleştiği gibi reformlar şeklinde de uygulamaya konulmuştur.

“Devleti reforma götüren etkenler üç ana ekseninde oluşmaktadır. Birincisi, kamu harcamalarının bütçe üzerine getirdiği yük ve bütçe açıklarının mali sistemde yol açtığı

sıkıntılardır. İkincisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerlemelerdir. Üçüncüsü, toplumsal talepler karşısında kamu kesiminin performansının yetersiz kalmasıdır” (Tüleykan, 2010, s.103). Devletin, toplumsal ihtiyaçları karşılamada ekonomik olarak yetersiz kalması durumunda bütçe de sıkıntılar yaşanmakta ve devletin oluşan mali durumunu düzeltmek adına reformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Devlet, 1930’lu yıllardan 1960’lı yıllara kadar geçen süreçte, ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyen önemli bir unsur olmuştur. 1970’lere gelindiğinde ekonomik düzen bozulmuş ve petrol krizi yaşanmış, aşırı borçlanmadan kaynaklanan devletçi-korumacı (ithal ikameci) politikalar etkisiz hale gelmiş buna bağlı olarak bütün dünya da işsizlik ve enflasyon oranlarında artış olmuştur. Artık 1990’lara gelindiğinde devlet reformu yapmak veya devleti yeniden oluşturmak apopüler bir siyasal görev haline dönüşmüştür (Tüleykan, 2010, s.102).

“Tarihsel politikanın dünyası, gücün (force) dünyasıdır. Puissance (kudret) bilgelerin, rahiplerin elinde değildir artık, dünyayı fetheden modemlerdir” (Kardeş, 2015, s.64). Dünyadaki teknolojik ilerlemeler, sermaye ve devlet arasında paylaşılan güç merkezini bilgi temeline kaydırmıştır. Artık güç, bilgiye hâkim olan kişi, kurum, devlet ve sermayede olacaktır.

“Politika kavramı “belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması” olarak tarif edilir. Dolayısıyla “iktisat politikasını da “belli iktisadi amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması” diye belirleyebiliriz” (Savaş, 1998, s.13). Savaş’ın bu tanımından yola çıkarak amaçlanana ulaşmak için alınan karların uygulaması olan politika, amaçlanan hedefin farklılıklarına göre de tanımlanabilmektedir.

Aristoteles, insanı hem “zoon logon echon” (konuşan akıllı hayvan) hem de “zoon politikon” (siyasal hayvan) biçiminde tanımlar. Bu iki tanım da insanın siyaset yapmasının ön koşulunu sağlamaktadır (Berktaş, 2010, s.14). Konuşabilen bir varlık olarak insan anlaşma, tartışma ve birlikte hareket edebilme yeteneği kazanır. Bu yönüyle insan siyasi bir yapıdadır denilebilir.

Modern dünya da siyaset kavramı, insanın ekonomik bir varlık olarak tanımlanmasıyla değişime uğramış ve siyaset, modern siyasetin kurucusu kabul edilen Machiavelli’nin ortaya koyduğu çalışmalarından bu yana, iktidar ve güç kavramları etrafında tanımlanmıştır. İnsanın “ele geçirme isteği olağandır, insanlar bunu yapabilecek

güçlere sahip oldukları için yerilmemeli, övülmelidir” (Machiavelli, 2004, s.17). Machiavelli bu ifadesiyle, siyasetin de temelinde insanın olduğunu ve insanın ekonomik bir varlık olarak tanımlanmasıyla birlikte siyasetin de tanımının değişikliğe uğradığını belirtir. Artık siyaset iktidar ve güç olmuştur.

Bütün insanlar kendi çıkarları için hareket ederler anlayışıyla insan ekonomik bir varlık olarak tanımlanmıştır. Siyasal davranış da bu insan tanımından bağımsız değildir. İnsan kendi çıkarı için hareket eden bir varlık olarak kabul edildiği sürece siyasetin, toplumsal faydayı gözetmesinden söz edecek bir tanım yapılamaz (Çelik ve Aykotalp, 2017, s.235-236). İnsanın, homo economicus olarak görülmesi ile birlikte siyasal çıkar ile özel çıkar özdeşleşmiştir. Araçsalci siyasetin yükselişinin temel nedeni budur (Çelik ve Aykotalp, 2017, s.237).

Modern çağ da emeğin öneminin yüceltilmesi, sadece bedensel olarak gerçekleşen üretimi temel alan bir toplumsal birliktelik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan modern dünya da, insan tanımı ve insanın öncelikleri konusunda farklılaşma meydana gelmiştir. Bu farklılaşma, siyaset kavramının halkın yönetilmesi, kamusal kaygı, iktidar mücadelesi, kaynak dağılımı, ortak iyiden ve toplumsal faydadan uzaklaşma ve özel çıkar gibi kavramlarla tanımlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda modern dönemde özel alanın, siyasal alanı kendi kavram anlayışına tabi kılmaya başladığı görülmektedir. Ancak siyasetin özel çıkarla ilişkili olarak tanımlanması kavramın etimolojisine de, özüne de aykırıdır. Politika, kamusal ve ortak iyiyi hedefleyen bir kavramdır. Hangi amaçla olursa olsun özel çıkarın kamusal kaygı ve ortak iyinin yerine geçmesi siyasalın özelliğini kaybetmesi ve başka bir kimliğe bürünmesi demektir (Berktaş, 2010, s.38). Her ne kadar politika, kamusal ve ortak iyiyi hedefliyor olsa da bunun yöntemi nasıl olmalıdır? Sorusu ortaya çıkar. Toplumun ortak çıkarının maksimize edilmesinin hedeflenmesi bu anlamda bireysel çıkarın da en yüksek oranda sağlanmasının bir göstergesi olacaktır.

Antik dönemde, özel alana ait olarak kabul edilen ve zorunlulukla ilişkilendirilen ekonomi, modern dönemle birlikte insanı homo economicus olarak tanımlamıştır. Ekonomik çıkarlarına öncelik veren ve bu çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmayı amaçlayan insan tanımıyla birlikte siyaset; refah, büyüme gibi ekonomik vaatlerle kendi meşruiyetini yeniden oluşturmaya başlamış ve artık ekonomik kavramlar siyasetin yönünün belirlenmesinde başat rol oynamıştır (Çelik ve Aykotalp, 2017, s.23). İnsanın hayatında sadece zaruret durumunun giderilmesi kadar olan ekonomi,

insanın homo economicus olarak tanımlanmasıyla birlikte toplumsal yaşamımızda da etkili olmuş, hatta siyasi kararları da etkileyerek toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Görünmez el kavramıyla Smith, toplumsal iyinin sağlanmasında insanın doğasında yer alan bencillik ve açgözlülük gibi kötü duyguların, toplumsal iyiliğin oluşmasına hizmet edeceğini savunur. Bireyler, kendileri için istedikleri iyilikleri, çıkar ve bencillikleri en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışırken bilmeden toplumsal faydaya hizmet etmektedir (Raphael, 2014, s.11). Bireyin kendi çıkarı için çalışıyor, üretiyor ve tüketiyor olması, ekonomik faaliyetleri artırıyor ve bu artış sağlandığı ölçüde de toplumsal fayda artıyor demektir. Tersine bir durum da ise, yani bireylerin kendisinden çok toplumu düşünmesi durumunda birey, faaliyetlerini azaltacak, ekonomi durağanlaşacak ve toplumsal fayda da azalmış olacaktır.

Antik Yunan'da siyasal varlık olarak tanımlanan insanın zamanla ekonomik varlığa evrilmesi, siyaseti seçkinler için cazip bir konuma getirmiştir. Siyaset yoluyla insanın yetkinleşeceğine ilişkin Aristotelesçi yaklaşım yerine, insanın sonsuz ihtiyaçlarını karşılamak için rasyonel hareket eden bir varlık olarak tanımlanması sonucu siyaset, yerini çatışmacı veya rekabetçi bir anlayışa bırakmıştır. Önce toplumsal faydayla tanımlanan siyaset, zamanla otorite, güç, halkın yönetilmesi gibi kavramlarla iç içe geçerek araç haline getirilmiştir (Çelik ve Aykutalp, 2017, s.234-235). Siyasetin ekonomiye evrilmesi, ekonomik karakter kazanmasına yol açmış, toplumsal faydayı amaçlayan siyaset yerini rekabetçi, çatışmacı bir zemine bırakmıştır. Bu ortamda fayda toplumun genelini kapsamaktan çıkmış belli bir guruba zümreye yönelik hale gelmiştir. Bu kapsamda Savaş (1998)'e göre siyaset; temel olarak iktidar'ı (power) inceler. İktidar, insan hayatı için önemli olan kaynakların tümüne sahip olmak demektir. Siyasi kararlar gönüllülük esasıyla değil iktidarın teşvik veya tehdit yöntemlerinden kaynaklanır (Savaş, 1998, s.9). İktidar, gücü temsil ediyor olsa da bu gücü toplum yararına kullanabilme kabiliyetine sahip bir olgudur.

Fransız Devrimi, farklı ülkelerde farklı şekillerde sorgulamalar ve bu sorgulamalara yeni cevaplar bulma arayışı getirmiştir. Devlet, anayasalar ile halkın temsil hakkını, oy verme yoluyla sağlarken buna göre ekonomik koşullar da değişime uğramıştır. Antik dönemde oikos öğretisi devlete ve polis'e bağlı iken, yeniçağda ekonomi sınır tanımamıştır. Devletin, doğrudan yönetimine bağlı olmayan endüstrileşmenin olumsuz sosyal sonuçları giderek kabarmıştır. Ekonomik ihtiyaçların artışı ve tatmin önceliği

devletleri giderek daha fazla reaksiyona zorlamış, böylece politika ile ekonomi arasındaki ilişki pek çok açıdan tersine dönmüştür (Koselleck, 2009, s.417).

Politik iktidarı ele geçirme ve ona yön vermek için verilen mücadele, liberalleştirilmiş bir rekabet toplumu koşullarında da devam etmiştir. Çünkü ekonominin yurttaşları da devleti kendi çıkarlarına uydurma ve itaatkâr kılma arayışında olmuşlardır (Koselleck, 2009, s.422). Sermaye sahipleri, çıkarlarını koruma ya da artırma amacıyla siyasete müdahale etme yolunu tercih etmişlerdir.

Sanayi devriminin merkezi olan İngiltere ve ABD'nin büyüme ve kalkınmasının başarısının altında yatan gerçek, kurumsal bir liderlik ve öncülük yapan devlet misyonuna sahip olmasından gelir. Ancak neo klasik iktisat, devletin rolünü göz ardı etmiş ve devleti en az işleve sahip etkenlerden birisi olarak görmüştür. Piyasanın, tam rekabet koşullarında denge içinde olacağını ve piyasanın işleyişine yapılacak müdahalenin insanın özgürlüğüne müdahale olacağına yönelik liberal yaklaşım ve bu yaklaşımın devamı olan neo klasik okulun devlete karşı bu bakışı siyasetin, ekonomi politikalarını yok saymaktadır (Arslan, 2011, s.160). Teorik olarak piyasa koşullarında, tam rekabetin sağlanması düşüncesi pratikte gerçekleşmemiştir. Bu nedenle kimi şartlarda ekonomi, devlet müdahalesine ihtiyaç duyarken kimi şartlarda da buna ihtiyaç duyulmamıştır. Her şart altında uygulanan sistemler mükemmelliğe kavuşmamıştır.

2.4 Teori

Teori, belli bir toplumda o topluma ait ideolojik yaklaşımlardan az ya da çok etkilenebilir. Bunun yanı sıra ideolojik oluşumlarda da teori mevcuttur. Ekonomi politik; teorik ve ideolojik yaklaşımların iktisadi ilişkilere sunduğu katkılarla elde edilen gelişimin bir parçasıdır denilebilir.

Çaklı (1997), Althusser ve Balibar'a yapmış olduğu atıfta teoriyi şöyle tanımlar: Teori; ideolojik, siyasi, iktisadi pratiklerin yanı sıra ideolojiyi oluşturan ve bilgiye çeviren bir pratik kabul edilmelidir (Althusser ve Balibar, 1977; akt. Çaklı, 1998, s.3). İktisat teorisi ise “herhangi bir ekonomik olayın unsurlarını bu unsurlar arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiler nedeniyle ne gibi ekonomik sonuçların ortaya çıkacağını bilmemize imkan verir” (Savaş, 1998, s.13). Herhangi bir konu üzerinde, teorik bir çalışma yapılmadığında yani ilgili konunun nasıl bir süreç içerisinde olacağı ve sürecin

sonunda nasıl bir sonuç elde edileceği teorik olarak hesaplanmadığında bir bilinmezliğin içine düşüleceği aşikârdır. Ancak, teorik sonuçlar her zaman pratikte gerçekleşmeyeceği gibi teorilerin güncellenmesi ve dönüşmesi de mümkündür.

Ekonomi politik teoriler, yaşanan ekonomik sorunların çeşitlerine ve nedenlerine göre, kendi dönemleri içinde çözüm arar. Bu arayış çerçevesinde sunulan önerilerin doğru olarak varsayıldığı teoriler, ideolojik kaynaklara dayanabileceğinden ve belli bir zümrenin çıkarına uygun düşebileceğinden dolayı kesin teoriye ulaşmak mümkün olmamaktadır (Savaş, 1998, s.13-18). Ekonomik olarak ortaya çıkan olumsuzlukların çözümü için düşünürler teorik çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalar ortaya çıkan problemlerin çeşitlerine göre farklılık göstermekle birlikte, dünyanın çeşitli coğrafyasında farklı ekonomistlerce ve farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Bu nedenle evrensel ve en doğru teoriye ulaşamamaktadır.

Teorinin nasıl olmasına dair geleneksel görüş, teorinin ideolojik etkilerden bağımsız olarak gerçeği ortaya koyabileceği şeklindedir. İdeolojik ilişkiler topluma ilişkin olduğu için, ideolojik etkilerden uzak kalamaz. Ekonomi ve ideolojiyi kişilerin oluşturduğunu savunmak yanlış olduğu gibi, teoriyi de kişilerin oluşturduğunu savunmak yanlıştır. Teori bireysel bir çalışmadan çok, sosyal bir hareketin sonucu olarak değerlendirilmelidir. İdeolojik ilişkilerin bir ürünü olan teori, ideolojilerin oluşumunda önemli bir faktördür. Teori toplumsal dönüşümlerde, nasıl bir politika belirleneceği konusunda önemli bir rol üstlenir (Fine, 1980, s.7-8). Teorinin ideolojiden ayrı olması gerektiğine dair yaygın görüşe rağmen bunun sağlanması mümkün olmamaktadır. Çünkü teoriler, belli bir toplumun ideolojik oluşumlarının etkileşimleri sonucu ortaya çıkan düşüncenin bir ürünüdür.

2.5 İdeoloji

İdeoloji, bir toplumsal sınıfın ahlak, hukuk, ekonomi, sanat, siyaset gibi alanlardaki dünya görüşüne denir. Bu açıdan ideoloji bir sınıfın düşünce ve yorum tarzıdır (Küçükkalay, 2010, s.16). Toplumların içinde bulunduğu coğrafya, kültür, din, ekonomik şartlar vb. gibi etkenlerin oluşturduğu görüş olarak tanımlanan ideoloji; fikirlerin, sanat eserlerinin ve toplumların birbirinden ayrılmasının da birer yansıması olarak kabul edilebilir.

Fizik bilimlerinde dünya gözlenebildiği kadarıyla kişiye ait somut, fiziksel olgularla belirlenir. Fakat iktisatta ve genellikle toplum bilimlerinde, bir olayın çözüme kavuşturulması için gereken ana faktör olaya bakış açısıdır. Bu açığı da, kişinin benimsediği felsefi görüş veya siyasi inanç sistemi belirler (Kazgan, 2000, s.35). Sosyal bilimlerin kuralları fizik bilimlerinde olduğu gibi çözüme kavuşturulamaz. Çünkü sosyal bilimlerde her bir fert farklı duygu ve düşünce dünyasına sahiptir. Ekonomik faaliyetlerin neticesinde, fertlerin kurdukları ilişkilere çözüm sunabilmenin yolu felsefi, siyasi hatta dini bir bakış açısıyla yaklaşmaktır.

Max Weber (2004, s.340):

“Hiçbir iktisadi ahlak sistemini yalnız din belirlememiştir (...) Yaşam biçiminin dinsel etkeni ise iktisadi ahlakın belirleyicilerinden sadece bir tanesidir. Tabii ki, dinin belirlediği yaşam biçimi de, belli coğrafi, politik, sosyal ve ulusal sınırlar içinde geçerli olan ekonomik ve politik, faktörlerden fazlasıyla etkilenir”

Bu nedenledir ki, sosyal olarak toplumun oluşturduğu ekonomik sistemler; dinsel, ekonomik ve politik etkileşimlerin yani ideolojik yansımaların bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

İdeoloji, bir toplumun iktisadi ve sosyal ilişkilerini ahlaki açıdan olumlayan düşünce ve inançlar olması nedeniyle toplumu bir araya getiren bireylerin ortak duygusudur. Bu ortak duyguyu besleyen şey maddi ilişkilerdir (Marx ve Engels, 1976, s.83-84). Sosyal ilişkilerin ahlaki açıdan olumlanmasının ideolojinin temel esaslarından biri olması toplumsal bütünlüğü de sağlamaktadır. Bu noktada ideoloji birleştirici ve ötekileştirici bir unsur olarak da ele alınabilir.

3. EKONOMİ POLİTİK BAĞLAMINDA KAVRAM VE TANIMLAR

Ekonomi politik kavramının açıklığa kavuşturulmasında önemli bulduğumuz kavram ve tanımlara değinilerek insan ilişkilerine olan etkileri incelenecektir.

3.1 Emek-Değer

Emek, insanların ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan hayatını sürdürebilmek için emeğe başvurmak zorundadır. Emek olmaksızın insan düşünme, hareket etme, ihtiyaç duyduğu temel gıda maddelerini üretme ve geliştirme imkânından yoksun kalacaktır. Ekonomi politik açıdan emek, insanın ayrılmaz bir parçası olarak önemli bir yere sahiptir. Milletlerin ekonomik yapısını belirleyen yine emek olmuştur.

Bilgi (1992, s.66), emeği şöyle tanımlamaktadır. Emek (Labour): insanların ihtiyaçlarını karşılamak için, doğanın sunduğu imkânları dönüştürmek amacıyla verilen fiziksel ve zihinsel çabadır. Bilgi (1992), çaba ile emeği özdeşleştirmiştir. İnsan doğada yaşayan bir varlık olması nedeniyle doğa şartlarını kendine uygun hale getire bilmek için, fiziksel ve zihinsel olarak çabaya yani emeğe başvurur. Yine bu çerçevede Nikitin (1990, s.10)'e göre emek; iş, çalışma, insanın maddi varlıkları üretme çabasıdır. İş, insan hayatında sürekli ve önemli olmakla insan yaşamının sürdürülmesinin ilk şartıdır ifadesini kullanmaktadır. Çünkü emek olmaksızın insan, hayatta kalma faaliyetlerini sürdüremez.

Emek sayesinde insan, kendisini hayvanlıktan kurtarmayı başarmış tek canlı varlıktır. Hayvan, bulduğunu toplama kabiliyetini aşamazken insan üretir. İnsan kendi müdahalesi olmadan doğanın yetersiz kalacağı yerde üretir. Emek insanı yalnızca hayvanlardan ayıran bir özellik olarak kalmaz. O aynı zamanda insanları topluluklar, toplumlar içinde birleştiren bir süreçtir. Emek toplumun dayandığı temeldir. Toplumun iktisadi yapısını üretim ilişkileri oluşturur. Bu ilişkiler üzerinde hukuksal ve siyasal üst yapı yükselir ve toplumsal bilinç biçimleri oluşur. Toplumun iktisadi yapısını belirleyen üretim ilişkilerindeki egemen olan sistemdir. Feodalizm, kapitalizm, sosyalizmin iktisadi yapısına bu manada bakılabilir (Leontiev, 1979, s.19-24). İnsanı hayvandan ayıran emeğin üretime dönüşmesidir. Üreten insan, salt kendi ihtiyaçları için üretmekten çıkarak mübadele yapmak için de fazla mal üretimine yönelmiştir. Tüm bu süreçleri bireysel olarak sürdüremeyen insan toplumsal boyutta bu süreçleri yürütmüştür.

Arendt (1994), emeği insan türünün devamının bir gereği olarak görür ve şöyle değerlendirir:

“Emek sadece bireysel sürekliliği değil, türün hayatını da garanti eder. İş ve işin ürünü olan insan eseri dünya; ölümlü hayatın beyhudeliğine ve insani zamanın uçurluğuna bir kalıcılık ve süreklilik kazandırır. Eylem, siyasi yapılar kurmaya ve onların muhafazasına bağlanmakla, belleğin, yani tarihin koşulunu yaratır. Dünyaya kesintisiz bir akış halinde birer yabancı olarak gelenlerle ilgili kestirimlerde bulunmak, hesap kitap yapmak, onlara bir dünya vermek ve onu korumak gibi görevleri olması bakımından, eylemin yanısıra, emek ve işin de kökleri doğarlıktadır. Ancak bu üçü arasında, insanın doğarlık durumuyla en yakın bağlantıya sahip olan, eylemdir; doğumda içkin olarak bulunan yeni başlangıcın kendini bu dünyada duyurabilmesi, sadece, yeni doğmuş biri yeni bir şeye başlama yani eyleme yeteneğine sahip olduğu için mümkündür. Üstelik eylem, mükemmelen siyasi bir etkinlik olduğundan, ölümlülük değil ama doğarlık, metafizik düşünceden ayrı olarak, siyasi düşüncenin merkezi kategorisi olabilir.” (Arendt, 1994, s.19).

İnsanın doğumu başlı başına bir eylemdir. Bu yönüyle emek, insana en yakın eylemdir. Emek, yalnızca hareket etmekle sınırlandırılmaz. Düşünmekte bir eylemdir ve bir amaç için gerçekleştirilen eylem emeğe dönüşecektir.

Emek insani bir özelliktir. Emeğin ekonomikleşmesi, tek sermayesi emek olan toplumu kendi kendini yok eden bir çıkmaza sürüklemektedir. Salt emeğine dayanan birey yaşamını kazanmak için mücadele etmekten öteye geçememektedir. Karl Polanyi (2013, s.123), toplumsal açıdan bir bakışla “Emek, işveren değil işçi oldukları durumda insanlar için kullanılan teknik terim” demekte ve “Yaşamını emeğiyle kazanamadığı sürece işçi değil muhtaçtır” (Polanyi, 2013, s.152) ifadesini kullanmaktadır. Polanyi’nin bu ifadeleri sosyolojik, politik, hukuksal hatta dini değer ve yaşam tarzını kaybeden işçinin durumunu göstermektedir.

Klasik iktisadın temelinde, bir malın değerini belirleyen o malın üretilmesi için gereken emektir şeklinde ifade edilebilecek olan emek-değer kuramı yatmaktadır. Bu düşüncenin kökleri Aristo’ya dayanmaktadır. Aristo, ortaklaşa mülkiyet için, böyle bir mülkiyet tarzının yurttaşların verdiği emekle orantılı olarak, topraktan ve ürünlerden yararlanma payını engellediği savı ile karşı çıkmaktadır. Smith, sanayi üretiminin, ticari kapitalizmin üstünlüğünü sarstığı, zenginliğin değerli madenlerle ölçülemeyeceğinin anlaşılmaya başlandığı yıllarda, emek değer kuramını ortaya atmıştır. Bunun temeline ise iş bölümü ve mübadele eğilimini yerleştirmiştir (Gençoğlu, 2013, s.89). Aristoteles’ten itibaren değeri belirleyen etmen emek

olmuştur. Bir malın üretilmesi için, harcanan emek miktarı oranınca değeri de artış göstermiştir. Ancak Smith'ten sonra değeri belirleyen emekten çok fayda ve miktar olacaktır.

Haldun'a göre insanlar yaşamak için üretmek, üretmek için çalışmak zorundadır. Ona göre, yalnızca emek harcanarak kazanç ve mal elde edilebilir. Emek harcamaksızın bir değer oluşturmak imkânsızdır. Haldun, üretimin kazanç elde etmesi halinde emeğin kendini yenileyebileceğini, yani emeğin alınıp satılması gerektiğini vurgular (Küçükkalay, 2010, s.94). Haldun emeği, servet ve kazanç elde etmenin temel şartı olarak görmektedir. Ona göre emekle üretilen ürünler satılmalı ve bu satış karşılığında yeniden emek üretimine geçilmelidir.

Emek, her şeyi elde etmek adına ödenen ilk fiyat ve esas satın alma bedeli/parasıdır. Temelde dünyanın tüm zenginlikleri altın ve gümüş madenleriyle değil emekle satın alınmıştır. Servet sahipleri, emeği ürünle değiştirmeyi amaçlar. Onlara göre servetin değeri, emek sahibine satın alabilme gücüne ulaşma imkânı veren emek miktarına eşittir (Smith, 2016, s.32). Görüldüğü üzere Smith de, Haldun'un görüşlerinde olduğu gibi emeği tüm zenginliklerin temeli olarak ele almıştır. Ricardo (2020, s.11), emeğin fiyatı, ücretler karşılığında satın alınan gıda ve diğer mecburi tüketim maddelerinde gerçekleşen fiyat değişikliklerine de tabi değil midir? Diye sorarak emek fiyatının sabit olamayacağını ve emeğin, temel tüketim mallarını satın alabilme karşılığına göre değişiklik göstereceğini savunmuştur. Buna karşılık Polanyi, “Hiçbir emekçinin ücretinin altına düşmeyeceği kabul edilmiş bir düzey vardı. Ama bunun etkinlik kazanabilmesi için emekçinin aç kalmakla emeğini piyasa fiyatına satmak arasında seçim yapmak durumunda kalması gerektiği düşünülüyordu” (Polanyi, 2013, s.233) tespitiyle emeğin değerinin hangi ölçülerde belirlendiğini sanayi toplumu özelinde ortaya koymuştur.

Ricardo emeği; “doğrudan emek” ve “dolaylı emek” olarak ikiye ayırmıştır. “doğrudan emek” üretimde sermaye ile birlikte kullanılan emektir. “Dolaylı emek” ise; sermaye mallarını (makine ve teçhizat) üreten emektir. Bu durumda mübadele değeri doğrudan ve dolaylı emekle orantılıdır (Erim, 2011, s.53). Bir malın, mübadele değerinin belirlenmesinde hem doğrudan hem de dolaylı emeğin katkıları dikkate alınır. Böylece malın değişim değeri belirlenmiş olur. Her iki emek içinde de bireysel emek mevcuttur.

Yararlılığa sahip olan mallar, değişim değerlerini piyasada az bulunmalarından ve elde edilmeleri için gerekli olan emek miktarından alırlar. Şayet üretilen malların değişim değerini, emek miktarı belirliyorsa, bu durum emek miktarında gerçekleşen her artışın, o malın değerini artırması, yine gerçekleşen emek miktarındaki her azalışın da o malın değerini düşürmesi icap edecektir (Ricardo, 2020, s.8-9). Bu yaklaşımıyla Ricardo, salt emeğin değerin ölçütü olamayacağını öne sürmüştür.

Düşünürler, bir malın değerinin kaynağı nedir? Sorusunu sormuş ve bu soruya farklı cevaplar vererek değerin kaynağını bulmaya çalışmışlardır. Kimi düşünürler maliyeti, kimileri emeği, kimileri malın kıt olmasını, kimileri ise faydayı merkeze alarak cevap vermişlerdir. Marx, emek değer teorisi ile bütün ürünlerin değerinin onlara harcanan emek süresine denk olduğunu ifade etmiştir (Küçükkalay, 2010, s.26-27). Adam Smith'e göre, ilkel toplumlar da üretim değeri için emeği ölçü olarak alırken; gelişmiş ekonomiler ücret, kar, rant, faiz gibi üretime katılan bütün faktörlerden oluşmaktadır (Kala, 2019, s.253).

Adam Smith değeri, kullanım değeri ile mübadele değeri şeklinde ikiye ayırmış, iktisadi bakımdan mübadele değerini önemli bulmuştur. Smith kullanım değeri ile mübadele değerini açıklamak için su-elmas örneğini kullanmıştır. İçme suyunun kullanım değeri çok yüksek olmasına karşın mübadele değeri yok veya çok azdır. Elmas'ın ise kullanım değeri çok sınırlı olmasına karşılık mübadele değeri çok yüksektir. Smith, durumun çözümü için 'kullanım değeri' üzerinde durmamış, mübadele değerini incelemiştir. Bu çelişki, 'marjinal fayda' kavramının keşfedilmesiyle çözülmüştür. Su bol olduğu zaman faydası azalır, elmasın değeri ise kıt olmasından dolayıdır. Çöl şartlarında susuz kalındığında bir bardak su büyük bir elmasla dahi değiştirilebilir (Erim, 2011, s.41). Smith, su ve elmas örneğinden yola çıkarak vermiş olduğu örnekte kullanım değeri ile mübadele değerini karşılaştırmış doğada bol bulunan ve kullanım değeri yüksek olan havanın ve su ile karşılaştırıldığında doğada kıt ve mübadele değerine sahip olan elmasın daha değerli olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre değer, bir maddenin kıt olmasından kaynaklanmaktadır.

Rand (2004, s.24), değeri insanın kendi görüşüne göre yani göreceli olduğunu belirtir. Bir mikroskop, bilimsel olarak bir rujdan çok daha değerli olsa dahi, bir ruj imalatçısı bir mikroskop imalatçısından çok daha büyük bir servet sahibi olabilir. Bu durumda değerin kimin için neye göre olduğu sorgulanacaktır.

“Ricardo emek-değer kuramını çoğaltılabilir malların mübadelesinde malların nispi değerini açıklamak için kullandı; bunun sistemi sömürü kaynağı olarak göstermek gibi bir amacı yoktu. Oysa emek-değer kuramı Marx’da serbest rekabetçi kapitalizmde “artı değer”in yaratılması sürecini açıklamak amacıyla kullanılıyordu. Artı-değeri yaratan, emeğin yarattığı değeri değil, fakat kendi geçimlik tüketiminin mal olduğu değeri almasıydı. Birinci ikincinin üstünde olduğu sürece emek sömürüsünün göstergesi olarak “artı-değer”i kapitalist alıyordu.” (Kazgan, Önsöz David Ricardo ve Politik İktisat 2020, s.xx)

Ricardo, artı değeri emeğin oluşturduğunu vurgulamakta ve artı değeri doğuran etmenin emek karşılığı olarak, emeğin yarattığı değeri değil geçimlik ücretin alınması olduğunu ortaya koymaktadır. Burada emek sahibinin, emeğinin değerinin artırılmasına ihtiyaç vardır.

Bir toplumda harcanan emek miktarının o toplumda zenginliği artırdığı var sayıldığında, emeğin harcanmasını mümkün kılmak için üretimin artırılması gerekir. Böyle bir durumda emek gücünün en yüksek seviyede ve verimlilikte üretime katılması zaruri olacaktır. Bunun sonucunda refah düzeyi ve zenginlikte artış sağlanmış olacaktır (Gençoğlu, 2013, s.87).

Adam Smith’e göre mübadele değeri, piyasa ve üretim değeri olmak üzere ikiye ayrılır; piyasa değeri fiyatın karşılığıdır ve fiyat piyasada arz ve talep kanununa göre belirlenir. Üretim değeri ise, bir ürünün maliyetidir, doğal değeridir. Bir malın piyasa değeri yani fiyatı, üretim değerinin yani maliyetin etrafında şekillenir (Kala, 2019, s.253). Bir ürünün maliyeti onun doğal değeridir. Ancak piyasa değeri, doğal değerine oranla piyasadaki arz, talep etkisine göre değişiklik göstermektedir.

Piyasa, insanların bir şeyi, ihtiyacı olan başka bir şey karşılığında değişmesidir. Yani gerçek kişiler arasındaki mübadelelerdir. Mal ve hizmetin alınıp satıldığı mekânlar olarak görülmenin yanı sıra, insan davranışına yön veren itici güç olarak da düşünülebilir. Arz ve talebin piyasada kesiştikleri yerde denge fiyatı oluşur (Ataman, 2003, s.16). Piyasa, rekabetin sağlandığı, insanların tercih ve karar verme olanağı bulunduğu, böylece ihtiyaç duyduğu mal ve hizmeti satın alabildiği mekânlar olma özelliğiyle fiyatın dengede olmasının sağlandığı ortamlardır.

Makinelerdeki gelişme sayesinde, emekçinin ayakkabısı, önceden üretilmeleri için gerekli emeğin dörtte biriyle üretilbiliyorsa, bu ayakkabının fiyatı muhtemelen %75 oranında düşecektir; fakat emekçi bu nedenle sürekli, bir değil de dört ceket ya da dört çift ayakkabı tüketebilecek ekonomik seviyeye gelmeyeceği gibi, rekabetin ve nüfusun

artışının etkisiyle, elde edeceği ücreti de satın aldığı zorunlu tüketim maddelerinin yeni değerine uyarlanacaktır. Bu gelişmeler, diğer nesnelerde de yaşandığında; emekçi, birkaç yılsonunda, eskisine göre belki biraz daha fazla eşyaya sahip olabilir. Oysa imalatında onca değişim olmuş bu malların değişim değerinde, diğer mallara göre önemli bir düşüş gerçekleşmiş, üretilmeleri için gereken emek miktarı çok büyük oranda azalmıştır (Ricardo, 2020, s.12). Makineleşme, üretim sürecinde ciddi değişimlere neden olmuştur. Üretimde emeğin değeri azalmış üretilen malın fiyatı da düşmüştür. Bu durum emek sahiplerine her ne kadar daha fazla ürün satın alma imkânı sağlamışsa da işsizliğe sebebiyet vereceği ve artan işsizlikle birlikte emek ücretinde de gittikçe düşüşe neden olacağını tespit etmiştir.

Say, bir malın değerini, o malın üretimi için harcanan emek miktarına göre saptayan emek-değer kuramına karşı çıkmış ve malın değerini belirleyen etkenin tüketiciye sağladığı fayda olduğunu belirleyerek fayda-değer teorisini ileri sürmüştür. Tüketici bu faydayı ihtiyaçlarına, sosyal durumuna ve alışkanlıklarına göre kendisi belirleyecektir. Böylece Say, iktisat düşüncesine 19. yüzyıl boyunca hâkim olacak fayda kuramının da öncüsü olmuştur (Erim, 2011, s.48). Fayda teorisiyle Say, emek değer teorisinden farklı olarak, değer yaratıcısının bireyin elde edeceği fayda olduğunu savunmuştur. Bu fayda kişiye göre değişiklik gösterecektir. Kişiye fayda sağlamayan fakat emek harcanmış olan bir ürünün yine kişisel açıdan değerden yoksun olduğunu savunmuştur.

Ricardo (2020, s.17), bir parça örtünün bugünkü değeri iki parça ketene eşitse, bu örtünün on yıl sonraki değeri dört parça ketene çıkıyorsa, bunun nedenleri şunlar olacaktır: Keten üretmek için gereken emek azalmış, yani ketenin değeri düşmüş ya da örtüyü dokumak için gereken emek artmıştır ya da her iki ihtimalde gerçekleşmiştir. Şeklindeki görüşüyle değerde azlık, çokluk ve emek etkenlerinin önemini ortaya koymuştur. Yine Ricardo (2020), harcanan emek miktarının, aynı olduğu bir durumda yakalanan balık az ya da avlanan geyik fazla ise, geyiğe oranla balığın değeri artacaktır. Ters durumda ise daha az geyik avlanıyor ya da daha fazla balık yakalana biliyorsa, balığa oranla geyiğin değeri artacaktır (Ricardo, 2020, s.22).

Değeri belirleyen unsurlardan biride fiyat olmuştur. Fiyatın artması ya da düşmesi durumuna göre değerde değişiklik gösterecektir.

“Jevons, değer’i belirleyen yegane etmenin ‘fayda’ olduğunu belirtti ve analizinde sadece fiyatlarla ilgilendi. Onun ‘değer’ derken kast ettiği şey hep mübadele değeri (fiyat) idi.

Analizini piyasa ile sınırladı. Onun için birey sınıflı bir toplumun elemanı değildi. Birey piyasa kurallarının geçerli olduğu toplumda faydasını, hazzını maksimum hale getirmeye çalışan kişi idi. İnsanlar malların tüketiminden fayda sağlarlar, ama toplam fayda artmaya devam etse bile, marjinal fayda bir noktadan sonra azalır. İşte Jevons bu ifade ile azalan marjinal fayda ilkesini bulmuştur. Azalan marjinal fayda ilkesi ‘faydacılık’ ilkesinin marjinalist anlayışla yeniden yorumlanmasıdır. Onun yaptığı, marjinal fayda ilkesini matematiksel yolla ifade etmektir.” (Erim, 2011, s.124).

Marjinalist devrimin, emek değer kavramı üzerinde gerçekleştirdiği bu değişim ekonomi politığın kapsamını da değiştirmiştir. Emek- Değer kavramı, Aristoteles’ten buyana farklı şekillerde yorumlana gelmiştir. Bu yorumlardan her biri kendi çağı içerisinde en doğru olanı ifade etmek amacını gütmüştür. Günümüzde de emek-değer tarihsel süreçlerdeki anlamlarından çıkarak, matematiksel olarak ispatlanabilir bir forma dönüşmüştür.

3.2 Soyut Emek - Somut Emek

Emek kavramı, soyut ve somut olmak üzere ikiye ayrılmıştır. somut emek, belli bir amaç doğrultusunda ve akla uygun olarak sarf edilmiş emektir. İnsan belli bir meslek alanında çiftçilik, ayakkabıcılık ve madencilik gibi bir iş yaptığında çalışmış sayılır. Aksi halde insan genel olarak çalışmış sayılmaz (Nikitin, 1990, s.45). Buna göre insanın, belirli bir amaç için belli bir meslek dalında emek harcaması somut emek olarak ifade edilebilir.

Soyut emek, üreticileri organize olmaya ve iş bölümüne sevk eden ve onları birbirine bağımlı yapan toplumsal ilişkilerin bilinciyle gerçekleşmektedir. Burada bahsedilen bilinç, üreticilerin her ne kadar bağımsız hareket ediyormuş gibi görünseler de başka bir boyutta birbirlerine bağımlı yapan öznellikte tanımlıdır (Aslan, 2017, s.841). Toplumsal olarak üretilmek istenen varlıkların üretiminde insanlar iradeleri dışında zorunlu olarak aralarında ilişkiler oluştururlar (Marx, 1979, s.25). Çalışanlar arasındaki uyum, iş bölümü ve üretim ilişkilerindeki ahenk, soyut emeğin bir göstergesi olarak görülebilir. Bu açıdan “her bir üretim farklı şekillerde gerçekleşse de bunların bir ortak özelliği vardır ki o da harcanan emektir. İnsana özel iş gücünün sarf edilmesiyle ortaya çıkan emek, soyut emektir. Metanın değişim değerini belirleyen soyut emektir (Nikitin, 1990, s.45). Somut emek, kullanım değerinin yaratıcısı olması bakımından her zaman var olacaktır. Bu varlık meta üretimi sürecinde ya da meta üretimi gerçekleşmediği zaman da varlığını korur. Fakat soyut emek, meta üretimi

olmaksızın var olamaz. Buna göre somut emeğin bir malın üretimde her zaman var olabileceğini fakat soyut emeğin ancak bir malın metaya dönüşmesi halinde ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Bu kapsamda Aslan (2017, s.840)'a göre, somut emeğin ya da iş paylaşımının olmadığı bir yerde soyut emeğin tanımı da imkânsızlaşırken, soyut emek somut emeğe de indirgenemez.

Üreticinin emeği meta içinde maddeleşir ve bu emek, bir taraftan somut emek şeklinde, diğer bir taraftan da soyut emek şeklinde görünür. Bu durum metanın yaratılmasında ortaya çıkan emeğin ikili niteliğidir (Nikitin, 1990, s.45).

3.3 Üretim

Üretim, insanoğlunun ilk çağlardan beri ilkel şartlar altında dahi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerçekleştirebildiği bir eylemdir. Zeytinoğlu (1985), üretimi şöyle ifade eder: Üretim, doğada var olan ancak insanların fayda sağlayabilmeleri için, ihtiyaç duyulan şekil ve biçimde olmaları gereken malları ele geçirmek için gösterilen faaliyettir (Zeytinoğlu, 1985, s.7). İnsan, barınma, beslenme, giyinme vb. birçok ihtiyacını doğada hazır bulamadığından, onu işlemek suretiyle geliştirerek üretim sürecine sokmuştur. Bunlar temelde hayatta kalmak için yapılan eylemler olsa da, zaman içinde statü, lüks, konfora yönelik üretime doğru evrilmiştir.

İbn-i Haldun'a göre insanlar, gıda maddelerine ve başka tüketim maddelerine hayatlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle üretim yapma zorunluluğu hissetmiş ve topluluk halinde ekonomik faaliyetlere katılarak, karmaşık ihtiyaçlarını temin etme yoluna gitmişlerdir. Yine Haldun'a göre, ekonomik süreçte insanın bazı araçları ve aklını kullanması, onu diğer canlılardan ayıran en önemli unsurlardan biridir (Küçükkalay, 2010, s.93). İnsan, aklını kullanarak hayvanlardan ayrılmış ve doğada kendisine uygun olmayan şartları, zihinsel ve fiziksel olarak gerçekleştirdiği üretimle, doğayı dönüştürerek hayatını sürdürmüştür. Rand (2004, s.11-12)'a göre insanlar, düşünmeksizin hayvanlar gibi yalnızca algılarının öncülüğünde hayatlarını sürdüremez. Düşünme eylemi olmadan insan ekip dikmeyi, av aletleri yapabilmeyi başaramaz. Algılar ve içgüdüler ona ateş yakmayı, tekerlek yapmayı, uçak yapmayı vb. söylemez sadece düşünme eylemi ona bu bilgiyi sunabilir.

Bir hayvanın ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların tatmin edilmesinin yöntemleri sınırlıdır. Fakat, insan da böyle bir sınırlama içinde olmakla birlikte, bu sınırlamadan

kurtulabilecek güç ve irade de olduğunu ve evrenselliğini ispat eder. İnsan, önce ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları tatmin edebilmenin yollarını arar. Sonra da somut ihtiyaçlarını parçalara bölerek farklılaştırır ve bunları dönüştürüp soyut ihtiyaçlar haline getirerek gerçekleştirir (Hegel, 1991, s.164). İlk çağlardan günümüze kadar üretim koşulları büyük değişimler geçirmiştir. İlk çağlarda taş sopa ile ilkel üretim gerçekleştiren insanlar, günümüzde dev fabrikalarda binlerce çeşit ürün üretmektedirler (Leontiev, 1979, s.12).

“Toplumda üretilen ürünler, üretici tüketime ya da bireysel tüketime hizmet ederler. Üretici tüketim, üretim araçlarının maddi varlıkların yaratılması için kullanılmasıdır. Bireysel tüketim ise insanların yiyecek, giyecek, konut vs. gereksinimlerinin giderilmesidir” (SSCB, 1996, s.17). Üretimin bu iki yönü de insana hizmet etmektedir ve ikisi de birbirine bağımlıdır. Üretici tüketim olmazsa, bireysel tüketim için yeterli üretim de yapılamayacaktır.

İbn-i Haldun’a göre, ekonomik faaliyet ve üretim çeşitliliği toplumlar arasındaki farklılığın temel nedenidir. Toplamların ve devletlerin kurulma, gelişme ve yıkılma nedenlerini kavramak için onların ekonomik faaliyetleri incelenmelidir (Küçükkalay, 2010, s.93). Ekonomik olarak sürdürülebilir ve insanların yaşamlarını iyileştiren bir ekonomik sistem kurulmadığı müddetçe o toplumlar ve devletler varlıklarını sürdüremezler. Yine sağlam bir devletin kurulmasında etkili bir ekonominin var olması kaçınılmazdır.

Nikitin’e göre (1990, s.20) ekonomi politik, insanlar arasındaki üretim ilişkisini inceler. Üretim araçlarının mülkiyetini, üretime katkıda bulunan toplumsal örgütlerin yapısını, aralarındaki ilişkilerini ve nesnelerin aralarında bölüşüm biçimlerini inceler. Yine Nikitin (1990)’e göre ekonomi politik, üretim sürecinde gerçekleşen toplumsal ilişkilerin, yani insanların birbirleri arasındaki ekonomik faaliyetlerden doğan ilişkilerin gelişmesinin bilimidir. Ekonomi politik, gelişim sürecinde üretimi ve toplum için gerekli olan maddi malların üretim ve dağıtımını düzenleyen yasaları ortaya koyar (Nikitin, 1990, s.20).

Polanyi (2013), üretim konusunda şu ifadeleri kullanır: “Üretim, insan ve doğa arasındaki karşılıklı ilişkidir; Bu sürecin kendi kurallarına göre işleyen takas ve değişim mekanizmasıyla düzenlenebilmesi için, insan ve doğanın bu yörüngeye girmesi gerekir; arz ve talebe uymaları, yani metalar, satılmak üzere üretilen mallar

gibi işlem görmeleri gerekir” (Polanyi, 2013, s.192). Polanyi, insan ve doğa arasında kurduğu bağ ile üretime bir bakış katar. Bu bağ, birinin diğerini yok etmesiyle değil, birlikte var olmalarıyla mümkündür.

Yaşamını sürdürmek için üretmek mecburiyeti olan insan, üretim ilişkilerini kurup geliştirmektedir. Bu açıdan, üretim toplumsal bir eylemdir. Bu manada kurulan tüm üretim ilişkileri, toplumun ekonomik yapısını oluşturmakla beraber hukuki ve siyasi üst yapının yükseldiği esas temeli de meydana getirir (Marx, 1979, s.25). Marx, ekonomik ilişkilerin ortaya çıkardığı hukuki ve siyasi üst yapıyı vurgular. Bu üst yapı eliyle, üretim ilişkilerinin bir parçası olan insanın yönetim şeklide belirlemektedir. Ekonomik yasalar, toplumun gelişmesinde önemli rol oynar. İnsanlar arasında oluşturulmuş olan toplumsal üretim ilişkilerindeki değişkenlikleri ekonomik yasalar belirler. Bölüşüm, üretim, değişim ve tüketim alanlarında ilişkileri belirleyen yine bu ekonomik yasalardır. Ekonomi politik bilimi için en önem arz eden konu, toplumun gelişmesine katkı sağlayacak olan ekonomik yasaların belirlenmesidir (Nikitin, 1990, s.17).

Üretim süreci ilişkileri içinde, işçilerin her birinin ayrı ayrı gerçekleştirebilecekleri mekanik güç ile bir arada hareket eden işçilerin gerçekleştirebilecekleri mekanik güç, birbirlerinden farklıdır. Burada bireyin, bir arada çalışmakla üretim gücünde bir artma olmasından ziyade toplumsal ve kitlesel yeni bir gücün oluşması söz konusudur. Birbirinden farklı kuvvetlerin birleşmesinden doğan bu yeni güçle birlikte, toplumsal bir ahenk içinde çalışma ve çalışanların istek ve heyecanını artıran bir rekabet ortamının oluşmasını sağlar (Bilgi, 1992, s.63). Bir arada çalışan insanlar, bireysel hareket ediyormuş gibi görünseler de, belli bir bütünün parçasıdır. İnsanların birlikteliğinden meydana gelen kitlesel güç, bireyin o alandaki iştirakini teşvik eden bir güçtür.

Haldun’a göre insanlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdirler; bu nedenle başkalarının üretimlerine de tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gereksinim duyarlar. İnsanların birlikte yapacakları üretim, tek başlarına yapacakları üretimden çok daha fazla olacağından, ihtiyaç fazlası üretim gerçekleşecek ve böylece toplumun ihtiyaçları temin edilmiş olacaktır. Bu ifadelerden yüzlerce yıl sonra Adam Smith, iş bölümü ve uzmanlaşma ile üretimdeki artışı ortaya koyacaktır (Küçükkalay, 2010, s.94). İhtiyaç fazlası üretim, bireysel çalışmadan değil daha çok bir arada ve iş bölümü

yapılarak gerçekleştirilen üretimle sağlanır. İhtiyaç fazlasının üretilmesiyle toplumun ihtiyaçlarının karşılanması mümkün hale gelmiştir.

“Yeryüzünün tüm ürünleri, dünya üzerinde emek, makine ve sermayenin bir arada kullanılması sonucu elde edilen her şey, toplumdaki üç sınıf arasında bölüşülür; bu üç sınıf, toprağın maliki, toprağı ekmede gereken mal mevcudu ya da sermayenin sahibi, son olarak da çalışmalarıyla toprağı işleyen emekçiler olarak adlandırılır” (Ricardo, 2020, s.1). Ricardo, ekonomi politiğı bölüşüm üzerine ele alır. O’na göre, üretimin bölüşümü ekonomi politiğın konusu olmalıdır. Bu nedenle bölüşümün esaslarının belirlenmesini ekonomi politiğın temel meselesi olarak görür.

3.4 Sermaye

Sermaye; içerisindeki toplumun, siyasetin ve tarihin kaybolduğı ve geriye sadece bir artık olarak kalan şeydir. Kısaca Marx, sermayeyi salt üretim için bir araç olarak değıl, bir üretim ilişkisinin sonucu ve hatta toplumsal bir ilişki ağı olarak görmektedir (Başaran, 2017, s.230). Her ne kadar sermaye, üretim için ön koşul olarak görülse de Marx, onu üretimi gerçekleştirmek için girişilen ilişkilerin bir sonucu olarak görmektedir. Bu yönüyle sermaye maddi olanakların yanında tecrübe olarak da anılır.

Erim (2011)’e göre,

“Sermaye birikimini ilk tanımlayan Smith’dir. Smith’e göre; gelir seviyesi veri iken tasarruf ve yatırım kar haddinin fonksiyonudur. Ricardo’ya göre ise; sermaye birikimi, ekonominin “net geliri” ile kar haddinin bir fonksiyonudur. “Net gelir”; toplam üründen işçilerin geçimlik tüketimi çıktıktan sonra geriye kalan kısımdır. Net gelir (safı gelir) ne kadar büyükse toplumun tasarruf seviyesi de o kadar büyüktür. Net gelir, toprak sahipleri ile kapitalist müteşebbis arasında paylaşılır. Toprak sahipleri bunu tüketir, kapitalistler ise kar dürtüsüne bağılı olarak bir kısmını tüketir, bir kısmını tasarruf eder. Kar haddi yükseldikçe tasarruf artar, kar haddi düşünce tasarruf azalır.” (Erim, 2011, s.60)

Sermaye birikimi, kapitalizmin net geliri tasarruf etmesiyle oluşur. Bu tasarruflar yatırıma dönüştürülerek sermaye artışı sağlanır.

Sadece mülkiyet haklarına sahip olması nedeniyle toprak sahipleri pasif bir konumdadır. Aktiviteyi topraklarını kiraya vererek işletmek suretiyle sağlamaktadırlar. Bu bağlamda Polanyi (2013, s.74), “toprağın verimi özellikle kiraya verildiğı durumlarda gözle görülecek biçimde arttı” tespitinde bulunarak, kapitalistin kârı maksimum seviyeye çıkarma amacını gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Avrupa’da ortaya çıkan sanayi devrimi zamanla tüm dünyada etkilerini göstermeye başlamış, böylece makineleşmenin ve sermaye birikiminin artması sonucunu ortaya çıkarmıştır (Kniivilä, 2007; akt. Gündoğdu, 2017, s.269). Makineleşmeyle birlikte dünyada üretim sıra dışı bir şekilde hızla artmıştır. Üretimdeki bu artış sermaye birikimini meydana getirmiştir.

18. yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimini oluşturan, üretim için gerekli olan aletlerin hızla gelişmesidir. Bu gelişme halkın yaşam şartlarında etkili bir sarsılma meydana getirmiştir. Fabrikalaşmayla birlikte, toprağında özgür olan insanlar kitleler haline gelmiştir (Polanyi, 2013, s.73). Polanyi ekonomi politiği, toplumsal yönleriyle ele almış ve özellikle sanayileşmenin getirdiği toplumsal çözümlere değinmiştir.

Para ve meta sermayenin iki önemli faktörüdür. Bu nedenle para ya da metada gerçekleşecek artışın ardından değerde atacaktır. Fakat para kendiliğinden artmayacağından, değer artmasının sebebi metada aranmalıdır. Metanın piyasada dolaşımında kapitalistler, paradan herhangi bir aracı olarak değil bir zenginlik aracı olarak faydalanmışlardır. Kapitalizmde, sınırsız hale gelen para hareketiyle para kendini fazlalaştırma özelliği kazanır. Böylelikle bir devinim halinde kendiliğinden büyüyen bu değere, yani artı değeri yaratan değere sermaye denilmektedir (Nikitin, 1990, s.68). Para olduğu yerde durarak büyüyemez, parayı çoğaltan piyasadaki devinimidir. Bu hareket bir taraftan üretimi diğer taraftan tüketimi artırmak suretiyle zenginliği de artırmaktadır.

Bu bağlamda Selik (1998), North’un görüşlerine dayanarak şöyle söylemektedir:

“North sermayeyi kendi kendini büyüten bir değer olarak görür. Sahip bulunduğu varlığı para, değerli maden, bunlardan yapılma eşya ve bunlara benzer şeyler halinde tutan bir kimse, zengin değil, fakir sayılmalıdır. Varlığını daha da artırmak üzere, toprak satın alan, parasını faizle işleten veya ticarete yatıran kimse zengindir.” (Selik, 1988, s.139).

North, yaşadığı çağa göre çok ileri görüşlere sahip olsa da, henüz sanayinin önemini kavrayamamıştır. Kazanç sağlayan işler arasında sanayinin yer almaması, onun yaşadığı dönemde ticaretin kazanç getirici bir iş kolu olarak sanayiden daha önde olmasıyla açıklanabilir (Selik, 1988, s.140).

Nikitin’e (1990, s.68) göre kapitalist, paranın sermaye halini alması için satış sonunda elde edeceği değere, değer katacak olan bir meta olarak emek gücünü bulmuştur. Bu emek gücünün daha fazla sömürülmesiyle artı değer yani sermaye oluşturulacaktır. Emek gücünün karşılığında ödenen ücretten daha fazla değer sağlayan kapitalist bu

artı değerle sermaye oluşturmakta ya da sermayesine sermaye katmaktadır. O, sermayenin oluşmasını emek sömürsüne dayandırmaktadır. Çünkü emek karşılığında ödenen ücretten daha fazla bir değer oluşturmaktadır. Bu değer sermayenin olmazsa olmazı olmuştur.

Ekonomik kaynaklar yani “üretim araçları” artık “sermaye” de değildir, “toprak” da değildir, “emek” de değildir. O kaynak bilgidir ve bilgi olacaktır. Artık servet yaratan faaliyetler, ne emektir ne de sermayenin üretime ayrılmasıdır. Bunlar, 19. ve 20. yüzyıllara ait Klasik, Marksist, Keynesçi, Neo-Klasik hangisi olursa olsun ekonomi teorilerinin iki ucudur. Artık değerler “verim”le ve “yenilik”le oluşturulmaktadır. Bunların her ikisi de işe bilginin katılmasıyla mümkündür (Drucker, 1993, s.18). Teknolojik gelişmelerle birlikte makineleşmede geline ileri seviyeler, robotlaşma bilginin ürünüdür. Bu nedenle bilgi çağımızın lokomotifi olmaktadır. Kol gücünden çok beyin gücünün önemi çağımızda daha çok öne çıkmaktadır.

3.5 Mülk

Mülkiyet; hayatta kalmak için bir araya gelmiş toplumların belli bir yasa çerçevesinde hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması amacıyla devlet otoritesi altında, bireyin güven içinde yaşamasının temel koşuludur.

Mülkiyet kavramı, Fransızca’da *proprieté*, Latince de ‘*proprietas*’ olarak kullanılmaktadır ve İngilizceye *property* olarak geçmiştir. *Property* kavramı sahip olma, sahiplik, yetki, sahip olunan şey, özellik, özel, nitelik, karakteristik ve kendine özgü olmak anlamlarında kullanılır (Onions, 1966; akt. Çetin, 2020, s.16). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere mülkiyet, sahip olma olarak kısaca anlaşılabilir.

Aristoteles (2000, s.12-29)’e göre, “Mülk ailenin, mülk edinme de aile ekonomisinin bir parçasıdır çünkü belli bir düzey de servet olmadan ne yaşamın kendisi nede iyi yaşam olabilir” Aristoteles mülkiyeti, yaşamın olmazsa olmazı olarak görmektedir. Çünkü ona göre mülkiyet, insanca yaşamanın bir gereğidir.

Locke (2016)’e göre Mülkiyet, bireylerin sahiplenmelerinden çok, özgürlüklerini yaşamlarını ve sağlıklarını içeren geniş bir kavramdır (Locke, 2016, s.15). Çünkü insana ait olan beden, sağlık ve sürdürdüğü yaşamı mülkiyet kavramının içindedir.

Üretim araçlarının mülkiyet şekillerindeki farklılık, üretim ilişkilerinin niteliğini belirler. Üretim ilişkileri, sömürü ve eşitsizliğe dayanıyorsa özel mülkiyet, dayanışma

ve eşitliğe dayanan üretim ilişkileri ise toplumsal mülkiyettir. Üretim ilişkileri; sınıfların üretimdeki yeri, üretim araçlarının mülkiyet biçimi ve üretilen nesnelerin bu gruplar arasındaki dağılımı olmak üzere üç ögeden oluşur (Bilgi, 1992, s.217). Bir ekonomik sistemin üretim ilişkileri, mülkiyet haklarına bağlı olarak farklılaşır. Kapitalizm ve sosyalizm bunun en güzel örneklerindendir.

Locke (2012, s.25)'e göre, pınardan akan su herkese ait olduğu halde, testideki su sadece onu doldurana aittir. Bu aidiyet kişinin emeğinden kaynaklanır. Kişi, doğanın bütün insanlara eşit olarak sunduğu suyu doğadan çıkarmış ve bu yolla kendine ait kılmıştır. Locke, bu yaklaşımıyla Smith ile benzer bir tutum sergilemiştir. İnsanın emeği olmaksızın mülkiyetin gerçekleşmeyeceğini ya da mülkiyette kişisel emeğin mevcut olduğunu savunmuştur.

Mülkiyet haklarının temeli, insanın kendi emeği üzerindeki tasarrufudur. Bu hak en kutsal, en dokunulmaz haktır (Smith, 2016, s.135). Smith, bu ifadesiyle mülkiyetin hiç bir egemenin kontrolü altına giremeyeceğini çünkü onun insanın saf emeğinin bir ürünü olduğunu savunmuştur. İnsan kendi emeğiyle ve aklının rehberliğiyle geçimini sağlamalıdır. Emeğiyle ürettiği konusunda tasarrufta bulunamayan insan emeği konusunda ve hayatı konusunda da tasarrufta bulunamaz. Mülkiyet haklarının olmadığı bir yerde diğer hiç bir hak kullanılamaz (Rand, 2004, s.14). Bu görüşler bize özgürlüğün hak kavramıyla olan ilişkisini göstermektedir.

Mülkiyet hakkı yurttaşlık haklarının en kutsalıdır. Bu hak insan yaşamının korunmasıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Yasadışı bir biçimde mal, mülk ve servetin başkaları tarafından ele geçirilmesinin önlenmesi, kişinin can güvenliğinin korunmasından daha zor olduğu için mülkiyet hakkı özgürlük hakkından daha da önemlidir (Rousseau, “Ekonomi Politik [Manevi ve Politik]”, Diderot ve D’Alembert, 2000, s.185). Rousseau, mülkiyet hakkını devletin koruma ödevlerinin en önemlilerinden biri olarak görmüş hatta mülkiyetin korunması önceliğini özgürlüğün korunmasının dahi önüne koymuştur.

Siyasal iktidar, kamu yararı için mülkiyeti düzenlemek ve korumak amacıyla ölüm cezası da dahil olmak üzere bütün cezaları kapsayan yasaları yapmak, toplumu bu yasalara uymaya sevk etmek ve devleti dışarıdan gelecek zararlara karşı korumak görevini üstlenir (Locke, 2012, s.8). Öyleyse siyasi iktidar, yasalar yoluyla mülkiyet hakkının da koruyucusu olmalıdır. Hobbes, *Leviathan*’ın XV. bölümünde yasayı şöyle

tanımlamaktadır: “Yasa ise tam anlamıyla, başkaları üzerinde buyurma yetkisine meşru olarak sahip olan kişinin sözüdür” (Hobbes,1993, s.117).

Mülkiyetin korunmasının amacı servet sahiplerinin korunması değildir; aksine, mülkiyetin korunmasıyla kişisel hak ve özgürlükler korunmuş olacaktır.

“Eşitsizlik doğaldır ve mülkiyet hakkı, onu kıskanan yoksullara karşı korunmalıdır diyen Adam Smith’e göre hükümdar, zengini serveti için değil, mülkiyet kendiliğinden korunması gereken bir kurum olduğu için himaye etmelidir. Çünkü, Adam Smith için Mülkiyet, tersi saptanıncaya kadar yetenek ve başarının bir armağanı olup, yoksul ise sermaye sahibi olabilmek ve servetin sağlayabileceği işleri yapabilmek konusunda gerekli yeteneğe sahip olamayan kişidir.” (Kala, 2019, s.252).

Locke, siyasal toplumun amacının özel mülkiyetin korunması olduğu yaklaşımıyla, insanın emeğinden yaptığı tasarruflar olarak nitelediği mülküne, devletin müdahale etme hakkının meşru olmadığını savunmuş ve bu manada devleti sınırlandırmıştır (Çelik ve Aykutalp, 2017, s.233). Mülkiyet hakkında söz sahibi olacak olan, onu elde eden kişi olmalıdır. Devletin, mülkiyeti tekeline alması ya da mülkiyetin krala ait olması durumunda bireylerin hak ve özgürlüklerine el konulmuş olacaktır.

Her ne kadar özel mülkiyet, sağlam temellere dayandırılarak savunulmuş olsa da insanların çoğunluğunun mülkiyetinin, küçük bir azınlığa oranla yok denecek kadar az olması özel mülkiyete karşı tepkilere neden olmuştur.

Bir ekonomik sistemde, özel mülkiyet kuralları geçerli ise miras hakkı, ekonomik özgürlük, rant, kâr ve faiz gibi gelirlerin kaçınılmaz olarak varlığı kabul edilir. Şayet kollektif mülkiyet bir ekonomik sistemde hakimse bu durumda rant, kâr ve faiz dışlanacak; sermaye, müteşebbis ve doğal kaynakların gelirleri toplumun tamamına mal edilecek ve toplumun tek geliri ücret olacaktır. Bu durumda ekonomik kararların tümü merkezi olarak yani iktidarlarca alınacaktır (Küçükkalay, 2010, s.28). Özel mülkiyetin ortaya çıkardığı toplumsal problemler onun karşısına kollektif mülkiyet kavramını çıkarmıştır. Ancak kollektif mülkiyet, insanları çalışma azminden alıkoyduğu için ekonomik başarı sağlanamamıştır.

More (2000)’a göre, “Mülk sahipliğini ortadan kaldırmak, memleketin zenginliğini eşitçe, doğrulukla dağıtabilmenin ve insanlığı mutluluğa kavuşturabilmenin tek yoludur. Mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli oldukça, en kalabalık ve en işe yarar sınıf, yoksulluk, açlık, umutsuzluk içinde yaşayacaktır.” (More, 2000, s.35). Çünkü

Üretim araçlarının, mülkiyetini elinde bulunduran azınlığa karşı; emekçi çoğunluk yoksulluğa mahkûm olacaktır.

Özel mülkiyetin olumsuz yönlerine karşı yapılan eleştirilere karşı Rand (2004, s.30-31), servetin toplumun ortak bir ürünü olarak görülmesini ve onun “yeniden dağıtımından” bahsedilmesini ahlaken etik bulmaz. Zenginliğin toplumsal olduğu ve servetin topluma eşit olarak dağıtılması gerektiği görüşünü, vahşiler sürüsünün yalnızca fiziksel güç kullanarak kayaları hareket ettirdiği ilkel bir ortama benzeterek eleştirir. Çünkü Rand, kişisel emek ve yeteneğin bir ürünü olarak servetin, mülkiyetin meydana geldiğini fakat bu yetenekli insanların engellendiği durumlarda diğer kalabalık insanların açlıkla karşı karşıya kalacağını savunur.

Marshall’a göre, ekonomi politik veya iktisat insanın günlük iş yaşamının araştırılmasıdır; iktisat, daha refah yaşamın maddi ihtiyaçlarına sahip olunması ve bu ihtiyaçların kullanımıyla bağlantısı olan bireyin sosyal eyleminin bu yönünü incelemektedir. Bu durumda, ekonomi politik bir taraftan servetin incelenmesi, diğer yönüyle insanın incelenmesidir (Marshall, 1972; akt. Yılmaz, 2009, s.83-84).

Hobbes, alışkan ve tutumlu insana çok olacak şekilde servetin eşitsiz dağılımının egemenin insiyatifinde olduğunu vurgulamıştır. Yine Hobbes, ilk bölüşüm ve servet-kaynak eşitsizliğine müdahalenin savaş koşuluna geri dönmek olduğunu ifade etmiştir (Hobbes, 1993, s.240-242). Servet eşitsizliği, alışkan ve tembel insan ayırımından kaynaklanmaktadır. Düşünürler alışkanlığın itici glerinden olan mülkiyeti ve kişisel serveti ne sürerken, insanın niçin tembelliği seçtiği noktasında yeterince açıklayıcı olmamışlardır. Tembel insanın, topluma kazandırılmasının yolları incelenmelidir.

Servet, bir bireyin yaşamı boyunca tketemeyeceği kadar biriktirilebilir. Bu durumda servet bireyden çok aileye ait olacaktır. Ancak her ne olursa olsun servet, tüketilebilecek bir şeydir. Servetin esas görevi sermayeye dönüşmesidir (Arendt, 1994, s.99). Servet, bir kişinin tketemeyeceği kadar fazla olsa da, sermayeye dönüşerek üretime katılmadığı müddetçe tüketilebilecek bir varlıktır. Bu nedenle esas olan servetin fazlalığından çok birikimin sermayeye dönüşmesidir.

Ekonomi politik kavramı, insanların servete ulaşma işteğini araştırırken bu açıdan insanı işteğine ulaşmak için imkânları kullanabilme yeteneğine sahip bir canlı olarak ifade eder (Mill, 1995, s.52). Ayrıca Mill, ekonomi politiği soyut ve a priori yönteme

sahip olan bir kavram olarak tanımlar ve varsayımlar ile hipotezler kullanılarak oluşturur. Bu sayede, insanı en az gayretle en çok fayda elde etme amacını güden bir varlık olarak tanımlar (Mill, 1995, s.56).

Kapitalist sistemde, kapitalistin gücü ve otoritesi, işçinin ise güçsüzlüğü mülkiyet haklarından kaynaklanır. Bu durum sadece kapitalist sisteme özgü değildir. Marx, pre-kapitalist dönemde de gücün toprak sahibi, aristokratik ve feodal sınıflar da olduğunu belirtmiştir. Kapitalistler var olduğu sürece güç onların ellerinde olacaktır. Kapitalistlerin elinde bulunun bu güç, teşebbüs gücü veya girişim ile sınırlı değildir. Topluma ve devlete kadar uzanır (Erim, 2011, s.89). Mülkiyeti elinde bulunduran kapitalist sınıfın karşısında; işçi sınıfının zayıflığı kaçınılmazdır. İşçi sınıfının çalışması ve emeği kendine değil; aksine kapitalist sınıfa servet sağlamaktadır. Bu döngü bir sınıfı daha güçlü kılarken, diğer sınıfı daha zayıf yapmaktadır.

3.6 Sınıf

Sınıf sözcüğü etimolojik olarak, 14. yüzyıldan itibaren Fransızca'da "classe" öğrenci gruplarını (group of students), 16. yüzyıldan sonra askeri grupları ifade etmek için İngilizce "class" kullanılmıştır (Başaran, 2017, s.216).

Sınıf sözcüğü, Latince ayırma, bölme, filo vb. anlamlara gelen classis sözcüğünden türemiştir. Fransızca'da sınıf, 17. ve 19. yüzyılda kategori anlamına yakın olarak kullanılmıştır. Fakat sınıf sözcüğü İngilizcede, 18. yüzyıldan itibaren statü olarak toplumun ayrılması anlamıyla kullanılmaya başlamıştır (Barnhart Dictionary of Etymology, 1988).

Statü, iktidar ya da otorite gibi hiyerarşik konumları ifade eder, bu nedenle toplumsal çözümlemelerde sınırlı bir alana sahiptir. Statü, sınıf kavramı ile birbirine benzer bir tablo çizse de, insanların başkalarının bu konumunu ve kendi konumunu nasıl algıladığıyla ilgilidir. Sınıf ve statü gibi kavramlar benzerlik taşısa da, birbirlerinin yerini almaları imkânsız görünmektedir. Statü kavramı, insanların tüketim ve yaşam biçimine dair öngöründe bulunduğundan, toplumsal çalışmalar da yanıltıcıdır (Öngen, 1994, s.31).

Sınıf sözcüğüne, etimolojik olarak değindikten ve sınıfın hiyerarşik bir yapı değil ekonomik bir yapı olduğunu belirledikten sonra bu sözcüğün toplumsal anlamda nasıl bir karşılığı olduğu incelenecektir.

Weber, bir sınıfın var olabilmesi için, bir grup insanın yaşam olanaklarının nedensel olarak ortak olması, gelir elde etmek ve mal sahibi olmak gibi ekonomik çıkarlarının olması ve meta, işgücü gibi piyasalarda yerinin olması gerektiğini vurgulamıştır (Weber, 2004, s.269-270). Bu çerçevede sınıf, belli yaşam şartlarını paylaşan insanların oluşturdukları toplulukların, bir başka sınıfla arasında ekonomik ve kültürel farkların oluşmuş halidir.

Sınıf sözcüğü 18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de, 19. yüzyılda ise Avrupa’daki diğer ülkelerde kavramsallaşmıştır. Böylece sınıf sözcüğü, anlam dönüşümüne uğramış ve toplumsal ilişkileri anlamlandırmanın düşünsel bir parçası olmuştur. Sosyoloji ve siyaset biliminin temel bir parçası olan sınıf, toplumsal hareketleri açıklayan bir kavrama dönüşmüştür (Beneton, 1991; akt. Başaran, 2017, s.216). Sosyal tabakalaşma nedeni ile sınıflar birbirine benzer görünseler de, birbirinden farklı kavramlardır. Sınıfları, kastlardan ve sosyal kategorilerden ayıran en önemli özellik, sınıfların iktisadi gruplardan meydana gelmeleridir. Sosyal sınıfların hukuksal ya da dini hiç bir yaptırımı yoktur (Bottomore, 1961, s.76). Ekonomik bir temele dayanan sınıf, toplumsal ilişkileri de belirlemekte ve sınıflar arasındaki farklılıklar toplumsal hareketliliklere sebebiyet vermektedir.

Toplum tarihi genel olarak beş tür üretim ilişkisini tecrübe etmiştir, bunlar; ilkel toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve sosyalist toplumdur. Bu toplumların temelini, üretim araçlarının mülkiyeti belirler. Köleliğin, feodalizmin ve kapitalizmin sınıf mücadelelerini ortaya çıkarması, buradan gelir. Özel mülkiyet, geçmişte ve günümüzde toplumu, sömürenler ve sömürülenler olarak iki düşman sınıfa ayırmıştır. Sosyalist toplumda ise, üretim araçları toplumsal mülkiyete ait olduğu için sınıf ayrımı yoktur (Nikitin, 1990, s.13). Sınıfların arasındaki bu ekonomik farklılıkları yaratan özel mülkiyet hakkıdır. Özel mülkiyeti elde edebilen sınıflarla, buna ulaşamayan sınıflar arasında keskin bir çizgi bulunmaktadır.

Toplumsal sınıf mücadeleleri; üretim ilişkileri çelişkilerinin, gelişimlerinin ve dönüşümlerinin taşıyıcısıdır (Therborn, 1980; akt. Başaran, 2017, s.231). Üretim biçimi ve üretim ilişkileri, ekonomik yapı ile iç içe olmasına rağmen özdeş değildir. Üretim ilişkilerinin niteliğini, üretim araçlarının mülkiyet biçimini belirlemekte olduğundan, mülkiyet biçimleri sınıfların yapısını da belirler. Üretim ilişkileri ve ekonomik yapı değişken olup üretim faaliyetlerinin de evrilmesi ile farklılaşır (Bilgi,

1992, s.62). Üretim ilişkileri neticesinde ortaya çıkan üretim araçlarının mülkiyet biçimi, sınıfların da nasıl şekilleneceğini belirlemektedir.

Üretim araçlarının mülkiyetinin, belli bir kesimin tekeline olması durumunda sınıfların vaziyeti şöyle ifade edilmiştir.

“Günümüze kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle, ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşı karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman örtük, kimi zaman açık bir savaş, her defasında ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşmesiyle ya da savaşan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir.” (Marx ve Engels, 2011, s.116-117).

Ekonomi politik, aynı zamanda sınıf bilimidir. Sınıflar ile insanlar arasındaki ilişkileri inceler ve bunların birbirleri arasındaki çıkarlarını gün yüzüne çıkarır (Nikitin, 1990, s.21). Sınıflarla sınıflar, sınıflarla insanlar arasındaki ilişki tarih boyunca hep var olmuştur. Bu ilişkilerin sebep ve sonuçları ekonomi politigin inceleme alanlarıdır.

Toplumlari yöneten iktidarların, yapısını ve güç ilişkilerini çözmek için siyaset bilimciler ve sosyologlar sınıf kavramını incelemişler ve eşitsizlik konusunu ana konu olarak ele almışlardır. Elit ve sınıf kavramları üzerine toplumsal düşünce tarihi sürecinde teoriler ortaya atılmıştır. Elit teoriler, politik veya toplumsal eşitsizlikleri incelerken, sınıf teorileri; temel olarak ekonomik eşitsizlikleri inceler (Başaran, 2017, s.216). Eşitsizlik, sınıf kavramında anahtar kelimedir ve sınıfları birbirinden ayıran aralarındaki eşitsizlik durumudur.

Feodalizmden sonra kapitalist toplumda, işçiler ve kapitalistler olmak üzere iki sınıf meydana gelmiştir. Kapitalist toplumun işleyişini araştıran düşünürler, görüşlerini kapitalistler ve işçi sınıfı arasındaki mücadeleler üzerinde toplamışlardır (Başaran, 2017, s.222). Feodalizmden sonra gelişen ticari kapitalizmle, hızla yükselen zenginliğin karşısında ekonomik olarak zayıf kalan işçi sınıfının mücadelesi süregelmiştir.

Tarihsel süreç içinde insanlar birbirlerini başarı, iktidar, servet, akrabalık gibi belli bir hiyerarşik alana göre sıralamıştır. Bu alanlardan hangisinin önemli olduğu içinde bulunulan dönemin toplumsal karakterine göre değişiklik göstermiştir. Feodal toplumlar da soyluluk, kölelik gibi doğuştan ve kan bağıyla elde edilen özellikler öncelikliyen, kapitalist toplumlar da mülkiyet ve üretim ilişkisiyle elde edilen ekonomik güç önemlidir (Başaran, 2017, s.216). Sınıflar her dönemin kendi şartları

içinde belli esaslara dayanak oluşmuşlardır. Ancak, zamanla mevcut şartların yerine yeni esaslar gelecek, sınıflar yeniden buna göre oluşacaktır.

Stalin (2014, s.6) bu hususta, doğan ve günden güne gelişen yaşamın ilerlemesi engellenemez. Örneğin bir sınıf olarak proletarya doğmuşsa ve günden güne büyümeye devam ediyorsa, bugün her ne kadar zayıf ve sayıca yetersiz olursa olsun, uzun vadede başarıya ulaşacaktır. Çünkü büyümekte, ileriye doğru yürümekte ve güç kazanmaktadır. Diğer taraftan, hayatta eskiyen ve ölümüne yaklaşan ne varsa, günümüzde büyük bir gücün temsilcisi olsa da, kaçınılmaz olarak bir yenilgiyi yaşayacaktır. Örneğin burjuvazi, bugün ne kadar güçlü ve sayıca çok olursa olsun, uzun vade de yenilgiye uğrayacaktır. Çünkü bir sınıf olarak eskimekte, çürümekte, güçsüzleşmekte ve yaşam için bir yük haline dönüşmektedir şeklindeki ifadesiyle, hâkim sınıfların yok olmaya mahkûm olduklarını yani, hiç bir sınıfın sonsuza kadar hâkim sınıf olarak rol oynayamayacağını ifade etmiştir.

3.7 Adil Fiyat

Adil fiyat, rekabet şartlarının tam işlediği bir pazar yerinde gerçekleşen fiyattır. Tekel ortamında yani rekabetin sağlanamadığı şartlarda, adil fiyatın yerini yüksek kârlar alacaktır.

Erken ortaçağda, ortak bir yargıya dayalı pazar yeri fiyatı adil olarak kabul edilmiştir. Pazar yeri geç ortaçağda düzenleyici bir rol üstlenmiştir. Düzenleyici bir görev üstlenen piyasa fiyatı artık adil olmasa da doğal olduğu için, kabul edilebilir bir hale dönüşmüştür (Klant, 1994; akt. Üşür, 2011, s.214). Piyasa arzın ve talebin bir araya geldiği mekânlardır. Bu yönüyle piyasada bir ürünün azlığı ya da çokluğu veya bir ürüne talebin azlığı ya da çokluğu, piyasada fiyatı etkileyen temel etkenlerdendir. Pazar bu anlamda bir kontrol mekanizması olarak düzenleyici bir görev üstlenir.

Üşür (2011)'e göre,

“On altıncı yüzyıl İspanyol teologlarından Louis de Molina’ya göre adil fiyat, bir şehrin (town) bütün sakinlerinin bir araya geldiği Pazar yerinde oluşan fiyattır. “Bir araya gelmek”, “toplanmak”, Latince’de concurrere kelimesi ile ifade edilirdi. İşte bu bir araya geliş, Roma hukukunda communis aestimatio olarak adlandırılan şeyi, yani pazar-yerindeki müşterek bir değerlendirmeyi ifade ederdi. Eğer pazar-yeri diyelim, arz edicilerin sayısının, ya da arz miktarlarının yeterli olmayışı gibi nedenlerden ötürü, uygun bir biçimde iş görmüyorsa,

yetkililerin görevi en azından “zorunlu mallar” (pretium legitimum) için adil fiyatı sabitleştirmektir. “Normal kâr’ı aşan kâr kabul edilemezdi” (Üşür, 2011, s.214).

İnsanların yüksek kâr peşinde olmaları, rekabetin serbest olduğu ortamlarda bir sorun teşkil etmeyecektir. Çünkü rekabet ortamında, uzun dönemde yüksek kârlar ortadan kalkacak ve yerini doğal fiyat alacaktır (Üşür, 2011, s.215). Birey, her ne kadar kendi çıkarı için yüksek kâr elde etmeyi istese de, rekabetin sağlandığı bir ortamda fiyat doğal olarak olması gerektiği düzeye çekilecektir.

Ekonomik alanda rekabet müteşebbisler arasında yaşanırken; siyasi alan da elitler arasında yaşanır. Schumpeter, elitleri politik müteşebbisler olarak nitelendirir. Firmalar arasında gerçekleşen serbest rekabet kamu menfaatini azami oranda artırırken; politik alandaki rekabette politik faydayı azamileştirir. Bir başka ifadeyle piyasa ekonomisindeki görünmez el kavramının işlevinin yerini siyasi alanda elitler alır. Bu süreç kamu yararını ortaya çıkarmaktadır (Bilir ve Şahin, 2021, s.264). Rekabet, yalnızca ekonomik alanlarda değil diğer alanlarda da yaşanmaktadır ya da yaşanmalıdır. Siyasal, toplumsal, ekonomik ve daha birçok alanda rekabetin varlığı hem bu alanlarda başarıyı, hem de toplumsal anlamda iyi ve faydalı olanı getirmektedir. Adil fiyat bunlardan ekonomik olarak en önemlilerindendir.

3.8 Artı-Değer

Artı değer, üretim araçlarına sahip olan kapitalistin, işçiye ödediği ücretten daha fazla bir değer ürettiği andan itibaren başlayan değerdir. Bu değer zamanla ve üretim şartlarındaki değişimle sermayeye dönüşecektir.

Nikitin (1990, s.73)’e göre emek gücü, değerini bir iş gününün bir kısmında üretir. Fakat kapitalist, işçiyi o süre zarfında çalıştırmaz. Çünkü kapitalist, emek değerinin bir günlük ücretini ödemiştir ve o satın aldığı bir günlük emek değerinin sahibidir. Bu nedenle kapitalist, işçiyi maksimum saat çalıştırır. Böylece işçi emek gücü fiyatından çok daha büyük bir değer oluşturur. İşte bu artan değere artı- değer denir. Bir işçi almış olduğu ücretin değerinin üstünde bir değer yaratmak üzere çalıştırılmaktadır. Çünkü rekabetçi bir pazarda hammaddelerin eşit olduğu şartlarda, kapitalist yine artı değerini fazladan çalıştırdığı emek gücü üzerinden sağlamak durumundadır.

Leontiev (1979, s.57)’e göre, “Artı-emek tarafından üretilen değer, ücretli-işçilerin ödenmemiş emeğinin ürünü olan artı-değerin ta kendisidir. Artı-değer, kapitalist

toplumda gasp edilen gelirlerin tümünün kaynağıdır.” Yine bu anlamda, “Artı-değerin elde edilmesi, işçinin, kendi emek-gücü değerini yeniden üretmek için gerekli olandan daha fazla çalışmış olmasıyla belirlenmiştir. Artı-değer, bundan dolayıdır ki, işçi sınıfının kapitalistler tarafından sömürülmesinin sonucudur” (Nikitin, 1990, s.74). Burada sömürü, emek sahibinin elde ettiği ücretin karşılığında daha fazla değer üretmesine dayalı bir sistemden kaynaklanmaktadır. Artı değer üretilemediği bir sistemde kapitalist, üretimi durdurma kararı almaktadır.

“Meta üretiminin belirli bir gelişme derecesinde para sermayeye dönüşür. Meta dolaşımının formülü şöyleydi: M (meta) -P (para)-M (meta), yani bir mal satılır, yerine başka bir mal satın alınır. Buna karşılık sermayenin genel formülü P -M- P’dir, yani satmak için satın almak (tabii karla, satmak için). İşte Marx, tedavüle konan paranın başlangıçtaki değerinin bu artışına artı-değer adını vermiştir.” (Lenin, 1995, s.26).

Meta, piyasada para karşılığı satılarak karşılığında yine meta satın alınır. Böylece piyasada meta dolaşımı sağlanmış olmaktadır. Sermayede de para verilerek meta alınırken, daha çok para elde etmek için eldeki meta satılmak suretiyle sermaye elde edilir. Bu dolaşım neticesinde parada gerçekleşen değeri artı – değer olarak ifade etmiştir.

Kapitalist, pazardan hammadde, emek gücü, makineler, yakıt gibi üretim için gerekli olanı satın alır. Üretim başlar ve hammaddeler ürüne dönüşür. Kapitalist, metayı pazarda satar ve elde ettiği para ile yeniden üretim için gerekli olanı alır. Böylece döngü başa döner bu süreç artı değer üretim sürecidir (Nikitin, 1990, s.71).

Artı değer yaratmak, sermayenin dolayısıyla kapitalistin tek hedefidir. Bu hedefi gerçekleştirmek için işçiyi üretim sürecine katar, verimliliği arttırmak amacıyla sürekli daha gelişmiş teknolojiler kullanarak artı değeri en yüksek düzeye çıkarmaya gayret eder. Ancak artı değer üretiminin de bir sınırı olacaktır. Her yaşanan kriz bu sınıra doğru alınan mesafeyi hızlandırır (Gençoğlu, 2013, s.93). Artı değer yaratılması için kapitalistin, makineleşmeden birçok yeniliğe kadar başvurduğu yöntemler neticesinde ekonomik krizler yaşanmaktadır ve her artı değer bir sınırı olacaktır. Sonsuz artı değer yaratılması mümkün gözükmemektedir.

3.9 Meta

Kendi ihtiyacı için bir ürün üreten insan, yalnızca bir ürün üretmiş olmaktadır. Bir ürünün toplumun ihtiyacını karşılaması durumunda o ürün meta’ya dönüşür. Şu halde

yalnızca kendi ihtiyacımız için üretilen ürün meta sayılmayacaktır (Nikitin, 1990, s.40). Meta iki türdür birincisi, insanın herhangi bir ihtiyacını karşılayan şeydir; ikincisi, kişisel ihtiyacın karşılanması için üretilen değil, satış ve değişim yapmak için üretilen bir şeydir (Nikitin, 1990, s.40). Bir ürün sadece kişisel bir ihtiyacın karşılanması için üretilmişse ona bir meta diyemeyiz. Meta'ya dönüşebilmesi için, ürünün piyasada satış ve değişim yoluyla dolaşıma girmesi gerekmektedir. Böylece üretilen bu ürün meta'ya dönüşecektir.

Meta, kendi içinde zenginliğin içeriğini ve zenginliğin toplumsal özelliğini barındırır. Kapitalist üretim ilişkilerinde meta üretimi, hem değer, hem de maddi zenginliğin üretilmesi demektir. Marx, mutlak artık değer üretiminin analizini, “emek süreci” ve “değerlenme süreci” olarak ikiye ayırmıştır. Bu açıdan kapitalist üretimin, maddi ve toplumsal olarak ikili karakteri, kendisini açıkça metada bulmaktadır (Aslan, 2017, s.835). Toplumsal olarak alınıp satılan meta ile zenginliğe ulaşılır bu zenginlikte toplumsal özellikler vardır. Çünkü meta, dolaşım içinde olduğu toplumun özelliklerine göre şekil alacak ve anlam bulacaktır.

Meta, iki tür değeri kendinde birleştirir bunlar: kullanım değeri ve değerdir. Buradan yola çıkılarak meta, iki ayrı değer birleşiminin kavramsal olarak açıklanmasıdır. Bu iki değer nasıl algılandığı ve kavrandığı hakkında şunları söyleyebiliriz. Maddi bir varlığı duysal olarak algılayışımız ile toplumsal bir niteliği düşünsel olarak kavrayışımızın özgül bir bileşimidir diyebiliriz (Aslan, 2017, s.835). “Bugüne kadar henüz hiçbir kimyacı, inci ya da elmasta mübadele değeri keşfetmedi” (Marx, 2011, s.92) sözü ile metanın doğada az bulunmaları nedeni ile bir değere sahip olduğu, bu değer dolaşımda değil ona yüklediğimiz anlam ve önemden geldiğini vurgulanmıştır.

“Metalar konuşabilseydi derlerdi ki, insanları bizim kullanım değerimiz ilgilendiriyor olabilir. Şeyler olarak biz bunu içermeyiz. Ama şeyler olarak bizim içerdiğimiz, değerimizdir. Meta cisimleri olarak kendi ilişkilerimiz bunu kanıtlar. Birbirimizle yalnızca mübadele değerleri olarak ilişki kurarız” (Marx, 2011, s.92). Meta değerini mübadelede bulmaktadır. Ancak mübadelede bir meta'yı diğer metadan değerli kılacak olan şey kullanım değeri olacaktır.

“Kullanım değerinin mekânı metanın maddi varlığı iken, metanın değer niteliğinin varoluş “mekânı” toplumsal ilişkilerdir” (Aslan, 2017, s.837). Maddi olarak var olan

bir meta kullanım değeri kazanabilecektir. Metanın değerini belirleyecek olan, toplumsal üretim-tüketim ilişkileri neticesinde meta'ya yüklenen anlam olacaktır.

“Marx’ın kategorileri, politik iktisattan farklı olarak, kendinde şeyler olarak var olmazlar; oluşumları süreç içinde gerçekleşir ve sürecin yeniden üretimi, bu oluşumun tek varoluş koşuludur. Dolayısıyla bu kategoriler, süreci ve sürecin öznelerini varsayarlar ve kavramlar, kavrayışa içkin olarak var olurlar. Verili özneliği aşmak, bu nedenle, bir anlamda, bildiğimiz şeyi (kavramları) “sorunsallaştırma” eylemi olarak da tanımlanabilir” (Aslan, 2017, s.843).

Tahtadan bir masa yapıldığında, bu tahtanın şekli değişikliğe uğrayacaktır. Fakat yine de tahta doğal bir nesne olarak kalır. Meta'ya bürünmüş olan masa, doğal bir nesne olmaktan çıkar, duyularla kavranamayan bir şeye dönüşür (Marx, 2011, s.81).

Meta incelendiğinde, kullanım değeri ve değişim değeri olarak birbirine bağlı iki özelliğe sahip olduğu görülür (Nikitin, 1990, s.41). Metanın kullanım değeri, insanın ihtiyacını karşılama özelliğidir. Meta, insan yaşamı için vazgeçilmez bir nesne olabilir, emek gibi, ayakkabı gibi, elbise gibi; bunun dışında lüks olarak kabul edilebilecek bir nesne de olabilir, elmas gibi, pahalı bir şarap vb. gibi. Bununla birlikte meta, üretim için gerekli olan araçlar da olabilir, makineler, kömür, demir vb. gibi (Nikitin, 1990, s.41). Meta, insanların ihtiyacını karşılama özelliği bakımından kullanım değerine sahiptir. Bu ihtiyaçları karşılayan meta, piyasada dolaşıma para ile çıkacaktır.

“Para, dolaşım aracı işlevini görür. Para yardımıyla gerçekleşen meta değişimine, meta dolaşımı adı verilir. Meta dolaşımı, kopmaz bir şekilde bizzat para dolaşımıyla bağıntılıdır: Meta satıcının elinden alıcının eline geçer geçmez, para da alıcının elinden satıcının eline geçer. Paranın dolaşım aracı olarak işlevi, onun metaların dolaşım sürecinde aracı olarak ortaya çıkmasında yatar. Bu işlevi yerine getirebilmek için, para gerçekten var olmalıdır” (SSCB, 1996, s.115).

Metada değeri, ne faydalılık, ne arz, talep nede piyasada az bulunması belirler. Metaların ortak özelliği içinde bulundurdıkları emektir. Marx’ın deyişiyle emek değerinin maddi özünü oluşturur. Meta üretiminde verilen emek arttıkça metanın değeri de artar. Altın kömürden bu nedenle pahalıdır. Çünkü altını çıkarıp işlemeye harcanan emek; aynı miktarda kömürü çıkarmak için harcanan emekten daha fazladır (Nikitin, 1990, s.43). Metanın değeri emekte görülmektedir. Çünkü emek olmaksızın meta olmaz. O’na göre bir metaya harcanan emek arttıkça, metanın değeri artacaktır.

Tüm bu meta tanımlarına Polanyi, farklı bir bakış açısı katmaktadır. Ona göre: Emek, toprak ve para meta değildirler aksine onlar üretim unsurlarıdır. Satılmak üzere üretilen her şey metadır tanımı bu üç unsur için geçerli değildir. Emek insan eyleminin

adıdır. Bu emek satılmak için değil, insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak vardır. Toprak, doğanın diğer bir ifadesidir ve o insan tarafından üretilmiş bir üründe değildir. Para ise satılmak için basılmaz. O sadece satın alma gücünün bir sembolüdür. Bu nedenle yukarıda anılan üç unsurun meta olarak tanımlanması hayalden ibarettir (Polanyi, 2013, s.119-120).

4. EKONOMİ POLİTİĞİN KAYNAKLARI

Tarihsel süreçte ekonomik ve siyasal olarak uygulanan sistemlere değinilecek ve bu sistemlerin olumlu ve olumsuz yönleri incelenecektir.

4.1 Feodalizm

Feodalizm, sınıftan farklı olarak ekonomik yapılanmaya değil hiyerarşik, soyluluk gibi kavramlara dayanan bir sistemdir. Avrupa’da ortaya çıkmıştır ve Osmanlı Devletinde etkili olamamıştır.

“Feodal düzen, şu ya da bu özelliği ile hemen hemen bütün ülkelerde yaşandı. Bu dönem, uzun sürmüştür. Çin’de 2.000 yıldan fazla. Batı Avrupa’da, Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından (5. yüzyıl), İngiltere’de, 17. yüzyıla, Fransa’da 18. yüzyıla kadar uzanır. Rusya’da ise bu düzen 9. yüzyıldan 1861 servaj (kölelik) düzeninin kaldırılmasına kadar sürdü” (Nikitin, 1990, s.31).

Nikitin’in tespitine göre feodalizm, uzun bir dönemi kapsamaktadır. Feodalizm siyasi hâkimiyetin kraldan başlayarak en küçük soyluya kadar zincirleme bir yönetim biçimidir. Kraldan başlayan soyluluk silsilesiyle birbirlerine vassallık denilen bir bağlılık ilişkisine sahiptirler. Roma sonrası Karolenj İmparatorluğunun yıkılması ile güvenlik problemlerinin ortaya çıktığı bir dönemde feodalizm oluşmuştur. Böyle bir ortamda soylular, askerler, eski komutanlar ve maiyeti olanlar kendilerine sığınan insanları korumak karşılığında onları kendi topraklarında çalıştırmışlardır (Küçükkalay, 2010, s.106-107). Feodalizmin hâkim güçlerini soylular ve askerler oluşturmaktadır. Soylular bu dönemde, mülkiyet hakkını elinde bulundurmakta ve mülkiyetine sahip oldukları topraklar da köylülerin geçimlerini karşılama ve güvenliklerini sağlama karşılığında üretimi sağlamışlardır.

Feodal nizamın tarihi, köylüler ile toprak sahipleri (senyörler) arasında sürekli devam eden sınıf mücadelesinin tarihidir. Feodalizmin son dönemlerine doğru bu mücadele toprak kölelerinin (serfler) aşırı derecede sömürülmesiyle şiddetlenmiştir. Bunun sonucunda feodal düzeni, köylü ayaklanmaları temelinden sarsmış ve bu düzeni yok olma sürecine sokmuştur. Böyle bir dönemde burjuvazi, feodalizme karşı köylü ayaklanmalarını yönlendirerek politik iktidarı ele geçirmek ve feodal beyleri yok ederek, hâkim sınıf olmayı amaçlamıştır (Nikitin, 1990, s.34). Toprak sahibi ve köylüler arasında yaşanan sınıf çatışmalarından istifade eden burjuva olmuştur. Bu

çatışmalar neticesinde burjuva, iktidarı ele geçirerek feodal beyleri ortadan kaldırmış ve hâkim sınıf olmayı başarmıştır.

Feodalizm'in yıkılmasının nedenlerinden biri haçlı savaşları iken, diğer nedeni ise Norman istilaları olmuştur. Bu iki olay Avrupa'nın siyasi ve ekonomik sisteminin değişmesine neden olmuştur. Feodal yönetim sisteminin ve kilisenin hâkimiyetinin kırılması bilimsel gelişmelerin artmasına yol açmış ve bu gelişmeler merkantilizmin oluşmasına zemin oluşturmuştur (Hunt, 1979; akt. Ersoy, 2008, s.147-149). Savaşlar nedeniyle yoksulluk ve güvenlik problemleri yaşanmış, bu durum merkezi bir güç oluşturamayan feodal toplumların yıkılmasını hızlandırmıştır.

Feodalizmin egemen olduğu dönemde, sınıf kavramının yerinde lortlar ve serfler olarak adlandırılan hiyerarşik yapı vardır. Feodal dönemin dağılmasıyla hayat standartlarını yükseltmek isteyen kentli orta sınıf yani burjuvazi ortaya çıkmıştır. Kapitalizm, üretim süreci içine ücretli iş gücü olarak serfleri dahil etmesiyle, yeni bir toplumsal düzen olarak kendini gösterir. Kapitalist düzende, üretim yönteminin değişmesiyle sınıfsal yapılar da dönüşüme uğramıştır. Modern sanayi toplumlarının ortaya çıkmasıyla genel olarak hiyerarşi ve tabakalaşma anlamlarıyla benzer anlamlara gelen sınıf kavramı, kapitalist üretimde vazgeçilemez bir kavram olarak yerini almıştır (Başaran, 2017, s.232). Feodalizmin yıkılmasıyla köyden kentlere doğru bir göç hareketliliği yaşanmıştır. Kentlerde ticareti sağlayan artık hâkim sınıf olan burjuva sınıfıdır. Bu sınıf, göçlerle kentlere gelen köylü sınıfın üretim sistemine ücret karşılığı eklenmesiyle yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır.

Wood (2003)'a göre ticaret, kapitalizmin doğuşunu tetiklemiştir. Yine ticaretin tüccarların özgürleşmesi ve kentlerin büyümesi ile güç kazanan bir faaliyet olduğunu vurgulamıştır. Kentler, kapitalist üretim biçiminin ilk örneklerini sergilemektedir. Kentler, ticaretin merkezi haline gelmesiyle burjuvanın egemenliği altına girerek, eski kültürel sınırlamalardan kurtulmuştur. Üretim tekniklerindeki ilerleme ile kentlerdeki özgürlük birbirine paraleldir (Wood, 2003, s.21). Artık sadece toprağa dayalı bir üretim sistemi yoktur. Kalabalık kentler ve özgürce ticaret yapan tüccarlar ve bolca emek gücü vardır. Buna bağlı olarak merkantilizm doğmuştur.

4.2 Merkantilizm

Ortaçağın sonlarından başlayarak sanayi devrimi arasındaki dönem merkantilizm dönemidir. Avrupa’da oluşmuştur bu nedenle Avrupa’ya özgüdür. Avrupa ülkelerinin şartlarında değişiklikler olması nedeniyle farklılıklar gösterse de önemli ortak özellikleri vardır (Çaklı, 1998, s.6). Her ne kadar merkantilizm, Avrupa’da doğmuş olsa da dünyanın birçok bölgesinde benimsenerek uygulanmıştır.

Merkantilizm, İtalyanca mercante: tüccar kelimesinden türetilmiştir. Bu dönem orta çağın sonları olan 1500 ile sanayi devriminin ortaya çıkmaya başladığı 1800 yılları arasını kapsayan dönemdir. Bu dönem düşüncelerine ilk kez Adam Smith tarafından merkantilizm denilmiştir. Bu döneme ait ilk yazılı kaynak Antonio Serra tarafından yazılmış olan *Maden Kaynağına Sahip Olmayan Ülkelerde Altın ve Gümüşü Bollılaştıran Nedenler Üzerine Kısa Bir İnceleme* adlı broşür; son yazılan eser ise James Steuart tarafından 1767 yılında yazılan *Politik Ekonominin İlkeleri Üzerine İnceleme* adlı eser kabul edilmektedir (Küçükcalay, 2010, s.157).

Merkantilizm ticarete dayalı bir sistemdir. Zenginliğin kaynağı olarak altın ve gümüşü görmektedir. Bu nedenle coğrafi keşiflerle birlikte sömürge arayışına çıkmış olan merkantilist devletler, bulmuş oldukları altın, gümüş, kakao vb. yerel kıymetli maden ve ürünleri taşıyarak dünyada kıymetli maden bolluğunu oluşturmuştur.

Merkantilizm, ülkeden ülkeye farklılık gösterir; Almanya için Alman merkantilizmi “Kameralizm” Fransız merkantilizmi “Colbertism”, İspanyol merkantilizmi “Bulyonizm” (külçe), isimlerini almıştır (Tüleykan, 2010, s.89). Alman Merkantilizmi prensin hazinesi anlamını taşıyan commer ya da kamero’dan türetilerek kameralizm olarak adlandırılmıştır. Alman merkantilizminde temel amaç prensin hazinesini güçlü kılmaktır. Almanlar dış ticareti önemsemekle birlikte ülke içinde ekonomik kalkınmaya ilgi duymuştur (Küçükcalay, 2010, s.173). İngilizler ise ticari merkantilizmi uygulamışlardır. Bu farklılıklar ülkelerin elde ettikleri altın ve gümüşlerle nasıl bir ekonomik yönelim içerisinde olmaları gerektiği noktasında oluşmuştur.

Krizner’e göre ekonomi politik, merkantilist dönemde devlet yöneticilerine düşünürlerin sorunların çözümüne yönelik kitapçıklar yazmalarından doğmuştur. Ancak bu kitapçıklar, ekonomi politik bir bilimsel çalışma ortaya koyma amacını taşımadığından, ekonomi politik esas amaç olarak ortaya çıkmamıştır (Krizner, 1976;

Levent, 2021, s. 32). Merkantilist dönemde düşünürlerin bu çalışmaları her ne kadar ekonomi politik olarak görülme de, bu çalışmaların oluşturduğu zemin ekonomi politiğin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Dönemin önde gelen düşünürlerinden Thomas Mun (1571-1641), geçmiş dönem düşünürlerinin görüşlerini her ne kadar paylaşıp da onlardan ayrıldığı noktalar vardır. Ona göre, dünya çapında satış yapılmak üzere yapılan üretim ve ticaret, yerel olarak tüketilmek üzere yapılan üretimden çok daha karlıdır (Soule, 1996, s.18). Bu görüşüyle Mun, üretim fazlasının ticaret yoluyla dünyaya pazarlandığı sürece karlılık getireceğini savunmuş ve ticaretin gelişmesine katkı sunmuştur.

Merkantilist sistemle ticaret devrimi gerçekleşmiş ve Akdeniz üzerinde yapılan ticaret Atlantik kıyılarına geçmiştir. Ticaretin bu gelişiminin bir gereği olarak dış politikada etkin olmak çabasına girilmiş ve böylece ulusal kaynaklar dışarıya yönelik bir güç oluşturma amacına yönelik değerlendirilmiştir (Polanyi, 2013, s.111-112).

Pusulanın keşfi, haritanın kullanımının yaygınlaşması ve yeni ticaret yollarının keşfedilmesi ticaret hacmini artırmış ve hızla sermaye oluşumuna gidilmiştir. Amerika kıtasından ve sömürge ülkelerden Avrupa'ya çokça altın ve gümüş gelmiştir. Bu nedenle piyasada değerli madenler ve para artışı gerçekleşmiş böylece enflasyon ortaya çıkmıştır. Tüccarlar fiyat artışı nedeniyle karlarını artırmış üretim amacıyla da tasarruflarını Fransa ve İngiltere'ye yatırıma yöneltmişlerdir. Böylece sanayileşme sürecine zemin hazırlanmıştır (Ersoy, 1990; akt. Tüleykan, 2010, s.89). Merkantilist dönemde, dünyada altın ve gümüş madeninin bolluğu nedeniyle enflasyon meydana gelmiştir. Bu durumu çözüme kavuşturmak için devletler, birikmiş olan madenleri yatırıma dönüştürerek üretimi artırma yoluna gitmişlerdir.

Avrupa'da meydana gelen haçlı seferleri, Norman akını, milli devletlerin kurulması gibi siyasi yönlü olaylar, paranın yaygın olarak kullanılması, ticaret yollarının keşfi, teknik ilerlemeler ve bilimsel gelişmeler merkantilizmin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Yeni yeni ortaya çıkan milli devletlerin kralları, ticari faaliyetleri doğrudan destekleyerek gelirlerini artırmayı amaçlamışlardır. Yine bu dönemde tüccarlar da devletin milliyetçi bir politika izlemesini, iç ve dış piyasalarda çıkarlarını koruyacak güçlü bir devletin olmasını istemişlerdir (Ekelund ve Hebert, 1997; akt. Tüleykan, 2010, s.89). Merkantilizmin, temel esaslarından biri de korumacı bir politika izlenmesidir. Merkantilizme göre, dünyadaki zenginlik sınırlıdır bu

nedenle bir devletin zenginleşmesi diğer devletin fakirleşmesi anlamına gelmektedir. Böylece ülkeler dış ticaret fazlası vermeyi amaçlamış ve ülke içinde üretilen ürünleri korumak amacıyla ithalatı kısıtlamışlardır.

Denizciliğin gelişmesi ve artan ticaret zengin bir tacir zümresini oluşturmuştur. Bunun sonunda tacirlerin çıkarları ile soylu toprak sahiplerinin çıkarları çatışmış bu çatışmanın çözüme kavuşturulması için Atina'da, demokrasi oluşturulmuştur. Bu demokraside köylülere ve zanaatkârlara yer verilmemiştir (Soule, 1996, s.5).

Merkantilizmin ekonomik temelinde servet kavramı vardır. Merkantilistlere göre bir ülkenin zenginliğinin ölçüsü değerli madenlerdir (Zeytinoğlu, 1985, s.30). Bu madenleri elde etmek için devletler sömürge arayışını artırmışlar ve dış ticaret fazlası verme yoluyla ellerindeki değerli madenleri korumayı hedeflemişlerdir.

Dış ticarete devlet-tüccar işbirliğinin kaçınılmaz sonucu tekelleşme olmuştur. Denizaşırı ticaretin riskli olması nedeniyle dış ticaret bir gurup tüccarın tekeline verilmiş böylece dış ticarete süreklilik garanti altına alınmıştır. Devletler açısından bu iş birliği hayati öneme sahip olmuştur (Erim, 2011, s.13). Bu tekelleşme, dönemin şartları içerisinde güvenlik ihtiyacından ve devlet politikalarını izleyen güçlü tüccar sınıfının desteklenmesi olarak da görülebilir.

Merkantilistler dünyadaki kaynakların sabit olduğunu bu nedenle bir ülkenin zenginleşmesinin ancak başka bir ülkenin fakirleşmesinden geçeceğini savunur. Bu nedenle merkantilist anlayış, ülke içinde tekelleşmeyi ülke dışında ise sömürgecilik savunur. Bu nedenle başka ülkelerin başta altın olmak üzere kıymetli zenginliklerini ele geçirmek amacıyla istihbarat ve askeri müdahalede bulunurlar (Skousen 2001, s.17). Zayıf ülkelerin zenginliğinin açıkça yağmalandığı bu dönemde, sömürgecilik faaliyetleri hız kazanmış zenginliği elde edebilmek adına her türlü müdahale olağan kabul edilmiştir.

Merkantilizm, zenginlik ve güç sahibi olma amacıyla ticaret fazlası oluşturmaya yönelik olarak devletlerin, ihracatı teşvik edip ithalatı kısıtlaması ile birlikte uluslararası alanda millî meselelerin merkezine güvenliği yerleştiren teorik bir yaklaşımdır (Altay, 2003, s.29). Bu dönemde devletler, milli menfaatleri artırmak ya da korumak amacıyla savunmacı veya sömürge arayışı politikalar izlemişlerdir.

Merkantilist dönemde uygulanan himayeci gümrük vergilerinin koruyuculuğu olmaksızın hiç bir ulusun geniş bir sanayi temeli oluşturması imkan dahilinde değildir.

Yine bu dönemde devletin icatlara, bilimsel araştırmalara eğitim gibi alanlara sağladığı destek önem arz etmiştir. Devletin desteği olmaksızın özel teşebbüsün Amerika kıtasını keşfetmesi ve elinde tutması imkânsız olacaktır. Asya bölgelerinde merkantilizmin oluşturduğu ticaret, Doğuyu Batıdan ayıran ekonomik fark probleminin ortadan kaldırılmasının ilk uygulaması olmuştur (Soule, 1996, s.25). Merkantilist dönemin hızla güçlenmesinin altında yatan neden bu dönemde devletin tüccarlara sağladığı destektir. Piyasa ekonomisine geçildiğinde ise devletin bu rolü ortadan kalkmıştır.

Merkantilizme göre para; güç ve zenginlik anlamına gelmektedir. Bu zenginliği oluşturan dış ticaretten elde edilen fazladır. Merkantilistlere göre, dış ticarete bir tarafın fazla vermesi diğer tarafın açık vermesi anlamına geldiğinden, devletlerarasında çıkar çatışması kaçınılmazdır. Klasik merkantilist dönem, 15. yüzyıl ile 18. yüzyıllar arasında geçen bir dönemi kapsamakta olup Avrupa’da modern ulus devletlerin ortaya çıkışıyla başlamıştır. Bu dönemde ülke topraklarının güvenliği her zaman için devletin en önemli görevi olarak görölmüştür. Bu dönem devletin güvenliğinin sağlanması için ekonomiye müdahalede bulunmanın politik iktisat düşüncesine egemen olduğu bir dönemdir (Altay, 2003, s.29).

Merkantilistlere göre, gerçek manada zenginlik üretimden ziyade altın ve gümüş elde etmektir. Bu nedenle merkantilistler dış ticaretle mümkün olduğuca çok para elde etmeyi ve yine ülke dışına mümkün olduğuca az paranın çıkmasını sağlayabilmek için devletin, ekonomik sisteme aktif olarak müdahale etmesini talep eder. İlk dönemde merkantilistler, bu amacı sadece idari yöntemlerle ülke dışına paranın çıkarılmasını yasaklayarak sağlamak istediler. Daha sonra yine bu amacı gerçekteştirebilmek için dış ticareti genişletme yoluna gitmişlerdir (SSCB, 1996, s.95). Devletlerin, ülkelerinde bulunan değerli madenlerin başka devletlerin eline geçmemesi için uyguladıkları bu yöntemle yerli ürünleri tüketmeyi tercih etmişlerdir. Bu da tekelci ekonomik anlayışı bir manada desteklenmesi olmuştur.

Merkantilist görüşe göre, ithalat yoluyla tedarik edilen malların ihracatının kesilmesi durumunda o ulus devlet zayıf düşer ve bağımlı olur. Böylece devlet, tedarikçi devletin etkisi ve gücü karşısında tavizkar olacaktır. Bu nedenle devletler, ekonomik açıdan rekabetçi ve politik açıdan da düşmanca bir ortamda saldırgan bir yöntemle servet yaratma çabası içinde olurlar. Dış ticaret, servet yaratmanın yoludur ve servet dış ticarete fazla vererek elde edilebilir. Yine bir zenginlik kaynağı olarak altın ve gümüş

gibi değerli madenler de biriktirilmelidir. Bu altın ve gümüş külçeleri ise daha çok yenedünyadaki sömürgelerden gelmektedir (Altay, 2003, s.30).

Merkantilist düşünce tarıma yetirince önem vermemiştir. Bunun nedeni tarım faaliyetlerinin ülke zenginliğine katkısının olmadığı düşünülmesindendir. Dış ticareti artırmak maksadıyla ücretlerin düşük ve sabit tutulması da tarım işçi ve çiftçilerini zamanla sefaletе düşürmüştür. Bunun sonucunda tarımsal üretim artışı durmuş ve çözüm olarak tarım ürünlerine sabit fiyat politikası izlenmiştir. Ancak, bu politika daha da zarar vermiş ve üretimde düşüş yaşanmıştır (Küçükkalay, 2010, s.165).

Ticaretin ve üretimin arttığı bu dönemde, ülkenin zenginliğine bir katkısının olmadığı gerekçesi ile tarım göz ardı edilmiş, hatta tarım ürünlerinin oldukça düşük fiyatlarda tutulma politikası izlenmiştir. Bunun neticesinde ekonomik olarak hayatta kalamayan tarım işçileri ve çiftçiler zor şartlarda kalmışlardır. Böyle bir ortamda fizyokrazi doğmuştur.

4.3 Fizyokrazi

Merkantilizmin değerli madenleri önemsemesi ve bunun sonucunda tarımın geri kalması nedeniyle insanlar gıda problemleriyle karşılaşmıştır. Yaşanan bu problemlere tepki olarak fizyokrazi doğmuştur. Fizyokratlar, doğal düzeni savunmuşlar ve artı değer yaratan ekonomik faaliyetin tarım olduğu görüşünü ortaya atmışlardır.

İnsanın akılcı/rasyonel bir varlık olduğu, 17. yüzyılda başlayıp 18. yüzyılda devam eden gelişmeler neticesinde etkili bir varsayım olarak ileri sürülmeye başlanmıştır. İngiltere ve Fransa'da insan aklına olan güven artmıştır. Akıl yoluyla bilgiye ulaşılabilceğini kabul eden akılcılık (Kartezyen düşünce), toplumu anlamak içinde kullanılmıştır. 17. yüzyılın sonuna doğru akılcılık, gözlemcilik (amprizim) ile birleşerek; akılcı-gözlemci bir yaklaşım 18. yüzyıla hâkim oldu. Bu anlayışın bir sonucu olarak doğal yasa felsefesi ortaya çıkmıştır (Erim, 2011, s.26).

Bu dönem için fiziokrasi ismini ilk kullanan Pierre Samuel Du Pont de Nemours olmuştur (Soule, 1996, s.34). Fizyokratlar, doğal düzenin sağlanabilmesi için en iyi yönetim şeklinin krallık olduğu anlayışına sahiptir. Ancak bu kraldan maksat mutlak monarşik anlamda bir kral değildir. Aksine minimum yasa ile maksimum otoriteyi sağlayan ve bu otorite ile doğal düzeni bozmadan yönetim işlerini kolaylıkla

yürütülebilen; örneğin özel mülkiyetin korunması, toprağın doğal düzene uygun sürülmesi ve doğal düzene aykırı her türlü uygulamanın ortadan kaldırılmasını sağlayan bir yönetim anlayışıdır (Bayraktar, 2019, s.10).

Quesnay’a göre, toplum üç iktisadi sınıftan oluşur. Bunlar sınai üreticiler, tacirler ve ziraatçılardır. Tarım dışındaki sınıflar kısır sınıftır (Tüleykan, 2010, s.90). Tarımın dışındaki sınıfların kısır olarak görülmesi dönemin en büyük sorunlarından biridir. Fیزیokratlar üretken olarak yalnızca doğayı yani tarımı görmüşlerdir.

Bu anlamda Polanyi şu ifadeleri kullanır: “Merkantilist bir dünyada fizyokratların bütün istedikleri çiftçiler, kiracılar ve toprak sahiplerine daha çok gelir sağlamak amacıyla tahıl ihracatının serbest bırakılmasıydı” (Polanyi, 2013, s.197). Çünkü merkantilist dünya, ticarete verdiği önemden dolayı tarımı geri plana atmıştır.

Fیزیokratlara göre tarım, üretken olan tek sektördür. Sanayi ve ticaret yapılarak net bir fazlalığın ortaya çıkarılması mümkün değildir. Örneğin: bir marangoz bir masa yapsa bu masa kullanılmış olan keresteden daha büyük olamaz; oysaki tarım doğanın yoktan var etmesiyle insanlara sürekli yeni nimetler sunar. Fakat diğer sektörler, topraktan elde edilen girdileri işleyerek şekil değiştirmekten başka herhangi bir şey üretemezler (Bayraktar, 2019, s.9).

Merkantilistler, korumacı politikalarla dış ticaret fazlası vermeyi amaçlamışlardır. Bu durum yerini fizyokratlarda serbest ticareti önceleyen bir düşünceye bırakmıştır. Fakat fizyokratların serbest ticareti savunmalarının sebebi, dış ticaretin karlılığı değil, doğal düzenin bu şekilde gerçekleşeceği inancıdır (Bayraktar, 2019, s.10). Fیزیokratlara göre “ihracatın ithalattan fazla olması, bir ülkenin, aldığından fazla eşya göndermesinden başka bir şey değildir” (Soule, 1996, s.36).

A. Smith, milletlerin zenginliğini fizyokratların aksine topraktan daha çok emeğe dayandırmaktadır. Ona göre servetin kaynağı olarak emek görülmektedir. Ekonominin her zaman dengede olması emek piyasasına dayanmaktadır (Tüleykan, 2010, s.92).

Smith’e göre, zenginliğin artması, nüfus artışını da beraberinde getirecektir. Böylece nüfus artışı gıda ürünlerine olan talebi de arttıracaktır. Bu talep rantları yükseltecek ve toprak sahiplerinin faydasına bir gelişim olacaktır. Bu nedenle toprak sahiplerinin, milletlerin zenginliğini büyütecek politikaların savunucusu olması çıkarına gelecektir. Fakat zenginliğin büyümesine yönelik politikalar, toprak sahiplerinin rahatlığı

nedeniyle destekten uzak kalmaktadır. Aristokratların rahatlıkları/tembellikleri, toplumun zenginliğini artıracak birçok eylemi engellemektedir (Smith, 2012, s.281).

İbn-i Haldun bir kentin üretim miktarı ile o kentin nüfusu arasında bir ilişki kurar. Nüfus arttıkça iş bölümü aracılığıyla üretim ve halkın refahı artar. Artan üretim iş gücü ihtiyacı oluşturur ve tekrar nüfus artışı gerçekleşir. Bu nüfus artışı kente göçlerle gerçekleşir. Bir müddet sonra nüfus artışı optimum seviyeye ulaştığında şehir kaynakları yetersiz kalır. Bu düşüncenin yansımaları yıllar sonra Ricardo'nun ortaya koyduğu rant teorisi ve azalan verimler yasasında görülür (Küçükkalay, 2010, s.95).

Malthus'un nüfus teorisi şöyle açıklanabilir: “-Nüfus artışı gıda maddeleri ile sınırlıdır. -Nüfus gıda maddeleri elverdiği ölçüde simetrik olarak artarken, gıda maddeleri aritmetik olarak artar. -Nüfus artışını engelleyecek denetimler etkisiz olursa, nüfus ancak gıda maddelerinin arzı sayesinde denetlenebilir” (Erim, 2011, s.49). Tarıma özel bir önem veren fizyokratlar, tarım yoluyla sağlanan gıda artışına bağlı olarak nüfusun artacağını öngörmüşlerdir. Teknolojik gelişmeler, tarımda verim artışını sağlamış ve aynı miktarda toprağın daha çok insanın ihtiyacını karşılar hale gelmesini sağlamıştır. Malthus'un bu durumu kendi çağı içinde tahmin etmesi mümkün olmamıştır (Erim, 2011, s.50).

Doğal düzen yasalarını savunan fizyokratların, üretken tek alan olarak tarımı görmeleri büyük bir yanılsama olmuştur. Tarımsal üretimin çıkmaza girdiği bir dönemi yaşamış olan ve bunun etkisiyle tarımı kutsayan bir anlayış geliştiren fizyokratlar, tarımsal üretimin öneminin saklı kalması kaydıyla diğer üretim alanlarına da aynı önemi vermemeleri dönemin eksikliklerindendir.

4.4 Liberalizm

Liberalizm, merkantilizm'e bir tepki olarak doğmuş ve siyaset ile ekonomiyi iki ayrı alan olarak kabul etmiştir. Serbest piyasa ve özel mülkiyet ile bireysel eşitlik ve özgürlük esaslarına dayanan liberalizm'e göre, siyaset piyasa ekonomisine müdahalede bulunmamalıdır (Gilpin, 1987, s.27). Merkantilizmin savunmacı yaklaşımına karşı liberalizm, serbest piyasa ekonomisini getirerek devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmıştır.

Liberalizm, ekonomi ve siyasetin birbirinden ayrı olmaları gerektiğini geleneksel hale getirmiştir (Spero, 1990; akt. Ataman, 2007, s.447). Piyasalar, siyasi otoritenin

müdahalesinden bağımsız olmalıdır. Piyasaların en etkin biçimde çalışabilmesi için, ekonomi ile siyaset birbirinden ayrı ele alınması gerekir (Ataman, 2007, s.452). Piyasaya yapılacak devlet müdahalesinin, piyasanın işleyişini bozacağı ve rekabet ortamına zarar vereceği savunulmuştur.

Friedman'a göre, piyasa sistemi, politik yollarla karara bağlanması gereken sorunları yeterince azaltarak, devletin bireyler arası ilişkilere ve sosyal yaşama katılma gereğini minimize eder. Diğer yandan insanlar, politik sisteme müdahale edebilme imkânına piyasa sistemi varsa sahip olabileceklerdir (Friedman, 1988; akt. Güvel, 2003, s.29). Devletin, ekonomiye müdahalesini piyasa sisteminin işleyişi nedeniyle en aza indirmeyi hedefleyen liberalizm, piyasa ile politikaya müdahale edebilme imkânı aramıştır.

Adam Smith'e göre medeni toplumlar, siyasi otoritenin belirlediği plan doğrultusunda değil, kapitalizm' in doğası sonucu kâr elde etme mücadelelerinin sonucunda oluşur (Caporaso ve Levine, 1996, s.34). Devletlerin ve ideolojilerin belirlediği hedefler doğrultusunda ekonomik başarının sağlanamayacağı, ekonominin temel aktörü olan insanın, bireysel çıkarı için özgürce verdiği mücadeleler sonucunda ekonominin sağlıklı işleyeceği ifade edilmiştir.

Piyasada bireyler hem alıcı hem de satıcıdır. Bu nedenle bireysel ve özel çıkarların korunması ve artırılmasıyla, toplumsal gereksinimlerin karşılandığı piyasa mekanizması oluşur. Dışarıdan müdahale olmadığı müddetçe piyasa, kendi kendini düzene koyma imkânına sahiptir. Toplumsal sermaye, piyasadaki rekabet nedeniyle ürünleri en düşük fiyatlardan satın alabilecektir. Devletlerarasında artan karşılıklı bağımlılık devletlerin, ekonomik olarak kalkınmasını sağlayacaktır. Bu nedenle devletlerin, uluslararası alanda ekonomiye müdahale etmemeleri gerekmektedir (Mingst, 1999; akt. Ataman, 20007, s.454).

Adam Smith'e göre, bireylerin kendi çıkarları için çabalamaları, toplumsal çıkarlara da fayda vermekte ve böylece en iyi ekonomik sonuç sağlanmaktadır. Bir toplumun serveti; o toplumu meydana getiren fertlerin servetlerinin toplamına eşittir. Bu nedenle Adam Smith'e göre, fertlere ekonomik çıkarlarını gerçekleştirebilmeleri için bir serbestlik sağlamak gerekmektedir (Kala, 2019, s.251). Bireysel çıkarların peşinden koşulması sonucu toplumsal zenginliğin artacağını düşünen Smith, bireylerin özgürce ekonomik faaliyetlerde bulunabilmesini savunmuştur.

Ekonomi politik, rekabet şartlarında bireylerin öz çıkarlarını gözetmelerinin şiddet ve kötülüğü doğuracağı görüşünü kabul etmiş, ancak bu kötülüğün engellenmesinin yolu olarak Smith, sempati kavramını ortaya koymuştur (Sarfati, 2014, s.6-7). Bireysel çıkarı için mücadele eden insan; vicdan, ahlak gibi duyguları kaybettiğinde bir makineye dönüşecek ve fayda yerine zarar verecek bir yapıya bürünecektir. Bu nedenle Smith, sempati kavramıyla insanın kendisini bir başkasının yerine koymak suretiyle diğerinin duygularını anlamasının gerekliliğine değinmiştir.

Kişisel çıkarı ve bencil duyguları işlenen insanın merhamet, vicdan gibi yardımseverliğe sevk eden duygulara yönelmesi toplumsal ve ekonomi politik açıdan etkiler oluşturmıştır. Bununla birlikte Smith’le hayata geçen ekonomi politik, çıkarıcı aklın; salt rekabet etme ve çıkar peşinde koşmaya dayalı savları yerine, ahlaki değerlerinde ön planda yer alması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Gündoğdu, 2017, s.274). Adam Smith her ne kadar bireyin, çıkarını gözetmesini savunsa da ahlakilik kavramlarını da göz ardı etmez. Ona göre; kişisel çıkarların özgürlüğü, sempatinin yok edilmesi demek değildir.

Liberalizm ve müdahalecilik tartışmasının temelini, bir toplumda ekonomik yapının hiçbir müdahale olmaksızın kendi kendine mi işlemesi gerektiği yoksa daha etkin bir işleyiş için, devlet müdahalesinin gerekli olup olmadığı oluşturur. Devlet’in, fakirlik ve gelir dağılımı adaletsizliği, piyasanın üretmediği malların üretilmesinin gerekliliği, sosyal hayatın düzenlenmesi, eksik istihdam, ihracatta azalma, ekonomik bunalımlar gibi piyasa sisteminin çözemediği konularda, çözüm bulmak amacıyla ekonomik sisteme müdahale etmesi normal kabul edilmektedir. Savaş ve savaş sonrası dönemlerde, ekonomik kalkınmayı sağlamakta özel sektör yetersiz kaldığında devlet müdahalesi doğal karşılanmıştır. Ancak, bunun yanı sıra piyasa mekanizmasına müdahalenin olumsuz yönlerini sayan düşünürlerde hep var olmuştur (Küçükkalay, 2010. s.29). Devlet müdahalesi, devletin dengeleyici ve düzenleyici bir kurum olması vasfını taşıması nedeniyle, piyasa sisteminin güçlenmesiyle doğru orantılı olarak ortaya çıkan yoksulluğa karşı önemli bir rol oynamıştır.

Piyasa sisteminde, ücret karşılığında emek adıyla insan; rant karşılığında ise toprak tabiriyle doğa alınıp satılmıştır. Bu şekilde üretim sağlanıyor olsa da, piyasanın eline toprağın ve insanın kaderini teslim etmenin onları yok edeceği dikkate alınmamıştır. Böyle bir sisteme karşı müdahalecilik baş göstermiş, bu müdahalecilik toprak ve emeğin piyasada alınıp satılmasının kısıtlanmasını amaçlamıştır (Polanyi, 2013,

s.192). Piyasa sisteminin kâr odaklı olması nedeniyle, ahlaki ve etik değerlerin ortadan kalkması ve toplumun sefaletle düşmesi bu sisteme karşı müdahaleyi de tetiklemiştir.

Devletçi anlayışta ülkelerin sınırları, siyasal birliğin ve egemenliğin sağlanması noktasında önemlidir. Devlet, ulusal çıkarlar için ekonomik faaliyetlere müdahale etmeye çalışırken; liberal anlayış, üretimin ve karlılığın en fazla sağlanacağı yerlerde ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesini önemsemektedir. Piyasa mantığına göre, piyasa işleyişi önündeki bütün engeller kaldırılmalı ve ekonomik faaliyetler belirli bir coğrafya ile sınırlandırılmamalıdır (Ataman, 2007, s.450-451). Liberalizm, devlet müdahalesini reddeder. Onun amacı kârı artırmaktır. Bu nedenle liberalizm, piyasa ekonomisinin karşılaştığı problemlerin kaldırılmasını savunur. Bu hususta Karl Polanyi (2013), 19. yüzyılı şekillendiren ana karakterlere değinmiştir.

“On dokuzuncu yüzyıl sosyal tarihini biçimlendiren hareketi iki açıdan özetlemek istiyoruz. Bunlardan biri, ekonomik liberalizm ve sosyal korumacılık gibi iki düzenleyici ilkenin derin bir kurumsal gerilime yol açan çatışması; ikincisi de, birinciyle karşılıklı etkileşim içinde, buhranın felakete dönüşmesine yol açan sınıf mücadelesi” (Polanyi, 2013, s.195)

Liberalizm, iki temel üzerinde yükselir bunlar; bireye öncelik verilmesi ve özgürlüğün sağlanması adına devlet müdahalelerinin en aza indirilmesi, piyasalar aracılığı ile ekonomik serbestliğin sağlanması ve hukukun üstünlüğü ilkesi ile siyasi olarak demokratik koşulların oluşturulmasıdır (Altan, 2013, s.34). Hukukun ve demokrasinin oluşmadığı ülkelerde, kargaşa ve baskıcı bir sistem oluşacağından özgürlükçü bir imkân sağlanamayacaktır. Bu nedenle liberalizm, hukukun üstünlüğünün ve demokrasinin işlerliğinin önemine vurgu yapmıştır.

“Liberalizmin, doğada olduğu gibi toplumların da belli yasalara tabi olduğu ve bu yasaların doğa yasaları ile benzer nitelikleri olduğu varsayımına dayanan fikirlerden yola çıktığı genel kabul gören bir husustur. Buna göre zaman ve mekândan bağımsız bir insan doğası vardır ve toplumsal yasalar da insan doğası çerçevesinde işler. Ekonomik liberalizm de sürekli olarak kendi ekonomik çıkarları peşinde rasyonel hareket eden bir insan tanımından yani “homoeconomicus” tan yola çıkarak evrensel iktisadi yasalar oluşturma hedefi doğrultusunda geliştirilen çeşitli teorileri ifade eder. Bu teorilerin tamamında genel varsayım, kendi çıkarının peşinde koşan insanın tamamen özgür bırakıldığında tüm toplumun yararını beraberinde getiren doğal bir iktisadi düzeni oluşturacağı şeklindedir.” (Gençoğlu, 2013, s.88)

Liberal düşünce, devletin indirgemeci görüşünün aksine çeşitlilikleri, farklılıkları, önemli önemsiz her türlü yerel, kültürel, geleneksel özellikleri ve her seviyedeki bilgiyi önemli gören bir anlayışa sahiptir. Yine liberalizm, toplum adına belirlenen büyük projelere ve ütöpik idealara karşıdır. En önemli değer olarak insan mutluluğunu

benimser. Bireyin ulus, toplum ya da herhangi bir oluşum adına feda edilmesine karşı tutum sergiler (Güvel, 2003, s.28). İnsanların, belli bir ideolojik çerçeve içerisinde sevk ve idare edilmesi ekonomik olarak doğru olmayacaktır. Liberalizm de insan, en önemli değerdir. Bu nedenle birey, devlete ya da ideolojik yönelimlere kurban edilmemelidir. Çünkü liberalizme göre, bireylerin zenginliğinin toplamı ülkenin zenginliğine eşit olacaktır.

Polanyi ise, (2013, s.201) “Tipik bir faydacı açısından ekonomik liberalizm en çok sayıda insanın en büyük mutluluk düzeyine erişebilmesi için uygulanması gereken bir sosyal projeydi; laissez-faire bir şeyi ele geçirmek için kullanılan bir yöntem değil, ele geçirilecek şeyin kendisiydi” ifadesini kullanmakta ve liberalizmin insan odaklı bir yaklaşım olduğuna vurgu yapmaktadır.

Liberaller, özgürlüklerin ülke sınırları içinde ya da ülkelerin birbirleri arasında vazgeçilmez bir unsur olarak sağlanması durumunda, çıkar çatışmasının aksine, çıkarların harika bir şekilde uyumunun mümkün olacağını savunmaktadırlar. Liberallere göre, ticaretin bütün dünyada serbest olması halinde, bütün ülkeler bu ticaretten en yüksek oranda faydaya ulaşacaklar, böylece savaşlara yol açan ekonomik sorunlar da ortadan kalkacaktır. Ülke sınırları içinde nasıl ki mal ve hizmetler serbestçe dolaşıyorsa, ülkeler arasında da karşılıklı ticaretin ve serbest mübadelenin ülkeler için en iyi ekonomik durumu oluşturacağını ileri sürmektedirler (Altan, 2013, s.34).

Adam Smith’in, özgürlüğü savunan ve bireysel çıkarlara önem veren görüşleri fizyokratlara benzer. O, fizyokratlar gibi “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” formülünü kabul eder. Fakat Adam Smith, onlar gibi ekonomik düzenin tanrısal olmadığına bireysel fikir ile bireyin ruhsal eğilimlerine dayandığını savunur (Kala, 2019, s.252). Smith, fizyokratların tanrısal doğacı felsefesinin aksine, insan aklını önemsemiş, bireysel yetenekleri ve özgürlükleri esas almıştır.

“Fizyokratların felsefesi “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlamına gelen laissez-faire, laissez-passer idi. Bu sloganla özetlenen tema aynı dönemde yaşayan İskoç Ahlak felsefecisi ve modern ekonominin kurucusu kabul edilen Adam Smith’in (1723-1790) görüşlerinin de temelini oluşturmuştur. Liberal yaklaşımın kurucu babalarından olan Adam Smith, insanların homoeconomicus (iktisadi adam) olduğuna, yani tüm kararlarında rasyonel (akılcı) davrandığına inanmaktaydı. Ona göre rasyonel davranan bireyler, serbestçe, kendi çıkarına uygun davranışlarda bulunduğu anda, sanki “gizli bir el” ekonomiyi yönlendirip toplumun çıkarlarını da maksimum kılmaktadır. Aslında tüm toplumun çıkarı- nı maksimum kılan gizli el, tek tek tüm bireylerin kendi çıkarlarını düşünerek rasyonel davranmalarıdır. Bu

çıkar maksimizasyonu ise mikro anlamda bireylerin (tüketiciler) “en kaliteliyi en ucuza” almaya yönelmeleri, firmaların ise kârlarını maksimize etmeleri şeklinde gerçekleşir. Bu durum, “herkes kendi kapısının önünü süpürürse sokaklar tertemiz olur” şeklinde de izah edilebilir.” (Altan, 2013, s.34)

Görünmez el teorisi ile Smith, piyasanın kendi kendine işleyebileceğini bu nedenle piyasaya müdahalenin ekonomik düzeni bozacağını savunmuştur. Polanyi ise buna karşın şu ifadeleri kullanır: Liberal felsefenin başarısız olduğu nokta değişim konusudur. Kendiliğinden işleyen bir ekonomik sistem anlayışı; ekonomik ilerlemenin sonuçlarını olduğu gibi kabul etme yönelimi ve değişime karşı direnç, devletin ve siyasetin doğrularına karşı alınan tavırdır (Polanyi, 2013, s.73). Buda güncel problemleri ve bu problemlerin çözümüne katkı sağlamak amacıyla devlet müdahalesinin gerekliliğini görememelerine neden olmuştur.

Ahlakî ekonomi, ekonominin işleyişine geleneksel değerleri esas alarak yapılan siyasetin hâkim olduğu bir toplum yapısını yansıtır. Bunun aksine piyasa sistemi; siyaset ile ekonomi arasında var olan bu ilişkiyi keserek, geçim şartlarını ahlaktan ve siyasetten arındırma iddiasında bulunur (Aydın, 2003, s.5-6). Polanyi ise, “On dokuzuncu yüzyıl toplumunun doğuştan gelen zayıflığı onun bir sanayi toplumu oluşuna değil, bir piyasa toplumu oluşuna bağlı” (Polanyi, 2013, s.334) ifadesini kullanarak piyasa toplumunu eleştirmektedir.

Liberalizm, bilginin dolaşımında değişim paradigmasına dayanmaktadır ve bu değişim var olan bilgiye göre toplumu biçimlendirmek değil, doğrudan bilginin doğuş ve gelişiminin sistemidir (Güvel, 2003, s.29). Bilginin üretimi ve dolaşımının mükemmel olmasını piyasadaki değişim ve rekabet ortamındaki serbestlik belirler (Hayek. 1984; akt. Güvel, 2003, s.29).

Mill, genel anlamda, makul bir ölçüde âdemi merkezîyetçiliği desteklemiştir. Devletin, sosyal ilerlemenin sağlanması için piyasayı desteklemek ve piyasanın yetersiz kaldığı durumlarda destek olmak amacıyla sınırlı da olsa bazı faaliyetler gerçekleştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bireysel girişimlerin, toplumsal refahı artırmada yetersiz olduğu; fakirlere yardım edilmesi, çocukların eğitiminin sağlanması, gibi bazı alanlarda devlet faaliyetlerinin gerekliliğini savunmuştur (Altan, 2013, s.35). Devletin, sınırlı da olsa toplumsal sorunların giderilmesinde rol alması gerektiği görüşünü ileri süren Mill, devlet eli olmaksızın piyasanın yoksullara imkân tanımayacağını öngörmüştür.

19. yüzyılda sanayileşmenin etkisi daha çok toplumsal olarak görülmüştür. Sanayinin gelişmesi, her türlü yokluğu ve sefaleti göğüslemek zorunda bırakılan insanların omuzlarına yüklenmiştir. Polanyi (2013), bu dönemi şöyle ifade etmektedir:

“...Sefalet, politik iktisat ve toplumun keşfi, iç içe geçmişlerdi. Sefalet yokluğun bollukla el ele yürümesi gibi anlaşılabilir bir gerçeğe dikkat çekiyordu. Ama bu sanayi toplumunun insanın karşısına çıkaracağı çelişkilerin yalnızca ilkiydi... Politik iktisadın evrensel alana yaygınlaşması iki zıt açıdan gerçekleşti: bir yandan ilerleme ve kusursuzluk olanağı, bir yandan da determinizm ve lanetlenmişlik. Uygulamaya aktarılması da iki zıt açıdan oldu: bir yanda uyumluluk ilkesi ve kendi kurallarına göre işleyiş, öte yandan rekabet ve çatışma. Ekonomik liberalizm ve sınıf kavramı, bu çelişkiler içinde biçimlendiler” (Polanyi, 2013, s.135).

Liberalizm sistemi, 19. yüzyıl sonlarında kaçınılmaz bir sonuç olarak yerini kapitalizm ve sosyalizme bırakmıştır (Zeytinoğlu, 1985, s.65). Liberalizmin özgürlükçü yapısı girişimciliği artırmış, insanların özel mülkiyete sahip olması da üretimin ve zenginliğin artışına neden olmuştur. Ancak liberalizm, gelişen ve büyüyen ekonominin devlet müdahalesinden uzak tutulması nedeni ile denetimden uzak kalmış ve ekonomik krizlerden kurtulamamıştır.

4.5 Keynesyen Teori

Liberalizm’in görünmez el teorisi, piyasanın kendi kendine işlemesi ve devlet müdahalesine karşı olunması sonucunda, denetimden uzak piyasalar ekonomik krize sürüklenmiştir. Keynes bu krizden çıkış yolunun nasıl olması gerektiğini göstermiştir.

Keynesyen yaklaşım, 1929 yılı dünya ekonomik buhranı ile kendisini gösteren şiddetli depresyon ve kitlesel işsizliğin ortadan kaldırılması hususunda, klasik yaklaşımın yeterli olamaması nedeniyle arz önceleyen teorilerin yerine talebi önceleyen politikaların benimsendiği iktisadi yaklaşımdır (Ulusoy, 2007; akt. Genç ve Süloğlu, 2016, s.66).

20. yüzyılın en sarsıcı iktisadi olaylarından biri 1929 yılında meydana gelen büyük bunalımdır. 1929-1933 yılları arasında, ABD’nin endüstriyel hasılası %30 düştü. İşsizlik oranı %20’nin üzerine çıktı. Hisse senedi fiyatları % 80 oranında değer kaybetti. Ticari bankaların yarısı iflas etti. Dünyanın diğer başka yerlerinde de durum hiç iç açıcı değildi (Erim, 2011, s.181). Böyle bir ekonomik ortam içinde John Maynard Keynes, liberal ekonomiyi benimsemekle birlikte ekonomik krizden çıkış yolu olarak devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliğini öne sürmüştür.

Keynesyen teori, işsizlik ve talep yetersizliği olmak üzere iki ekonomik sorunu çözmek için geliştirilmiştir. Klasik anlayışın “arz kendi talebini yaratır” toplam talep arzın bir fonksiyonudur yaklaşımına karşı çıkar ve 1929 büyük depresyonunun toplam talep yetersizliğinden oluştuğunu ve arzın toplam talebin bir fonksiyonu olduğunu savunur (Aktan, 2004, s.11-12). Arz fazlasının ve talep yetersizliğinin oluştuğu bir ortamda meydana gelen ekonomik kriz, talebin artırılmasını sağlayabilmesi için devletin, piyasayı destekleyerek talep artışının sağlanması şeklinde olmuştur.

İbn-i Haldun da devletin temeli adalettir. Devlet adaleti toplum için oluşturur. Bu adalet: emniyet, güvenlik ve ekonomik faaliyetlerinde temelidir. Devlet, ekonominin talep gücünü yaptığı harcamalarla oluşturur. Devletin harcamalarındaki azalma piyasa talebini de etkileyecektir. Bu yaklaşımla Keynes’den yüzlerce yıl önce talep yetersizliği ve bu yetersizliğin oluşturduğu ekonomik bunalım, İbn-i Haldun tarafından fark edilmiştir (Küçükcalay, 2010, s.97). Özellikle belirtmelidir ki Keynes, piyasa ekonomisi modeline tümüyle karşı çıkmamış, piyasa ekonomisinde yaşanabilecek işsizlik gibi bazı sorunlara karşı devletin, çözüm yolu bulmasının gerekliliğini savunmuştur (Aktan, 2004, s.27). Keynes’in çözümü, liberalizmi tamamen ortadan kaldırarak yeni bir sistem kurmak olarak değil, liberalizm’in aksaklıklarına çözüm bulmak şeklinde olmuştur.

Liberal anlayıştan bazı yönleriyle ayrılan Keynes ve taraftarları, kapitalizmin kendiliğinden işleyişinin işsizlik problemini çözemeyeceğini, aksine işsizlik sorunun çözülebilmesi için ekonomiye müdahalede bulunulması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat sosyalist düşünürlere göre, işsizliğe bulunacak çözümler geçicidir. Kapitalizm, sürekli olarak daha fazla işsizlik oluşturma meylindedir (Kazgan, 2000, s.33). Sosyalizm’in bu öngörüsü, kapitalizmin kâr odaklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kapitalist anlayışa göre, düşük ücretle çalıştırılan işçi kârlılığı artıracaktır. Keynes, bu çelişkiyi devlet müdahalesiyle, satın alma gücünü kaybetmiş kitlelerin yerine arz yaratarak çözüme kavuşturmuştur. Bu bağlamda Polanyi (2013, s.272), “Yirminci yüzyılın başından beri satın alma gücü kavramı sürekli başarı kazandı. Altın standardının çöküşünden sonra meta para neredeyse ortadan kalktı, bu durumda yerini paranın satın alma gücü kavramına bırakması doğaldı” ifadesini kullanmakta ve satın alma gücü kuramının nedenine vurgu yapmaktadır.

Keynesyen yaklaşımda, makro çözümler ve ekonomik sürecin talep yanlı yapısı olarak iki temel varsayım göze çarpar. Keynes’e göre, ekonomik istikrarsızlıkları meydana

getiren temel sebep talep yetersizlikleridir. Bu nedenle devletlerin, ekonomik buhran gibi istikrarsızlık dönemlerinde olumsuz etkileri ortadan kaldıracak politikalar ile ekonomiye müdahalede bulunması gerekmektedir (Küçükkalay, 2008, s.297).

Keynesyen yaklaşım, ekonomilerin kendiliğinden ve her zaman tam istihdamın sağlandığı bir seviyede olmasının mümkün olmadığını, ücretlerin azalma yönünde esnek olmaması ile açıklar. Bu nedenle devletin, ekonomiye müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu savunur (Bocutoğlu, 2012, s.252). Ücretlerde azalmaya gidilemeyeceği nedeniyle, mevcut kapasitede üretimin ve tüketimin sağlandığı bir piyasada, tam istihdamın sağlanması da imkânsız olacaktır.

Klasik yaklaşımın, fiyat ve ücretlerin tam esnek olduğu ve ekonomide işsizliğin yaşanmayacağı yaklaşımı, Keynesyen teoride reddedilmiş ve ekonomide yalnızca gönüllü işsizlerin değil, mevcut şartlarda iş bulamayan işsizlerin de var olacağı ortaya konulmuştur. Ücret düzeyleri, yasal düzenlemeler ve işçilerin örgütlenmeleri gibi nedenlerle düşme eğilimine karşı dirençli iken, artış eğiliminde ise esnektir ve nominal ücret düzeyinde aşağı yönlü düşüşler mümkün değildir. Bu nedenle tam istihdam düzeyi gerçekleşemez (Küçükkalay, 2008, s.293). İstihdamın artırılabilmesi ve ekonominin krizden çıkarılmasının yolu devletin ekonomiye müdahalesidir. Bu yolla piyasada talep artışı sağlanacak ve arz talep dengesi sağlanmış olacaktır.

Keynesyen sistemde, piyasalar karmaşık ve ekonomik düzen istikrarsız olsa da, politik düzen yeterince istikrarlı ve kamu sektörünün de başarılı olduğu savunulmaktadır. Keynesyen teori, işsizlik ve talep yetersizliği olmak üzere iki ekonomik sorunu çözmek için geliştirilmiştir: Klasik anlayışın “arz kendi talebini yaratır” toplam talep arzın bir fonksiyonudur yaklaşımına karşı çıkar ve 1929 büyük depresyonunun toplam talep yetersizliğinden oluştuğunu ve arzın toplam talebin bir fonksiyonu olduğunu savur. Politikacıların aldıkları bütün kararların doğru olduğu ve yanlış olamayacağı görüşü ile politikacılara tanrısal bir kudret tanınmış. Böylece ekonomik bilgi bir iktidar aracına dönüşmüştür (Güvel, 2003, s.43-44).

Keynes, ekonomik krizlerin meydana gelmesini önlemek maksadıyla siyasal iktidarın, vergi politikası ve kamu harcaması yöntemiyle toplam talebi artırıcı bir müdahalede bulunması gerektiğini vurgular (Erdoğan, 2004, s.11). Verginin azaltılması ve devletin talebi artırmak için kamu harcamasında bulunması krizden çıkışın yolu olmuştur.

İbn-i Haldun, devletin ayakta durabilmesi için asker ve paranın temel iki unsur olduğunu belirtir. Devletin paraya olan ihtiyacı nüfus ve üretimle, yani halkın zenginliği ile mümkündür. Devlet, aldığı vergilerle gelirini oluşturur. Devletin vergileri artırması üretimi azaltacağından sonuçta devlet yine zayıf düşecektir (Küçükkalay, 2010. s.97). Bu nedenle devlet, vergileri olabildiğince düşük tutmak ve üretimi sağlamak üzere politikalar geliştirmelidir.

Keynes'e göre, yetersiz üretimin ve işsizliğin temel sebebi toplam talebin yani toplam harcamaların yetersizliğidir. Tüketime yeterli seviyede olmaması, öncelikle emek olmak üzere üretim etkenlerinin boşa çıkmasına neden olacaktır. Yine konjektürel dalgalanmalar toplam talep ile yatırım girişimlerindeki dalgalanmalardan kaynaklanır. Enflasyonu ise, üretim yani toplam arzı aşan toplam talep oluşturur (Savaş, 1998, s.166).

Klasiklere göre, ekonomiye devletin müdahalede bulunması doğru değildir. Ekonominin doğal olarak tüm olumsuzlukları gidereceği savunulmuştur. Para politikalarına önem verilmiş ve para politikalarının bir aracı olarak maliye politikaları benimsenmiştir. Yeni Klasik teoriye göre, tam rekabet koşulları sağlandığında ekonomi dengede olacaktır ve iktisat politikaları ile ekonomiye devletin müdahale etmesine gerek yoktur. Keynesyen teoriye göre, yasal düzenlemeler sonucunda ücret ve fiyatlar düşme yönünde rijit (sert) yapıdadırlar ve kendiliğinden ekonomik denge oluşmaz. Devlet müdahalesi, bu dengenin oluşması için gereklidir (Genç ve Süloğlu 2016, s.75-76).

Keynes, ekonomide zaman zaman kendini gösteren dengesizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamış ve devletin piyasa ekonomisine müdahale etmesinin doğru olduğunu savunan müdahaleci liberalizmle, uluslararası ekonomik kuruluşların oluşmasında ve kriz öncesi veya kriz anında devletlerin ekonomiye olumlu anlamda müdahale bulunmasında ciddi bir görev üstlenmiştir (Ateş ve Gökmen, 2013, s.48). Bu yaklaşım günümüz karma ekonomilerinde de uygulanmaya devam etmektedir.

Keynes'in ortaya koyduğu teorilerin, akademik camia da ve iktidar tarafından önemsiz olarak uygulanmaya başlanması ve bu uygulamaların olumlu sonuç vermesi refah devleti anlayışını ortaya çıkarmıştır (Üşür, 2011, s.231). Çünkü devlet müdahalesi yoluyla istihdam sağlanmaya ve yoksulluk önlenmeye çalışılmıştır. Ekonomilerin krizden çıkışı toplumsal refahı artırmıştır.

Ekonomik krizden kurtulmak için, 1930’larda devletin ekonomiye dahil olma süreci başlamış ve böylece maliye bilim dalı doğmuştur. 1945 sonrasında ise, devletlerin birbirleri arasında ekonominin önemli bir yer tutması uluslararası ekonomiyi ortaya çıkarmıştır (Küçükcalay, 2010, s.13). Maliye ile devlet imkânlarının ne ölçüde olduğu kontrol edilebilmiş ve böylece mali planlamalar yapılabilmektedir. Savaşın zararlarını tecrübe eden devletler, ekonomik işbirliği sürecine girmiş ve uluslararası ekonomi bilimi doğmuştur.

Klasik sistem, başarılı bir şekilde 1930’lu yıllara kadar uygulanmıştır. Fakat 1929 ekonomik buhranı ile meydana gelen sorunların çözüme kavuşturulmasında yetersiz kalmıştır. Keynes, bu krizin aşılabilmesi için devlet müdahalesinin şart olduğunu savunmuş ve yaptığı bilimsel çalışmalarla bunu ispatlamıştır (Tüleykan, 2010, s.92). Keynes, Adam Smith’in öncüsü olduğu klasik iktisat’ın tersine ekonomi de, “tam rekabet”in değil, “eksik rekabet” şartlarının geçerli olduğunu savunmuş ve ekonomilerin genellikle “eksik istihdamda” dengede olduklarını, tam istihdam hâlinde oluşan dengenin geçici bir denge olduğunu savunmaktadır (Altan, 2013, s.35).

Keynes’e göre, büyük buhran olarak anılan ekonomik krizden sonra İngiltere’de baş gösteren işsizliğin nedeni zenginlerin tasarrufları yatırıma dönüştürmemeleridir. Bu dönemde toplam gelir toplam harcamadan büyük olmuş ve gelirin bir kısmı tüketilmeyip tasarruf edilmiştir. Bu nedenle tasarruflara devletin müdahale etmesi gerekliliği doğmuştur (Özgüven, 1991, s.171). Yaşanılan ekonomik krizler sonrası servet sahiplerinin tasarruflarını yatırım yapmaya sevk etmemeleri, işsizliğin artmasına ve yeniden kriz sarmalına dönmeyi getirecektir. Devletin, bu noktada müdahalesi kaçınılmazdır.

Keynes, klasiklerin görüşlerinin aksine gerekli olduğunda devlet müdahalesini savunmuş “bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler” görüşüne karşı çıkmıştır (Tüleykan, 2010, s.93).

1930 yılında başlayıp etkisi 1950 yıllarına kadar süren savaş tecrübesi ve depresyon ile birlikte ekonomik alanlarda alınan kararlar politize olmuş ve devletin ekonomik konular üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. Politik liderlerin, ekonominin düzenlenmesi meselesiyle alakadar olmaları sonucu ulusal refah ve sorumluluk onların alanına girmiştir (Altan, 2013, s.6). Böylece piyasanın, devlete müdahalesini öngören

düşünce geçerliliğini kaybetmiştir. Devlet oluşan kriz ortamından etkilenecek toplumsal refahı artırmayı hedeflemektedir.

Keynesyen iktisat anlayışı, dünyada 1930’lu yıllardan 1970’li yıllara kadar uluslararası ekonomi politiğin temel akımı olmayı başarmış ve piyasaları güçlendirmek, desteklemek ve istikrarı sağlamak için sanayileşmiş ülkelerde devlet gücünden faydalanmıştır (Altan, 2013, s.36).

Enflasyondaki artışın işsizliği düşüreceği ya da enflasyonu düşürecek olanın işsizliğin artması olduğuna dair yaklaşıma karşı 1970’li yıllarda meydana gelen enflasyonla birlikte durgunluk meydana gelmiş ve stagflasyon oluşmuştur. Böylece enflasyonun işsizliği düşüreceği görüşü geçerliliğini yitirmiştir. Keynesyen politikalar, bu durumu çözüme kavuşturmada başarısız olmuştur. Ancak bu durum Freidman’ın parasal yaklaşımıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Freidman, istikrarı piyasanın sağlayabileceğini, fakat dışarıdan piyasaya yapılan müdahalelerin istikrarı bozduğunu ifade etmektedir. Kamu kesimi tarafından para kaynaklarının yönlendirilmesi istikrarsızlığa neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu istikrarsızlık devlet tarafından oluşturulmaktadır (Yay, 2001; akt. Tüleykan, 2010, s.94). Devletin, ekonomiye müdahalesi ile piyasaya giren para spekülative etki yaratmakta, paranın fazlalığı sonucu yeni bir ekonomik problemle karşılaşmaktadır. Bu nedenle devlet müdahalesine Freidman karşı çıkmaktadır. Bu konuda Ricardo’nun görüşlerine değinen Polanyi, para hakkında paranın sade, açık ve anlaşılabilir bir tanımına değinmiştir.

“Ricardo on dokuzuncu yüzyıl İngilteresi’ne “para” teriminin değişim aracı anlamına geldiğini, banknotların yalnızca değişim aracı anlamına geldiğini, banknotların yalnızca kolaylık sağlamaya yaradığını, faydalarının altından daha kolay kullanılabilmelerine bağlı olduğunu, ama değerlerinin istenildiği anda eşit değerde metaya, altına çevrilebileceklerine duyulan güvenden kaynaklandığını kabul ettirmişti” (Polanyi, 2013, s.270).

Freidman, devleti adalet ve güvenlik gibi görevlerle sınırlandırmakla birlikte devlete, para sisteminin kontrolünün sağlanması ve rekabetin güçlenmesi görevlerini de tanımlamıştır. Bununla birlikte devletin yüksek maliyetli ve bütün bir toplumu etkileyen hizmetlerle ilgilenmesinin zarureti paylaşılmaktadır. Kamu harcamalarının en düşük seviyede olması gerektiğini ve denk bütçe sistemini savunmaktadır (Tüleykan, 2010, s.94). Freidman, devleti dengeleyici bir unsur olarak görmüş para piyasalarını kontrol altında tutarak ekonomiyi güçlü tutmayı ve denk bütçeyi savunmuştur.

20. yüzyılın en önemli ekonomi politik gelişmesi, olumlu ve olumsuz yönleriyle keynesyen iktisat teorisi kabul edilir (Ataman, 20007, s.456-457).

Keynesyen teori, döneminin ekonomik problemlerine çözüm bulmuş ve dünyayı iktisadi olarak refaha kavuşturmuş bir sistemdir.

4.6 Marjinal Devrim – Neo klasik İktisat

Marjinal devrim- Neo klasik iktisatla birlikte ekonomi, matematiksel olarak ifade edilmeye başlamıştır. Bu durum, ekonomi politiğin inceleme alanı içinde yer alan insan, toplum, felsefe vb. yaklaşımlardan ekonomiyi ayırmıştır. Teknik ve ispat edilebilir, ölçülebilir bir yaklaşım olarak ekonomi bir bilim olarak ayrılmış, tarihsel olan ekonomi politik kısırlaştırılmıştır. Böylece ekonomi politiğin, politik ifadesi atılarak salt ekonomi olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

Marjinal devrim – Neo klasik iktisat, matematiksel bir iktisadi sistemdir. İktisat düşüncesinde 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ortaya çıkan değişiklikler modern iktisadın kuruluşunun izlerini taşır. Klasik iktisadın yöntemlerinden vazgeçilmesi için mücadele eden iktisatçılar sayesinde bu değişiklikler hayata geçirilmiştir. Bu iktisatçıların ortaya attıkları kurama “marjinalist kuram” veya “neo-klasik kuram” adı verilmiştir (Erim, 2011, s.119). Onlara göre, matematiksel olarak ispatlanamamış ya da deneysel olarak ortaya konulamamış yaklaşımlardan uzaklaşılarak ispatlanabilir bir ekonomik model ortaya konulmalıdır.

Marjinalistler, ekonomi politiğin ortaya çıkan problemlere çözüm bulamamasına ve bilimsellikten uzak olmasına bir tepki olarak neo klasizm ve matematiksel ekonominin ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Lima, 2019; akt. Levent, 2021, s.38). Marjinalist devrimle birlikte emek, değerın kaynağı olmaktan çıkarılmıştır. Matematik bilimi, iktisat teorisinin içinde ve marjinal fayda kavramında kullanılmıştır. Değer, marjinal fayda kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır (Ochangco,1999; akt. Yılmaz, 2009, s.74-75). Antik çağlardan beri emeğin, değerın ölçüsü olduğu görüşünün yerine bu dönem de değerın marjinal faydası hesaplanmak suretiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Jevons’a göre, iktisat teorisi matematikseldir. “bilimimiz matematiksel olmalıdır, çünkü miktarlarla ilgilenmektedir. Değerlendirilen şeylerin azlığı ya da çokluğundan bahsedilen yerde, kanunlar ve ilişkiler doğası gereği matematiksel olmalıdır” (Jevons 1931; akt. Yılmaz, 2009, s.74-76). Miktarın matematiksel olarak hesaplanması

kaçınılmaz olarak gerçekleşmiş, felsefi ve ahlaki yaklaşımların yerini matematiksel tespitler almıştır. “Spekülatif karakterli bilgi arayışı olan felsefenin kesinlik düşüncesine evrimi ve bu evrimin bilim olarak tezahürü, ekonomi özelinde tam anlamını bulmuş ve doruğa çıkmıştır” (Levent, 2021, s.12). Böylece ekonomi, kesin bulgulara dayanan bir bilimsel alana dönüşmüştür.

Pareto’nun deneysel yöntemeye dayalı epistemolojik yaklaşımı, değerin ölçülebilirliği tartışmalarını ordinalist bir yöne taşımıştır. Ordinalizm, faydanın ölçülebilirliğine yönelik mantıksal yaklaşımdan öte, metodolojik bir dönüşümdür. Böylece İktisat faydacı felsefenin etkilerinden sıyrılarak, formel bir teori geliştirme fırsatına kavuşmuştur (Marchionatti ve Gambino 1997; akt. Yılmaz, 2009, s.80-81). Pareto, marjinalizm’in kurucuları arasında olmasa da iktisadın, bilim olarak doğa bilimleri yöntemini savunan önemli isimlerinden birisidir. Pareto, ordinal fayda kavramına Fisher ile birlikte katkılarda bulunan, teoremin 20. yüzyıldaki yönünü belirleyen isimlerdendir (Yılmaz, 2009, s.80-81).

Neo klasik ekonominin edindiği matematiksel denge durumu, politik ekonominin tarihsel yönünü hedef alır. Politik ekonominin tarihsel yönü, bilim öncesi ve teori dışı görülür ve karşısına neo klasik ekonominin genel denge formülasyonu bilimsel ekonomik teori olarak konur. Bu noktada klasik politik ekonomiden neo klasik ekonomiye geçiş, tarihe karşı teoremin ya da felsefeye karşı bilimin zaferi olur (Levent, 2021, s.42-43). Artık ekonomi politik yaklaşım sona ermiş, salt hesaplanabilir bilimsel esaslara dayanan ekonomik sistem oluşmuştur. Bu sistem, ekonomik ilerlemeye her ne kadar katkı sağlamış olsa da komplike bir varlık olan bireyin, bireylerden müteşekkil toplumun problemlerine çözüm sunabilmekte yetersiz kalmıştır.

4.7 Kapitalizm

Kapitalizmin temel dayanağı liberal felsefe olmuştur. Kapitalizmden önce ticaret ve üretim sınırlı alanlarda gerçekleşmekteydi. Liberal felsefeyle ve “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” anlayışıyla ticaretin ve üretimin sınırlarını aşmışlar, biriken sermaye fazlasıyla, dünyaya açılmışlardır.

Zeytinoğlu’na (1985, s.65) göre, kapitalizme geçişin temel nedeni sınai üretimin “manifaktür” şeklinden çıkarak “maşinafaktür” şekline dönüşmesidir. Sermaye olmaksızın üretim gerçekleştirme olanağının yok olması, böylece arzın yalnızca teknik

sermaye sahiplerince sağlanmasının bir mecburiyet haline gelmesiyle kapitalizm makineleşmenin getirdiği kaçınılmaz bir sistem olmuştur.

Böyle bir ortamda küçük sanayici işçi durumuna düşmüş, sermaye sahiplerinin kâr hırsı nedeniyle işçiler sömürülmüş ve sosyal adaletsizlik meydana gelmiştir. Liberalizmin bu çıkmazı içerisinde kapitalizm; devlet müdahalesi yoluyla bu çıkmazdan kurtulunabileceğini, insan yaşamının iyileştirilmesinin mümkün olduğunu savunan bir sistem olarak doğmuştur (Zeytinoğlu, 1985, s.65-66).

18. yüzyıl sonunda batı ülkelerinin sanayileşmesiyle yükselen kapitalist-girişimci sınıfın dünya görüşü liberal felsefe olmuştur. Bu bağlamda sanayileşen ülkelerin dünya görüşü, iktisadi temel ilkeleri liberal felsefenin esaslarından olan laissez-faire olmuştur (Kazgan, 2000, s.34). Üretimin ve ticaretin artırılmasının sağlanabilmesi için ekonomik faaliyet serbestliği sağlanmıştır. Sanayi olarak güçlenen ülkeler ürünlerini dünyaya pazarlamak istemişlerdir.

Kapitalist dönemde sınai icatları yapan ve bunları sınai üretimde kullananlar hızla üretimde üstünlüğü yakalamışlardır. Anlaşıyor ki sınıfların birbirlerine olan hâkimiyetinin sebebi sermayedir. Makineli ya da sermayeli üretim, kapitalist ya da işçi (proleterya) olmak üzere iki sınıf ortaya çıkarmıştır (Zeytinoğlu, 1985, s.74). Makinelerin icadı ve bunların üretimde aktif olarak kullanılmasıyla, beden gücüne oranla çok daha büyük üretim gerçekleştirilmiştir. Makineli (Sermaye) üretime sahip olanlar kapitalist sınıfı oluştururken, diğerleri işçi sınıfını oluşturmuştur.

Kapitalist sistem, taraflar arasında kişisel sözleşme rejimidir. Serbest rekabet, kişisel çıkar, özel mülkiyet temel esaslariyken müteşebbis ve kredi dinamik faktörüdür (Zeytinoğlu, 1985, s.86).

“Kapitalizm, insanların büyük çoğunluğunu dışarıda bırakacak şekilde, kapitalist bir sınıf tarafından, üretim araçları ya da sermayenin özel mülk edinildiği ve meta üretimi ile tanımlanan bir üretim tarzı anlamında kullanılır” (Walker ve Gray, 2007; akt. Eren, 2014, s.140). Özel mülkiyet, kapitalizmin olmazsa olmazıdır. Bireyler, özel mülkiyet hakkına sahip olmaları nedeni ile daha fazla kâr, çıkar elde edebilmek için daha fazla üretim yapma ihtiyacı duyacaklardır.

Hukuki olarak özel mülkiyet, kapitalizmle ortaya çıkmıştır. Kapitalizmden önce, özel mülkiyet fiilen vardı, fakat bir hak olarak yasalaştırılmamıştır. Yani hak olarak ya da kanun olarak yoktu, ancak geleneksel olarak ve müsamaha gösterme anlamında fiilen

vardı. Kanuna göre tüm mülkiyet hakkı krala aitti ve yalnızca onun izniyle bu haktan yararlanılabildi. Kral, istediğinde bu izni iptal edilebilirdi (Rand, 2004, s.7). Özel mülkiyetin olmadığı kapitalizm öncesi dönemlerde üretim sınırlı kalmıştır. İnsanlar ihtiyacı kadarını üretmiş, üretimi artırıcı bir faaliyete ihtiyaç duymamıştır.

Rand'a göre (2004, s.16) kapitalizm, özel olarak tüm mülkiyetin benimsendiği, mülkiyet hakları ve bireysel hakları tanıyan sosyal bir sistemdir. Huberman (1976)'a göre ise, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranların çıkarları ile, bu grup için çalışan insanların çıkarları birbirine zıttır. Kapitalistler için mülkiyet, insanlıktan önce gelirken, işçiler için ise önce insanlık yani kendileri daha sonra da mülkiyet gelir. Kapitalist toplumda bu iki sınıf arasında sürekli bir çatışma çıkmasının sebebi budur (Huberman, 1976, s.2) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Steuart'a göre kapitalizm, toplumsal ilişkilere ve insan doğasına zarar verirken, diğer taraftan iktisadi refahı artırır. Bu nedenle Steuart, bir yandan kapitalizmi eleştirirken diğer taraftan onu savunur. Steuart, insanları çalışmaya teşvik edecek bir imkân meydana getirmediği için yardımlaşmaya dayanan toplumları eleştirirken diğer yandan, kölelik sisteminin geçerli olduğu toplumlarda da her ne kadar çalışkanlık sağlanmış olsa da, özgürlükten yoksun olduğu için eleştirmektedir (Eren, 2014, s.150). Kapitalizmde işçi sınıfını köle olarak adlandırmak doğru olmayacaktır. Ancak işçi sınıfının hak kaybına uğradığı da inkâr edilemez. Bununla birlikte kapitalizm, yardımlaşmaya dayanan bir sistem de değildir. Bireyin çalışkanlığını artıran ve özgürlüğü sağlayarak girişimciliğe imkân tanıyan bir sistem olarak kabul edilebilir.

Bu bağlamda Polanyi (2013),

“Muhtaç durumdakilere insaniyet namına yardım edilmesi gerekirken, işsizlere sanayi namına yardım edilmemesi gerekiyordu. Önemli olan işsizlerin gerçekten uğraştığında iş bulup bulamayacağı değildi. Önemli olan, ücret sisteminin yıkılıp toplumun sefalet ve karmaşaya sürüklenmemesi için, onun, karşısındaki tek seçenek Yoksullar evi olarak, açlıktan ölme tehlikesi içinde yaşaması gerektiğiydi” (Polanyi, 2013, s.303).

Polanyi, yardımlaşma konusuna, ücret sisteminin sürdürülebilir olması için bir sigorta görevi yaptığını öne sürmüştür. Çünkü yoksullar evi vb. yardımlaşma çalışmalarının diğer bir yönü, mevcut sisteme isyanı önlemek, bir başka taraftan ise ücret mukabilinde geçinebilmeyi yardıma tercih etmek noktasında tutmaktır.

Kapitalist sistemde, özel teşebbüs önemli bir yer tutmaktadır. Bu teşebbüsler hızla gelişme göstermektedir. Özel teşebbüslerde randıman kaybı, uygunsuz üretim ve

tüketim ilişkisi, arz yetersizliği ve tüketim noksanlığı ile atıl kalmış üretim faktörleri gibi olumsuzluklar yaşanmaz ya da çok düşük düzeylerde meydana gelir. Ekonomik faaliyetlerin devlet eliyle gerçekleştirildiği sosyalizm de ise, bu olumsuzluklar büyük oranda gerçekleşmektedir (Zeytinoğlu, 1985, s.96). Devlet teşekkülleri, müteşebbislere göre daha hantal ve denetimden uzak kalmaktadırlar bu nedenle bireysel girişimcilik daha başarılı sonuçlar vermektedir.

Üşür, (2005, s.44) kapitalizmde kârın kaynağı nedir? Diye sorar ve şöyle cevap verir:

“Kapitalizmde kârın kaynağı üretim sürecinde emek gücünün yarattığı değer ile emek gücüne ödenen değer arasındaki farktır; yani artık değerdir. Kapitalist, üretim süreci içinde yaratılan bu artık değere, yani kabaca kara, sırf, tarihsel ve sosyolojik nedenlerle üretim araç ve gereçlerinin sahipliği nedeniyle el kor. Bu açıdan değerlendirildiğinde kapitalizm bir sömürü sistemi şeklinde ele alınabilir.”

Kapitalizmin artı değer yoluyla kârını artırması her ne kadar sömürü olarak kabul edilebilir olsa da, bu yolla üretim artışı sağlanmakta ve ekonomik gelişim sürdürülebilmektedir.

“Eğer bir ülkede zenginlik az sayıda kişinin elinde toplanmışsa, devlet yoksuldur, çünkü kamu hazinesinin zenginliği yurttaşlar arasında servetin doğru ve eşit bölüşümünü gerektirir.” (Steuart, 1992; akt. Eren, 2014, s.152). Zenginliğin topluma yansımaları, yani toplumsal refahın artması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin ortadan kalkması devletin zenginliği olarak kabul edilmelidir.

“Kriz, mülkiyet gelirlerinin (kâr, faiz, rant) artırılmasına ve üretim kapasitesinin genişletilmesine imkân verecek yeni pazarların bulunamamasının kaçınılmaz bir sonucudur” (Aydın, 2003, s.7). Pazar, işçilerin gereksinim duydukları mallar için vardır; fakat işçilerin gereksinim duydukları malları satın alma güçleri bakımından böyle bir pazar ne yazık ki yoktur. Bunun sonucu ise sistemde, bunalım ve depresyon dediğimiz dönemsel krizlerdir. Kapitalist kâr sağlamak için işçisine olabildiğince az ödeme yapmak mecburiyetindedir. Yine aynı kapitalist, ürünlerini satmak için, işçilerine olabildiğince fazla ödeme yapmak zorundadır. İkisini birden gerçekleştiremez. Bu çözümlenemez bir çelişkidir. Kapitalist sistem içinde bu problemin çözümü yoktur. Depresyon kaçınılmaz olarak gerçekleşir (Huberman, 1976, s.16). Kapitalizmin kronik sorunu olarak görebileceğimiz bu durum kapitalizmi çıkmaza sokmakta ve sonuç olarak ekonomik krizlerle karşı karşıya kalınmaktadır.

Adam Smith, pazarı daha kazançlı olması yönünden değil, ahlaki bakımdan üstün bulmuştur. Çünkü tüketiciler, pazarlar sayesinde rakip mallar içerisinde hür olarak bir tercihte bulunma imkânı bulur (Golding ve Murdock, 2014, s. 59). Çünkü Smith, bir ekonomi politikçidir ve onun ekonomi politik anlayışında ahlak var olmuştur. Ancak bu durum kapitalizm de söz konusu değildir. Bu bağlamda piyasa, kapitalizmin merkezî kurumudur ve bu kurumun yeteri kadar denetlenmediği/denetlenemediği için krizler yarattığı bilinmektedir (Aydın, 2003, s.1).

Artık değer, pre-kapitalist toplumlarda, üreticiden askeri, hukuki ya da siyasi güç kullanılarak çekip alınırken, kapitalist toplumlarda bu gücün yerini piyasalar alır (Eren, 2014, s.144). Buna karşın Rand (2004), tüm servet, bir kişi tarafından üretilmektedir ve o kişiye aittir. Sosyal artık diye bir şey yoktur. Kapitalizmin zenginliği özgürlükten gelmektedir (Rand, 2004, s.9) tespitinde bulunur. Çünkü ona göre, serveti oluşturan insanın yeteneği, zekâsı ve kabiliyetidir. Yetenekli insanlar olmaksızın servette elde edilemeyecektir.

Kapitalizmin oluşmasıyla birlikte, dünyada yeni sömürge bulma mücadelesi gündeme gelmiştir. Bu sömürge arayışından en çok zararı Latin Amerika'nın yerli halkları görmüştür. Yerli halkın kendi topraklarının sahibi iken köleden daha aşağılık duruma düşmelerine sebep olmuştur (Avcı, 2017, s.4). Latin Amerika'nın kaynakları, sermaye birikimine ve iç pazarın kurulmasına öncülük etmiş, öncelikle altın olmak üzere kauçuk, kahve, kakao ve gümüş gibi birçok yeraltı ve yer üstü kaynaklar yerleşik halkın elinden alınarak ulusal pazarların oluşmasına ve kapitalizmin gelişmesine hizmet etmiştir.

Laissez faire ilkesi Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu ilke, biriken sermayenin değerlendirilmesi için diğer ülkelere aktarılmasında karşılaşılan engellerin ortadan kaldırılması manasına gelmektedir. Sanayinin gelişmesi, kitlesel üretim ve tüketime sahip standart üretim modelinin benimsenmesiyle birlikte ortaya çıkan sermaye birikiminin korumacı politikalar izleyen, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelere satılabilmesi için önünde ki bütün engellerin ortadan kaldırılmıştır (Avcı, 2017, s.7). Avrupa'da biriken sermaye, korumacı politikalar nedeni ile değerlendirilememiş bu sorunun çözümü için laisses faire ilkesi getirilmiştir.

Liberal sistemle kapitalizm arasında büyük benzerlikler vardır. Bu iki sistemi birbirinden ayıran, kapitalist sistem de devletin ekonomik hayata doğrudan veya

dolaylı olarak müdahale etmesidir. Kapitalist sistemde, devletin görevi sadece kamu hizmetini görmek, adaleti ve güveni sağlamak değil kamu yararına ekonomik faaliyetlere müdahale etmek, gerekirse ekonomik faaliyette bulunmaktır (Zeytinoğlu, 1985, s.87-88). “Kapitalizm, “birikim süreci”ni en önemli amaç haline getirerek, iktisadî, “maddî ve simgesel olarak” topluma egemen kılmaktadır” (Aydın, 2003, s.5).

Üretim yapmak suretiyle belli bir kazanç elde edilmesi teşvik edici bir unsur olabilir. Fakat sistemin esas amacı, birilerinin salt kazanç elde etmesine imkân sağlamak değil, ortaya çıkan ihtiyaçları gidermektir (Aydın, 2003, s.5). Daha fazla kârlılık arzulayan kapitalist, toplumsal ihtiyacı değil kârlılığı yüksek olanı üretime sokmayı hedefler. Böylece lüks toplumsal hayata hâkim olmaya başlayacaktır.

Steuart, insanların iktisadî işlerde kamusal çıkarları şahsi çıkarlarının üstünde tutmasını istemez. Bireyin kişisel çıkar yerine kamu çıkarını önceleyerek hareket etmesinin kamusal yararlarının olmayacağına inanır. Burada tüccarların kamusal yarar adına kâr elde etmeksizin satış yapmaları halinde kamusal fayda sağlanabilir mi? şeklinde sorulabilir. Steuart’a göre insanların, yardım talep eden herkesi beslemesi çalışkanlığı yok eder, bu açıdan Steuart, toplumsal refahla ilgili konularda bireylerin değil devlet adamlarının rol almasını savunur (Eren, 2014, s.159). Kamusal çıkarın, bireysel çıkara tercih edilmesi durumunda birey kâr elde edemeyecektir. Bireyin insanlara yardım amacıyla hareket etmesi, toplumda tembelliği oluşturacak ve bağımlı insanları meydana getirecektir. Bu nedenle toplumsal iyi, devletin görevi olmalı, birey kendi çıkarı için hareket etmelidir.

Bir sınıf üretim araçlarına sahip olarak, diğer sınıf ise sadece çalışarak yaşar. Kapitalist sınıf, diğerlerini kendi çıkarına çalıştırarak gelir elde ederken; işçi sınıfı ise gelirini, yaptığı iş karşılığında elde ettiği ücret biçiminde sağlar (Huberman, 1976, s.2). Üretim araçlarına sahip olan sınıfın, işçi sınıfını sadece iyilik olsun diye çalıştırmış olması düşünülemezken; diğer taraftan işçi sınıfı daha fazla artı değer yaratmak için daha düşük ücrete çalışmaktan zevk aldığı söylenemeyecektir. Burada esas olan her iki sınıfın da birbirlerine olan bağımlılıklarıdır.

Bu ilişkiler çerçevesinde, her iki sınıfın da uyumunu sağlayacak olan devlet nizamı olacaktır. Bu konuda Steuart şöyle söylemektedir.

“devlet adamı için bir toplumu yönetmenin ve herkesin bir plan çerçevesinde kendini idame ettirmesini sağlamanın en iyi yolu toplumdaki her bir bireyin kendi çıkarıyla mümkün olduğu kadar tutarlı bir yönetim sisteminin oluşturulmasıdır. Bu yönetim sisteminde devlet adamı

insanların kendi çıkarlarından ziyade saf kamunun çıkarını gözetmesini sağlayabilmeli ancak, bu durumu hiçbir zaman kendine yontmamalıdır.” (Steuart, 1992; akt. Eren, 2014, s.159).

Halktan, baskı yoluyla bir şeyler alarak sosyal artık çıkarma yöntemiyle ilerleme sağlanamaz. İlerlemeyi oluşturacak olan; bireysel artık yani yetenekleriyle şahsi tüketimlerinden fazlasını üreten, var olanı geliştirebilen, entelektüel ve iktisadi olarak yeni olanı araştıran, kendisini geliştirebilen insanların enerjisi ve çalışkanlığıdır. Bu özelliklerde olan insanların serbestçe hareket edebildiği ve karar alabildiği kapitalist bir toplumda, ilerleme anı yaşamının bir parçasıdır, normal ve doğal olandır, insanlar hayatlarını özgürce yaşarken ve zevk alırlarken başarılıdırlar (Rand, 2004, s.28-29).

Ricardo’ya göre, kapitalizmin hâkim olduğu bir toplumda hayatını sürdüren emekçiler kaçınılmaz olarak sefaletle düşecektir. Bunun önüne geçmek için alınacak önlemler (sendika vs.) boşunadır. Sefaletten kaçınmak, iktisadi yasalar gereği imkânsızdır (Erim, 2011, s.54). Sefalet ve ekonomi politik, yoksulluk sorununun merkezinde yer almıştır ve bunlar toplumun keşfedilmesini sağlamaktadırlar (Polanyi, 2013, s.158).

Schumpeter’a göre kapitalizm, değişken ve evrilen bir sistemdir. Bu sistemin itici gücü ekonomik olarak yeniliklere açık müteşebbistir. Klasik ve gelenekselleşmiş uygulamaları reddeden ve yeni üretim yöntemleri oluşturan müteşebbisler, mevcut koşulların dayatmasının üstesinden gelerek karşılaşılan problemleri aşip ekonomik faaliyet alanlarına yeni boyut ve yöntemler kazandırma hususunda kararlı ve ısrarlı davranırlar (Bilir ve Şahin, 2021, s.272). Bu bağlamda Avcı, “Kapitalizm boyut ve şekil değiştirerek varlığını korumaya çalışmaktadır ve her türlü durumdan ve krizden çıkmak için yapısal ve şekli değişimler geçirmektedir” (Avcı, 2017, s.16) tespitinde bulunmaktadır. Kapitalizm, bu yönüyle dünyada varlığını sürdüren en güçlü ekonomik sistemlerden biri olmuştur. Girişimciliğin teşviki, istihdamı artırmış ve refah devleti sağlanmıştır. Ancak, sınıfsal ayrımlar derinleşerek devam etmiştir.

Kapitalizmin gücü büyük bir refah yaratmasından ve bu refahı bilimsel olarak sunmasından gelir. Bu teknik, hesaplayıcı sistem kendisinden farklı her fikri geri ve bilim dışı olarak görür. Refahın oluşturduğu konfora karşı her şey ilkelikle suçlanır. Bu sistem tüm insan ilişkilerini baştan sona etkilemektedir (Levent, 2021, s.45). Teknolojik gelişmeler neticesinde gerçekleşen ciddi ilerlemeler, tüketim toplumunun oluşması, toplumu mevcut ekonomik sisteme bağımlı kılmakta ve bu sistemin olumsuz etkilerini alışlagelen konforu kaybetme korkusu ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu durum, toplumsal ve bireysel anlamda yaşanan krizleri ortadan kaldırmamaktadır.

Polanyi (2013), durumu şöyle özetlemektedir:

“Yüzyıl süren kör bir “ilerlemeden” sonra insan “yaşama alanını” yeniden kuruyor. Bir amaç olarak sanayileşme, soyu yok etmemesi için, insan doğasının gereklerine boyun eğmek zorunda piyasa toplumuna yöneltildiği gereken eleştiri bu toplumun iktisada dayanmış olması değil iktisadın kişisel çıkarıya dayanmış olması. Ekonomik yaşamın bu biçimde örgütlenişi bütünüyle doğaya aykırı” (Polanyi, 2013, s.332).

Ekonomik alana kârı, çıkarı, arzuyu her ne pahasına olursa olsun en fazla seviyede tutma amacına yönelik gerçekleştirilen ekonomik yaklaşımlar, totalde her ne kadar faydalı sonuçlar üretse de insan doğasına aykırı her uygulama, bireyi ve toplumu çıkmazlara sürüklemekte ve yaşanan problemlerin büyüklüğü oranında sistemleri sürdürülemez kılmaktadır. Bu anlamda sosyal bir varlık olarak var olan birey ve toplum, salt ekonomik ilerleme uğruna feda edilmemeli, ekonominin ve toplumun refahının sağlanmasının dengede tutulmasına yönelik yaklaşımlar ortaya konulmalıdır. Bu da ekonomi politiğe yeniden dönüş demek olacaktır.

4.8 Sosyalizm

Sosyalizm, kendisini kapitalizmin karşıtı şeklinde konumlayarak tanımlamaya çalışmıştır. Bu nedenle sosyalizmi açıklarken, kapitalizmin öğretilerine değinilerek sosyalizmin görüşleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Sosyalizm, kelime olarak 19. yüzyılda Avrupa’da ki işçi hareketleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. İlk olarak İngiltere’de 1822 yılında Robert Owen’in talebeleri için ve 1831 yılında Fransa’da kullanılmıştır. Antik çağdan itibaren komünizm kelimesi kullanılmıştır. Bu nedenle sosyalizm kavram olarak eski olsa da kelime olarak yenidir (Kazgan, 2000, s.429).

Sosyalist kelimesi ilk olarak İngiltere’de “Co-oparative Magazine” adlı dergide Robert Owen tarafından yetiştirilen düşünürler tarafından kullanılmıştır. Onlara göre sosyalist, liberallerin savunduğu “bırakınız yapsınlar” yerine “kooparatif’i” savunmaktadırlar. Onlar kârın insanları sefalet ve yoksulluğa götürdüğü, oluşan kazançtan herkesin faydalanabilmesi için “kooparatifler” den müteşekkil bir toplumun olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle kapitalizm ve liberalizm kâr amacı güderken sosyalizm, ihtiyaç gidermeyi hedeflemektedir (Zeytinoğlu, 1985, s.139). Sosyalizm, denetimden uzak kârlılığı esas alan bencillik ve çıkar gibi kavramları

benimsemiş bir sistemden çıkararak, üretimim toplumsal olması ve mülkiyetin topluma ve devlete ait olması fikrini savunmuştur.

Karl Marx, sosyalizmi 19. yüzyılda ilk defa bilimsel olarak ortaya koymuştur (Zeytinoğlu, 1985, s.140). Marx, sosyalizmin babası olarak anılmaktadır. Sosyalizm onun görüşleri etrafında şekillenmiştir.

Savaş sonrası dönemde 1917’de, sosyalist devletler topluluğu olarak Sovyetler Birliği kurulmuş ve bu birlik kapitalizme karşı olmuştur. Böyle bir ortamda Dünya “iki kutuplu” hale gelmiş bu iki kutuplu olarak kurulmuş olan yenedünya sisteminde ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmeler kutuplara dayattığı normlara rağmen değil, onların yöntemlerine göre biçimlenmiştir (şr, 2005, s.47). Dünya, kapitalizm ve sosyalizm olarak ikiye ayrılmış ve bu iki sistemin başarılı olma yarışı Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla son bulmuştur.

Sovyet yöneticiler halklarına, ülkelerinin “endüstrileşmesi” uğruna feragatte bulunmayı, sabretmeyi ve mahrumiyete katlanmalarını emretmişlerdir. Bu durumun geçici olduğunu ve bunun sonunda bolluk geleceğini, Sovyetlerin kapitalist batıdan daha güçlü bir seviyeye geleceğini söylemişlerdir (Rand, 2004, s.29). Bu yönlendirmeye Sovyet rejimi zenginliği yakalayacağını dşnmştir. Ancak Rand (2004), bu tutumu şu sözlerle eleştirmektedir. “İnsan “ulusal bir kaynak” değildir, aklı da değildir ve insan zeksının yaratıcı gücü olmadıkça, hammaddeler sadece hammadde olarak kalacaktır” (Rand, 2004, s.17).

Fransa’da soylulara ve toprak sahiplerine karşı bir tepki olarak, Fransız ekonomisinin zayıflamasıyla ve monarşi karşıtlarının başkaldırısıyla 18. yüzyılda Fransız devrimi gerçekleşmiştir. Antik ağlardan bu yana büyük medeniyetler, dayanışmanın, eşitliğin ve özgürlüğün altın ağı olarak geçmişin idealize edilmesi ya da gelecek için bir umut olarak vizyon olmuşlardır. 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen devrimci olayları, o dönemin çağdaşlarına aklın ve adaletin ilkelerine göre toplumların köklü bir şekilde değiştirilebileceğini gösteriyor, insanların refah içinde yaşayabileceklerine olan umudu artıyordu. Malların retimimin hızla artırılması göstermiştir ki çoğunluğun yoksulluğu, kk bir azınlığın zenginliğinin koşulu değildi artık. Halkın kendisi tarih yazabilirdi. Halk, değişimin belirleyici aktörü olabilirdi (Brie ve Spehr, 2009, s.7). Bu yönüyle sosyalizm devrimci bir yapıya sahip olmuştur.

İşçi sınıfı üzerinde, kapitalist sınıfın özel mülkiyet ilişkileriyle hakimiyet kurması üzerine kurulmuş olan sistemi korumak ve bu sistemi sürdürmek devletin işlevidir. Yine bir sınıfın, başka bir sınıfa baskı yapma olanağı bulduğu sistemin varlığını sürdürmek devletin görevidir (Huberman, 1976, s.20). Kapitalizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkan sosyalizm işçi hareketlerinden ve özel mülkiyetteki eşitsizlikten yola çıkarak devrimci bir kimlik kazanmıştır.

Karl Marx'a göre üretim tekniği, toplumların alt yapısını oluşturmaktadır. O halde var olan düzen değişmeli ve özel mülkiyette tıpkı üretim gibi kollektif olmalıdır ve Karl Marx'a göre bu değişiklik kesinlikle olacaktır (Zeytinoğlu, 1985, s.150). Nasıl ki, üretim kollektif olarak işçilerin, makinelerin, sistemlerin bir arada senkronize bir şekilde hareket etmesiyle sağlanıyorsa, mülkiyette aynı şekilde gerçekleşmelidir görüşünü ortaya atan Marx, bunun mutlaka gerçekleşeceğine inanmaktadır.

İlerici unsurlar, hayatın olağan faaliyetlerini devam ettirdikleri ve süre gelen sistemi, nicel, küçük farklılıklara çevirdiklerinde, evrimci bir hareket gerçekleşmiş olur. Ancak yine bu unsurlar, bir araya geldikleri, bir tek görüş etrafında karar kıldıkları ve süregelen sistemi yıkıp ortadan kaldırmak ve hayatı nitel bir şekilde dönüştürmek, kısaca bir sistem oluşturmak maksadıyla düşmanlar yok edildiğinde, devrimci bir hareket gerçekleşir (Stalin, 2014, s.8). İşçi sınıfından güç alan sosyalizm, kapitalist sistemin tamamen ortadan kaldırılmasıyla işçi sınıfının haklarını kazanacağını savunur.

Devletin zengin fakir, yüksek alçak tüm halkı temsil ettiğine yani sınıflar üstü olduğuna inanmaya çalışılmaktadır. Fakat kapitalist toplumun, temel dayanağı özel mülkiyettir. Böyle bir durumda özel mülkiyete karşı gerçekleştirilecek her hareket, devletin şiddet kullanmayı da seçenekler arasında bulundurduğu direnciyle karşılaşacaktır. Bu nedenle, sınıflar var oldukça devlet, sınıflar üstü bir konumda olamaz, egemen olan sınıfın tarafında bulunmak zorundadır (Huberman, 1976, s.21). Huberman, bu görüşüyle devletin toplumun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfının karşısında bir tutum takınacağını düşünmüştür. Ancak devlet, sınıflardan birini diğerine tercih şeklinde değil, dengenin sağlanması yönünde etkin olmalıdır. Esasen devlet, bütün bir toplumu göz önünde bulundurur. Toplum içerisinde bir zümre her ne kadar etkin olsa da devletin topluma karşı tavır alması beklenemez.

Bireysel haklar, insan ilişkilerinde fiziksel gücün yasaklanmasıyla sağlanabilir. Kapitalist bir toplumda kişiler veya guruplar birbirlerine karşı fiziksel güç kullanamaz. Böyle bir toplumda iktidarın, esas görevi insan haklarını korumak, yani bireyi fiziksel güçten, şiddetten korumaktır; iktidar yalnızca şiddete karşı şiddet kullanır ve yalnızca güç kullanmaya kalkışanlara karşı güç kullanır; yani iktidar/hükümet nesnel kontrol şartlarında, karşılık verme manasında güç kullanımını sağlamanın yoludur (Rand, 2004, s.16).

Sosyalist sistem, kapitalist sistem gibi liberalist sistemden doğmuş ve liberalizmin yetersizliğine karşı bir tepki olarak belirmiştir. Sosyalizm, sosyal eşitsizliğe karşı kapitalizmdeki gibi yalnızca devletin müdahalesini benimsemekle kalmamış, üretim araçlarının topluma verilmesi ve sınıfların kaldırılması şeklinde olmuştur (Zeytinoğlu, 1985, s.154). Bu yaklaşım her ne kadar bir hak arayışı olarak görülse de, antik dönemden günümüze kadar gelen felsefi, sosyolojik ve politik görüşlere karşı bir farklılık gösterir. Eşitlik adı altında özel mülkiyetin kaldırılması ya da üretim araçlarının topluma kazandırılması, devlet otoritesini artırmaktan öteye gitmeyecek ve mülkiyetten yoksun insan bağımlı, etkisiz ve özgürlüğü elinden alınmış bireylere dönüşecektir.

Hayek (1999, s.189), sermaye kaynaklarını insanlığın ortak malı olarak gören ve bu kaynakların insanlar arasında eşit bir şekilde paylaşılmasını hayal eden kaç sosyalist vardır? Onlar, kendi halkına hak olarak gördüklerini diğer halklardan yani tüm insanlıktan esirgemektedirler diyerek sosyalizmin ulusal sınırlar içinde kalan çözüm arayışının darlığını göstermiştir.

“Fransa’daki politik devrim ile İngiltere’deki iktisadi devrim, bunların tanığı olan dönemin çağdaşları üzerinde, çoğunlukla [devrimleri] başlatanların istediklerinin tam tersine yol açmalarından dolayı olsa gerek, öylesine müthiş etki bırakmıştı. Hukukun egemenliği teröre vardı, halkın cumhuriyeti imparatorluğa ve kardeşlik sloganı, Napoleon Fransa’sının Avrupa kıtasının yabancı egemeni olduğu yirmi yıllık savaşa. İnsan haklarının beyanı, kadınlara ve kölelere değinmiyordu ve burjuva hukuku [medenî hukuk] kadın ve köleleri mülkiyet olarak (beyaz) erkeğin boyunduruğu altına sokuyordu. Sanayi devriminin ardından katlanarak artan mal üretimi, o döneme kadar tanık olunmamış bir sefaletin ve işgüçlerinden başka hiç bir şeye sahip olmayan bir sınıfın – proleterlerin, sayısının artması ile karakterize oluyordu.” (Brie ve Spehr, 2009, s.7)

Halk, devrimlerden beklediği sonucu bir türlü alamamış hatta tam tersi sonuçlarla karşı karşıya kalmış ve işçi sınıfı büyük bir sefalete düşmüştür.

Sanayinin gelişmesiyle işçi, ekonomik yönden sömürüye uğramıştır. Çünkü işçi değişimde hakkı olanı alamamaktadır. Böyle olmasına rağmen mali açıdan eski durumuna göre daha iyi duruma sahip olmuştur. Ancak sanayi işçinin önceden yaşamını sürdürdüğü ekonomik ve sosyal ilişkisine zarar vermiş, büyük bir sosyal çözülmeye neden olmuştur. Yoksulluk meselesi bunların yalnızca ekonomik olanıdır (Polanyi, 2013, s.190). Toprağına ya da sanatına bağlı olarak yaşamını sürdüren insanlar, sanayileşmeyle birlikte işlerini, komşuluk ilişkilerini, toprağını ve yaşam tarzını göç ettiği şehirde değiştirmek zorunda kalmış, buda sosyolojik olarak büyük bir sefalet yol açmıştır.

Stalin (2014, s.1)'e göre, sınıf mücadelesi çağdaş toplumsal hayatın odağıdır. Sınıf mücadelesinde her sınıfa, ait olduğu ideoloji yol gösterir. Burjuvazinin, kendi ideolojisi, liberalizm iken. Proletaryanın kendi ideolojisi sosyalizmdir.

Devletin ya da toplumun önemi bireyden daha fazla ise ve bunlar bireysel değerlerden farklı olarak daha yüce bir amaç belirliyorsa, böyle bir sistemde birey insan olmasıyla değil o sisteme aidiyeti ölçüsünde değer görür (Hayek, 1999, s.191). Bu nedenle sosyalist sistemde yücelen devlet ve toplum ideolojisi bireyi ve bireysel özgürlüğü kısıtlamaktadır. Özgür olmayan birey tercih yetkisini kaybeder.

Ekonomi politik'in kapitalist sınıflarca tarafsızlığından kuşku duyulmasının sebebi insanın, ekonomik faaliyetlerini ve üretim biçimleriyle ilişkilerini ortaya çıkarması bu nedenle sömürü mekanizmasını açıklamasının ve bu mekanizmadan kurtulmanın teorik ipuçlarını vermesidir. Fakat ekonomi politığın ortaya koyduğu bütün sonuçlar, onun çalışma alanının doğal sürecidir ve sınıfsal niteliği onun varoluş nedeninin bir sonucudur (Bilgi, 1992, s.61).

Teorik olarak rekabet önemli bir kavramdır. Ancak kapitalistler, teorinin uygulamada sonuçlarının farklı olduğunu gördüler. Buna göre rekabet, kârı azaltıyor birleşmekse kârı artırıyordu. Bu durumda amaçları kâr olduğu gerçeği ortada olduğuna göre rekabete gerek var mıydı? Birleşmek onlar için daha iyiydi ve birleştiler (Huberman, 1976, s.7-8). Üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf için rekabet faydadan çok zarar getirmiştir. Bu nedenle büyük firmalar, birleşme yoluna giderek rekabeti ortadan kaldırmış ve tekeli doğal olarak ortaya çıkarmışlardır.

Sosyalist sistemde müteşebbis, devlet niteliğindedir. Ekonomik kararlar emredicidir ve kâr odaklı değildir. Bu yönüyle sosyalizm bireylerin ihtiyaçlarını toplumsal olarak gidermeyi amaçlamaktadır (Zeytinoğlu, 1985, s.159).

Hayek, sosyalist bir toplumda işçinin özgürce karar alamayacağı, kimin için üretim gerçekleştireceği, kimin kararıyla bu işte çalışacağı konusunda sorular sorar ve insanların istedikleri işte çalışabileceğini ve kendi iradesiyle özgür tercihlerde bulunabileceği sistemin liberal sistem olduğunu savunur. İktidarın tüm yetkileri elinde tutması durumunda, ulusal menfaatleri gözetmek bahanesiyle giderek baskıyı artıracak ve faşist bir sisteme evrileceğini savunur. O'na göre, Almanya'daki Nazi hareketi sosyalist düşünceden kaynaklanmıştır (Hayek, 2010; akt. Avcı, 2017, s.9). Sosyalizm, her ne kadar ezilen emekçi sınıfın yükselen sesi olsa da, kendi içerisinde çelişkiler barındırmaktadır. Üretim araçlarının toplumun ortak mülkiyetinde olması halinde toplumun gelir dağılımında eşitleneceği, diğer taraftan devlet mekanizmasının kutsallaştırılarak insanların hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması tehlikesi sosyalizmin çelişkilerindendir.

Para miktarı, üretim süreci sonunda sermaye olarak ayrılan tutardan daha az ise, kâr sağlanamamış demektir. Kapitalist böyle bir durumda üretimi sonlandırır. Kapitalist üretim, toplumun ihtiyaçları noktasında başlayıp son bulmaz. Aksine onun ihtiyaç duyduğu para nedeniyle üretime başlar ve yine para ile son bulur. Para üretime katılmaksızın artmaz. Para, yalnızca sermaye şeklinde kullanıldığında, işgücüne sahip olmak ve üretim araçları satın almak suretiyle, yılın her gününün her saatinde çalışanların meydana getirdiği yeni imkânlardan bir pay alarak büyür (Huberman, 1976, s.5). Bu büyüme diğer taraftan ezilen, işsizliğe mahkûm olan ve sefalet düşen bir kitleyi doğurmaktadır.

“işçi sınıfı ile tüm emekçileri toplumun ekonomik gelişme yasalarının bilimi ile silahlandırmak, emekçilere, kendilerine düşen görevleri başarıyla tamamlamak olanağını vermektir. Kapitalist ülke emekçilerine, köleliklerinin, sefalet ve yoksullaşmalarının nedenlerini gösterir. İşçi sınıfı ile bütün emekçilerin gördükleri baskının ve yoksullaşmalarının, ne raslantıya ve nede tek tek kapitalistlerin keyfine bağlı olmadığını, ama tümünün kapitalist sistemden geldiğini ortaya koyar.” (Nikitin, 1990, s.22-23).

Kapitalist sistemin, yarattığı acılardan kurtulmanın yolu olarak bilinçli, eğitilmiş ve örgütlenmiş bir işçi sınıfının varlığının gerekliliği savunulmuştur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Antik çağda insanlar aileler, kabileler halinde yaşamaktaydılar. Bu toplumun yönetim biçimi aileye uygun bir yönetim biçimidir. Devlet ve yasa oluşmamıştır. Bu dönemde ekonomi, özel alana ait olarak kabul edilmiş ve zaruret kapsamında sınırlandırılmıştır. Antik yunanda insan, siyasi bir varlık olarak tanımlanmıştır. Aristoteles, insanın siyaset yaparak yetkinleşeceğini savunmuş ve insanı (zoon politikon) olarak tanımlamıştır. Henüz insan, ekonomik bir varlık olarak görülmemektedir. Bu nedenle birey değil toplum önemsenmiştir. Antik dönem, siyasete adanmış yaşamı değerli bulurken; modern dönem ekonomik faaliyetlerle ilişkili bir yaşamı değerli bulmaktadır.

Bu dönemde tek tek bireyin incelenmesinden ortak bir toplum anlayışına ulaşamayacağı ancak, toplumdan yola çıkılarak bireyin bilgisine ulaşılacağı görüşü hâkim olmuştur. Bu nedenle bireysel değil, toplumsal faydanın sağlanmasına çalışılmıştır. Bu dönemde ahlak ve erdem toplumsal sisteme hâkim olmuştur.

Antik çağlarda üretim araçlarındaki ilkelik, sanayileşmenin gerçekleşmemiş olması üretimi doğal olarak sınırlandırmıştır. Bireysel emek, dönemin vazgeçilmez unsurudur. Oikos, 18. yüzyıl'a kadar ev ve hane yönetimini ifade etmiştir. Orta çağda bireyin kanaatkâr, erdemli ve kendi ihtiyacını karşılayacak kadar üretmesi ve tüketmesi öğretisi hâkim olmuştur. Buna göre insan arzularını engellemeli ve ihtiyaçlarını sınırlamalıdır.

Ekonomi politik, ilk olarak 17. yüzyılda Turguet tarafından devletin halkına karşı görevleri ile ilgili olarak kullanılmıştır. 18. yüzyılda İskoçya'da yaşanan ve İskoç aydınlanması olarak adlandırılan entelektüel gelişmeler içerisinde ortaya çıkan ekonomi politik, klasik iktisat olarak ifade edilen ve Adam Smith ile 1776 yılında başlayıp 1870 yılında marjinalist devrime kadar süren dönemi kapsamaktadır. Marjinalist devrimle birlikte, emek-değer teorisinin yerini fayda değer teorisi almış, ekonomiye matematiksel değerler girmiş ve ekonomi politik kavramı politik kavramının getirdiği felsefi ve sosyolojik etkilerden ayrılarak salt bilim olarak ekonomiye dönüşmüştür.

Smith değeri, mübadele değeri üzerinden ele almış, piyasada kıt olanın bol olana göre daha değerli olduğunu savunmuştur. Bu konuda elmas su örneğine başvurmuştur. Emek, fiziksel ve zihinsel olarak gerçekleştirilen çabadır ve bireye aittir. Bu nedenle

birey, emeği karşılığında mülkiyete sahip olur. Şu halde mülkiyetin temeli emektir. Aristoteles ortak mülkiyete, harcanan emeğe dayalı olmadığı için adaletsiz olacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Ekonomi politik, toplumsal/sosyal bir bilimdir. Bu yönüyle insan ilişkilerini inceleyen bir bilimdir. İnsanların bir arada yaşamalarını ve mutlu olmalarını sağlar. Ekonomi politik salt ekonomik bir olgu olarak ele alınamaz. Kültürel, toplumsal ve politik olarak bunların aralarındaki ilişkileri de genel olarak kapsar. Ekonomi politik, bir yönüyle bireyin arzusuna ve çıkarına öncelik verirken diğer yönüyle siyasalın, toplumun refahının artırılmasına öncelik verir. Böylece, bir taraftan devletin, diğer taraftan halkın/bireyin zenginliğini hedefler. Ancak burada belirtilen, bireyin arzusunu ve çıkarını maksimize etmek ifadesi toplum yasası olarak kabul edilmesi gereken ahlak kurallarını gözetmek şartıyla mümkün olmalıdır. Bu değerlerin kişisel arzu ve çıkarlara kurban edilmesi, toplumsal yaşamı zaman içinde çıkmazlara sürükleyecektir.

Devlet, 17. yüzyıldan itibaren uluslararası alanda kendi sınırları içerisinde hâkim bir varlık olarak kabul edilmiştir. Devletin bu kabulüyle birlikte, ekonomi ve politika birbirlerini etkilemişlerdir. Politika, belli bir amacı gerçekleştirmek için alınan kararlardır. Bu kararlar ekonomik ya da siyasal olabilir. Devlet, ekonominin sonuçlarından nasıl ki etkilenmekten uzak kalamıyorsa; ekonomi de devletin müdahalesinden etkilenmektedir. Politika, toplum için ortak iyi olanı amaçlarken, ekonomi, bireysel çıkarların en fazlalaştırılmasını hedefler. Adam Smith'in bireyin kendi çıkarı için çalışmasının toplumsal faydayı artıracığı görüşü bu anlayışın temelini oluşturmaktadır. Aristoteles'in etik anlayışından uzaklaşan ekonomi, bireyin bencilliği ve arzusuna doğru yönelmiştir.

Ekonomi ile politika arasındaki ilişkilerin iç içe olması nedeniyle birçok ortak noktaları vardır. Bu nedenle ekonomik sistemler, siyasal sistemlerden bağımsız değildir. Demokratik sistemlerde kapitalizm yer bulurken; sosyalizm totaliter sistemlerde etkili olmuştur. Ekonomi politik; bir taraftan ekonomi bilimini, diğer taraftan siyaset bilimini inceler ve bu iki bilimi bir araya getirir. Ekonomi politığın bir arada ele alınması görüşünün yanında, ayrı kavramlar olarak kabul edilmesi gerektiği görüşü de hâkim olmuştur. Şayet bu kavramlar ayrı kabul edilirse, devletlerin ve siyasilerin ekonomik alanlardaki faaliyetleri temelsiz kalacaktır.

Ekonomi politik'in temel esaslarından biri de üretim ilişkileridir. O, üretimin doğrudan kendisiyle ilgilenmez, üretim sürecinde insanların kurmuş olduğu ilişkilerle ilgilenir. Çünkü ekonomi politik, salt bir nesne incelemesi değildir. İnsanların üretim sürecinde kurduğu toplumsal ilişkiler, üretimdeki konumları ve aldıkları paylar, toplumsal nizamdaki sınıfsal olarak yerleri ve bunların sosyolojik olarak etkileri ekonomi politiğin alanıdır. Kapitalist sistemin oluşturduğu artı değer, üretimin paydaşları arasındaki bölüşümü tartışmalara yol açmıştır. Sosyalizmin ise, emek sömürüsü söylemi, sosyal eşitsizlik ve üretim araçlarının mülkiyeti sorunu dünyayı kapitalistler ve sosyalistler olarak iki kutuplu hale getirmiştir.

Devlet ve piyasa, ekonomi politiğin önemli kavramlarındandır. Devletin piyasaya müdahalesiyle ekonomiyi etkilemesi, diğer taraftan sermayedarların politikayı yönlendirme mücadelesi ekonomi politiğin inceleme alanlarıdır. Tarihsel süreçte de görülmüştür ki her iki bilim birbirine ihtiyaç duymuş, ne tam olarak bir araya gelebilmiş, ne de birbirlerinden tam manasıyla bağımsız olabilmişlerdir. Devletin, sosyal olarak toplumsal fayda adına ekonomik faaliyet gerçekleştirmesi olağan kabul edilmiş ancak, ithalat ya da ihracatın engellenmesi ya da sınırlandırılması gibi bütün bir ekonomik sistemi etkileyecek kararlarla ekonomiye müdahalesine karşı çıkmıştır.

Antik dönemde oikos aileye, polis'e bağlı iken günümüzde ekonomi engel ve sınır tanımamaktadır. Sermaye fazlasının üretime katılması için küreselleşen dünyada sermaye, geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelere aktarılmış, böylece üretime sokulan sermaye yeniden kâr ederek büyümesini sürdürmüştür.

Ekonomi politik, üretim ve tüketim süreçleriyle insanların ekonomik, toplumsal, sınıfsal olarak ilişkilerini incelemesi nedeniyle bir insan bilimidir. Ekonomi politiğin incelenmesi ekonomik ve sosyal yaşamın temel unsuru olan insanın ve toplumun refahının artırılması ve toplumsal uzlaşının sağlanması demek olacaktır.

Ekonomi politik, ekonomik kurumları ve bu kurumlarla ilişki halinde olan birey ve toplumu inceler. Bu unsurlar doğal yaşam içerisinde birbirlerinden etkilenmektedirler. Ekonomi politiğin kurumları, toplumu, bireyi; sosyolojik ve ekonomik yönleriyle ele almasının nedeni sanayileşmenin başlamış olmasıdır. Feodal bir düzen içinde tarihsel bir geçmişe dayanan toplum, sanayinin etkisi ile toprağını, sanatını kaybetmiş ve kentlere göç etmesiyle de sosyolojik ve ekonomik olarak sefaletе düşmüştür. İşkoç aydınlanması böyle bir sosyolojik, ekonomik ve entelektüel dönüşümün içerisinde

Aristoteles'in ekonomi kavramının yetersizliğini görmüş ve yaşanan toplumsal problemi aşmak üzere ekonomi politik çalışmalar yürütmüştür. Buradaki politik, toplumu salt felsefi olarak değil ekonomik, sosyolojik, ahlaki birçok alanda bireyin yaşadığı problemlere tüm bu bilimleri bir arada alarak çözüm aramıştır.

Marjinalist devrim - neo klasik dönemden önce ekonomi politiğin multidisipliner olması yani felsefi, subjektif bakış açısına sahip olması nedeniyle bilimsel bir tutum sergilemediği tartışmaları yaşanmıştır. Bunun üzerine ispatlanabilir bir bilim olması için, politikten ayrılması gerektiği ortaya çıkmış ve ekonomi politik, matematiksel olarak izah edilen bir bilim olmuştur. Böylece politikten ayrılarak ekonomiye dönüşmüştür.

Ekonomik olarak gelir dağılımındaki eşitsizlik mülkiyete dayanılarak doğal kabul edilse de, ekonomik krizlerin yarattığı yıkım tüm topluma yansımaktadır. Ekonomik problemlerin sonuçları toplumda sosyolojik ve siyasal etkilere neden olmaktadır. Ekonomik sonuçlar toplumu çok yönlü olarak etkilediğinden, bununla mücadelenin yolu, salt bilimsel ve matematiksel olarak ispatlanabilir olmasından yola çıkılarak ekonomiyi diğer tüm alanlardan soyutlamak değildir.

Ekonomik bunalımların sonuçları yalnızca ekonomik değildir. Bu nedenle teknik yöntemlerle, matematiksel verilerin önerdiği politikalarla, ekonomik problemlerin sonuçları tümüyle ortadan kaldırılamaz. İnsanlığın amacı ekonomik çıkarını maksimize etmek için, insanlık değerlerini ezici bir şekilde yok etmek olamaz. O halde orantısız ve hızla büyüyen bir ekonominin ahlaki yani insani değerlere uygun olup olmadığı sorgulanmalıdır. Tüm bu değerlerden sıyrılmış ve salt daha fazlasına odaklanmış bir ekonomik sistemin insanlığa sunacağı katkı; toplumdan soyutlanan insani değerleri telafi edebilecek midir?

İnsanlık onurunun sürdürülebilmesinin sağlanması için, ekonomik büyümenin kontrollü sağlanmasına da ihtiyaç olacaktır. Unutulmamalıdır ki ekonomik çalışmalardan maksat, insan merkezli değerlerin korunması ve sürdürülmesi olmalıdır. İnsanlık değerlerini yok etmeye varan bir ekonomik ilerleme intihar olacaktır.

Politikten ayrılan ekonomi, matematiksel olarak problemlere çözüm aramaktadır. Bu da ekonomiyi toplumdan, bireyden ayırmakta sosyolojik olarak yaşanan problemlerden uzaklaştırmaktadır. İnsanın ve toplumun tüm yönleriyle problemlerine çözüm aramanın yolu olarak yeniden felsefi, sosyolojik, ekonomik, politik olarak çok

yönlü pragmatik düşünceye ihtiyaç vardır. Bunun yolu ekonomi politiği, günümüz şartlarında matematiğin teknik boyutunun toplumsal düzlemde yarattığı olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak ve disiplinler arası bir düşünce yöntemi geliştirmekle mümkün olacaktır.

Bu çalışmayla ekonomi politik kavramına ait tanımlar bir araya getirilmeye çalışılmış bu konuda çalışma yapacak olanlara imkân sağlanmıştır.

Ekonomi politik kavramı, tarihsel boyutuyla ele alınmaya çalışılmış ve kavram karmaşası giderilmeye çalışılmıştır.

İnsanın ve toplumun uzlaşısı ve refahının sağlanması çalışmalarında, ekonomi politik çalışmaların incelenmesinin gerekliliği görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C.** (2004). *Yeni İktisat Okulları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Altan, M.** (2013). *Uluslararası Ekonomi Politik*. Edit. Çetin, M. T.C. Anadolu Üniversitesi yayını no: 2941 Açıköğretim Fakültesi yayını no: 1897. 1 Baskı, Eskişehir.
- Althusser, L. ve Balibar, E.** (1977). *Reading Capital*, Çev. Ben Brewster, NLB, Londra.
- Arendt, H.** (1994). *İnsanlık Durumu*. Çev. B.S. Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles,** (2000). *Politika*, çev. M. Tunçay, İstanbul: Remzi Kitapevi, (5. Baskı)
- Arslan, M. L.** (2011). Devletin İktisadi Büyümedeki Rolü. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi / 2011 Cilt: VI Sayı: II
- Aslan, V. U.** (2017). Bir Özgürleşme Sorunsalı Olarak Politik İktisadın Eleştirisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.
- Ataman, M.** (2007). “Uluslararası Ekonomi Politik: Güç Siyasetinin Ötesi”, Zeynep Dağı (Der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus Devlet’ten Küreselleşmeye*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ateş, D. ve Gökmen G. S.** (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15: 45-71.
- Avcı, A.** (2017). Kapitalizm Nedir? <https://akifavci.com/pdfs/kapitalizm.pdf>
- Aydın, M. K.** (2003). Kapitalizm ve Kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (6) 2003 / 2: 1-10
- Barnhart, R. K.** (1988). ed. Barnhart Dictionary of Etymology, New York: H.W. Wilson.
- Başaran, A.** (2017). Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi* Cilt:1 Sayı:1, 214-237.
- Bayraktar, Y.** (2019). İktisadi Düşünce Tarihi İktisat Lisans Programı. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi
- Berktaş, F.** (2010). *Politikanın Çağrısı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Bilgi, A.** (1992). *Marx-Engels Ekonomi Politik Sözlüğü*. İstanbul: Yurt Kitap Yayın.
- Bilir, H. ve Şahin, M.** (2021). “Politik Ekonomiye Schumpeterci Bir Bakış: Kapitalizm ve Siyasi Elitler” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 43, Denizli, ss. 263-276
- Bocutoğlu, E.** (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bottomore, T. B.** (1961). *Modern Cemiyette Sosyal Sınıflar*, çev. A. Güriz, AÜHF Dergisi, C. 18 (1-4), 71-99.
- Boulanger,** (1996). “Ekonomi Politik”, Diderot & D’Alembert Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü, çev. S. Hilav, İstanbul: Yapı Kredi.

- Brie, M. ve Spehr, C.** (2009). *Sosyalizm Nedir?* Çev. Murat Çakır. www.kozmopolit.com
- Caporaso, A. J. ve Levine, P. D.** (1996). *Theories of Political Economy*, New York, NY: Cambridge University Press.
- Çaklı, S.** (1998). *İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Çelik, A. ve Aykotalp, A.** (2017). Bios Politikos'tan Homo Economicus'a: Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Antik ve Modern Dönemde İnsan, Ekonomi ve Siyaset İlişkisi. *İnsan & İnsan*, Yıl 4, Sayı 13, Yaz, 223-241.
- Çetin, H.** (2020). Muhafazakâr Düşüncenin Ekonomi Politikası: Sınırlı Mülkün Zorunlu Meşruiyetinin Sorumlu Mülkiyeti. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 14-49.
- Drucker, P. F.** (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. Çev. Belkıs Çorakçı. Ankara: İnkılap Kitabevi,
- Einstein, A. ve Laski, H. J.** (1962). *Niçin Sosyalizm?* İstanbul: Çağımız Yayınları
- Engels, F.** (1977). *Antl-Dühring*. Çev. K. Somer. Ankara: Sol Yayınları.
- Erdoğan, S.** (2004). *Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi ile Siyaset ve Ekonomi İlişkileri*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Eren, A. A.** (2014). James Steuart: Kapitalist Üretim Tarzının Eleştirel Tahliline Giriş *Sakarya İktisat Dergisi*, Yıl 2014, Cilt 3, Sayı 4, Sayfalar 138 - 164
- Erim, N.** (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İzmit-Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Ersay, A.** (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel Yayınları
- Fine, B.** (1980). *Economic Theory and Ideology*, Edward Arnold Ltd, Londra.
- Genç, Y. S. ve Süloğlu, D.** (2016). Politika-Ekonomi İlişkileri Üzerine Teorik Yaklaşımlar: Politik Konjonktür Teorileri. Conference Full-Paper Proceedings Book.
- Gençoğlu, A. Y.** (2013). *Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm*. Toplum Bilimleri • Temmuz - Aralık • 7 (14): 79-94
- Gilpin, R.** (1987). *The Political Economy of International Relations*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Golding, P. ve Murdock, G.** (2014). "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik", içinde (Ed.) Süleyman İrvan, Medya, Kültür ve Siyaset, (Çev.) Dilek B. Kejanlıoğlu, Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Gündoğdu, H. G.** (2017). Smith'te Tutarlılık Tartışması Bağlamında Görünmez El Metaforu ve Kendiliğinden Doğan Düzenin İktisat ve Toplum Açısından Önemi. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/355320>
- Gürkan, C.** (2019). Aydınlanma ve İlk Birikim Çelişkisinde Halk ve Halkçı Ekonomi Politik. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, Cilt 14, Sayı 32.
- Güvel, E. A.** (2013). *Türkiye'de Politika Ekonomi Etkileşimi*. Adana: Nobel Kitabevi.

- Hançerlioğlu, O.** (1976). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Yükselen Matbaacılık.
- Hayek, F. A.** (1999). *Kölelik Yolu*. Çeviren: Turhan Feyzioğlu – Yıldırım Arslan. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Hegel, G. W. F.** (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. C. Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hobbes, T.** (1993). *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları.
- Huberman, L.** (1976). *Sosyalizmin Alfabesi* Çev. Alaattin Bilgi Ankara: Sol Yayınları
- Kala, A.** (2019). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi
- Kardeş, M. E.** (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı Politik Felsefe Açısından Cari Schmitt ve Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A. Ş.
- Kazgan, G.** (2000). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kılıçaslan, Y.** (2012). “Temel Kavramlar ve Tüketici Davranışı” (Ed.) Yılmaz Kılıçaslan ve Ethem Esen içinde İktisada Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2566, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Koselleck, R.** (2009). *Kavramlar Tarihi Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar*, Çev. Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçükcalay, A. M.** (2008). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Yazın Matbaacılık Beta Yayınevi).
- Lenin, V. İ.** (1975). *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*. Çev. S. Erdoğan. Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ.** (1995). *Karl Marx ve Doktrini Dördüncü Baskı*. Çev. Şiar Yalçın Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Leontiev, L.** (1979). *Marksist Ekonomi Politikinin İlkeleri*. Çev. Kenan Somer, II. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Levent, A.** (2021). *Politik Ekonomi ve Modern Sosyal Teori*. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Locke, J.** (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Machiavelli, N.** (2004). *Hükümdar*, çev. Celal Öner, İstanbul: Oda Yayınları.
- Marshall, A.** (1964). *Principles of Economics*, Londra: Macmillan, 8. Baskı, ilk basım: 1890.
- Marshall, A.** (1972). *Principles of Economics*, 8. baskı. London: Macmillan.
- Marx, K.** (1974). *Kapital. Ekonomi Politikinin Eleştirisi*, çev. M. Selik, Ankara: Odak.
- Marx, K.** (1978). *Kapital*. Çev. A. Bilgi. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K.** (1979). *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*, Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K.** (2003). *Kapital I. Cilt* Çev. Alaattin Bilgi

- Marx, K.** (2011). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, Cilt I Çev. Mehmet Selik-Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. ve Engels, F.** (1976). *Alman İdeolojisi*, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara,
- Marx, K. ve Engels, F.** (2011). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol Yayınları.
- Mill, S. J.** (1995). “On the Defination and Method of Politicial Economy”, ed. Daniel M. Hausman, *The Philosophy of Economics*, Cambridge: Cambridge Univerity Press.
- More, T.** (2000). *Utopia*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Mina Urgan-Vedat Günyol, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nikitin, P.** (1990). *Ekonomi Politik*. Çev. H. Konur. Ankara: Halk Kitaplığı.
- Öngen, T.** (1994). *Prometheus’un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Özgüven, A.** (1991). *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: Filiz Kitabevi,
- Politik Ekonomi**, (1996). Ders Kitabı SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi Çev. İsmail Yarkın Cilt: I Ankara: İnter Yayınları
- Rand, A.** (2004). *Kapitaliz Bilinmeyen İdeal* Çev. Nejdett Kandemir İstanbul: Plato Film Production Co. Yayınları.
- Raphael, D. D.** (2014). *Adam Smith*, Çev. Ekrem Erdem ve A. Aslıhan Çelenk, Ankara: Liberte Yayınları.
- Ricardo, D.** (2020). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*. Çev. Barış Zeren. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Rousseau, J. J.** (1996). “Ekonomi Politik [Manevi ve Politik]”, Diderot & D’Alembert *Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü*, ev. S. Hilav, İstanbul: Yapı Kredi.
- Rousseau, J. J.** (2005). *Ekonomi Politik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarfati, M.** (2009). *Ekonomi Politiğin İnsanı “Kim”dir? Çalışma ve Toplum*, 2009/3 *Ekonomi ve Hukuku Dergisi*
- Sarfati, M.** (2014). “İktisadın Gizemi İktisadın Geleceği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 6 (2),
- Savaş, V.** (1998). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Selik, M.** (1988). *100 Soruda İktisadî Doktrinler Tarihi Gerçek Yayın Evi Dördüncü Baskı*
- Smith, A.** (2002). *Ulusların Zenginliği* Cilt II, çev. M. T. Akad, İstanbul: Alan
- Smith, A.** (2012). *Milletlerin Zenginliği*. çev. H. Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Soule, G. ve Antell, G.** (1996). *Herkes İçin Ekonomi*. Çev. Nejat Muallimoğlu. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Stalin, J.** (2014). *Anarşizm Mi, Sosyalizm Mi?* Çeviren: Muzaffer E. Kabagil Kalıt Yayınları Birinci Sürüm

- Tüleykan, H.** (2010). *Tarihsel Süreçte Ekonomide Devletin Yeri, Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması* Hayrettin Bütçe Dünyası Dergisi Sayı 33 / 1
- Üşür, İ.** (2005). Dünya’da Kapitalizmin Tarihsel Değişimi ve Özelleştirme Politikaları *20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyum* Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
- Üşür, İ.** (2011). Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları. *Praksis* 10. Kapitalizm ve Demokrasi. Sayfa: 211-238.
- Weber, M.** (2004). *Sosyoloji Yazıları*, Çev. T. Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wood, E. M.** (2003). *Kapitalizmin Kökeni Geniş Bir Bakış*. Çev. A. Cevdet Aşkın. Ankara: Epos Yayınları.
- Yılmaz, F.** (2009). *Rasyonalite, İktisat Üzerinde Bir Tartışma*. İstanbul: Paradigma.
- Zeytinoğlu, E.** (1985). (Ekonomik Sistemler. Marmara Üniversitesi Yayın No: 429. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 373. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.